

ВСЕВОЛОД НЕСТАЙКО

Ўзбекистон ЛКСМ Марказий Комитети

«ЕН-РВАДИЯ» нашриёти
Тошкент — 1977

Икки дўст бор эди.

«Бургутлар! — дерди уларни Саливон бобо. Кейин: — Бургуту қароқчи! Уларни гоҳи-гоҳида савалаб туриш керак», — деб қўшиб қўярди.

Дўстлар дунёга машҳур бўлишни жуда-жуда орзу қилишарди. Лекин сира чораси топилмасди. Охири уларнинг бири кузги имтиҳонга қолдирилади. Ҳамма маза қилиб дам олиб, ёзни хушчақчақ ўтказса, у бир ерда ўтириб дарс тайёрлаши керак. Бебошликка ўрганган бола бунга чидолмай, кўл ўртасидаги одам яшамайдиган оролга қочишга қарор қилади.

Таниқли украин ёзувчиси Всеволод Зиновьевич Нестай-кониинг мазкур қиссасида ана шу оролда юз берган ажойиб саргузаштлар ҳикоя қилинади.

Русчадан ҲАМИД ЖАЛОЛОВ таржимаси

Н 70802 125
356 (06) 77 126—77

©Издательство «Еш гвардия» — 1977.

І БО В

Чўққахона остидаги метро

Ҳа, шўртумшуқ муттаҳамлар! Ванка-а! Чиқ ҳозир! Бўлмаса гарданингга шунақанги тушираманки, бир ҳафтагача эслаб юрасан. Чиқ, эшитяпсанми — чиқ!

Биз овин¹ ортидаги қалин бурганлар орасида бурнимизни ерга тираб, нафас олмай ётардик.

— Чиқ, йўқса чатоқ бўлади! Мени биласанку!

¹ Овин — Янчиш олдидан ғалла боғламлари кўритиладиган махсус бино.

— Биламан, биламан, — дейди дўстим секин хўрсиниб. Кейин юрак ютиб: — Бува! — дейди қўрқа-писа.

— Бўл, бўл!

— Бува! — янада ғамгинроқ такрорлайди дўстим. — Сиз уйнинг орқасига ўтиб тулинг, кейин чиқамиз.

— Вой, зумрашалар-ей, яна шарт ҳам қўяди-я! Қани чиқларинг!

— Биз бундай бўлишини сира ўйламагандик. Киевдагидек метро қурмоқчи эдик.

— Мен сенларга метрони кўрсатиб қўяман. Шундай метро кўрсатайки...

— Биз билмай қолдик. Ҳозир ҳеч билинмайдиган қилиб текислаб қўямиз. Кейин чўчқaxonани ҳам текислаймиз. Нарироқ тулинг, бува.

Келишувчилик анчага чўзилади. Ниҳоят бобо охирги марта сўкиниб, бир йўталди-да, ногирон оёғини судраганича уй орқаси томон юрди.

Биз бурганзордан чиқамиз.

Чўчқaxonа олдида бизни география картасидек ола-була, Манюня номли беш пудли чўчқа хуриллаб кутиб олди.

— У-ух, ярамас!

Ишимизни бузган мана шу чўчқа бўлди.

Биз чўчқaxonа остидан метро ўтказиб, ҳамма ни қойил қилмоқчи эдик. Васюковкада биринчи метро! Унда «Овин», «Эгри нок» станциялари бўларди. Тушиш ҳақи уч тийин. Қариндош-уруғларга текин. Математика ўқитувчисидан беш тийин олиш мўлжалланганди.

Биз чўчқaxonанинг ярмигача ковлаб борганимизда кутилмаган фалокат рўй берди — мана шу чўчқа Манюня метромизга тиқилиб қолди. Тиқилишга тиқилди-ю, чиқишга йўл бўлсин! У шуна-

қанги чинқирдики, ҳатто бобо ҳам ташвишга тушиб югуриб чиқди. Шундай қилиб...

Ихраб-сихраб метрони кўмпямиз-у, тўсатдан бобо келиб қолиб, қулоқ чўзма қилмасин, деб қўрқа-писа атрофга қараб қўямиз. У, тамомлагунигизча тегмайман деганди-ку, яна ким билсин... Ҳар қалай ҳушёр турган маъқул. У Манюняни тортиб олаётганда сўкинганини эшитганигизда эди. Шунақанги сўкиндики! Бундай сўзларни қардан ўрганган экан — биронта китобда топилмас керак бу сўзлар.

Лекин бобо кўринмасди. Ҳозирча биз ишлаб турайлигу (бу узоқ, жонга тегадиган, ёқимсиз иш эди), унгача ман сизга дўстимни таништирай.

Сиз, албатта, Ява деган орол борлигини биласиз. У Ҳинд океанида. Уша Ява, Суматра, Борнао, Калимантан... ороллари.

Бу Ява — орол эмас.

Ява — менинг энг яхши ўртоғим ва тенгдошим. Ява Рень.

Балки сиз ғалати — Ява деган исм нимаси, деб ўйларсиз? У ҳали бир ёшга тўлмаёқ ўзини шундай атаганини айтиб қўяй. Балки «Я Ваня» («Мен Ваня») демоқчи бўлгану «Ява» эшитилганми? Ёки «Иван» сўзи шундай талаффуз этилганми (аслида унинг исми Иван), ҳар қалай унга ана шу Ява исми елимдек ёпишганди. Ҳатто қишлоғимизда яшайдиган милиционер ўртоқ Валигура ҳам уни шу ном билан атайди.

Умуман уларнинг бутун оиласи ажойиб.

Отаси скрипка чалади. Сигирини Контрибуция деб аташади. Варава бобо эса (сиз у билан танишсиз) зўр овчи. У жуда қизиқ. Милтиқ отаётганда чап кўзини рўмолча билан боғлаб олади. Чунки

бир кўзини сира юмолмайди. Агар чап кўзини қисса, ўнг кўзи ҳам юмилаверади.

Лекин Варава бобо жуда мерган. Мўлжалга олдим, тамом, қотиради!

Киевдан «Волга»да келадиган шаҳарлик овчилар буни кўриб оғзилари очилиб қолади.

«Сиз-чи, бобо, абсолют чемпионсиз», дейишади улар.

Қариянинг шарафига одамлар қишлоғимиз чеккасидаги кўлни ҳам Рень кўли, деб аташади.

Яванинг онаси — район советининг депутаты, маккажўхоричилик звеносининг бошлиғи.

Бир куни Ява кичик синглиси Иришка билан жанжаллашиб, кўпчилик олдида унга мушт тунширди. Иришка бўлса, йиғлаш ўрнига бирдан бақира кетди:

— Шайманда қилдинг! — у «р» ҳарфини айтолмасди. — Депутат оймни бутун қишлоққа шайманда қилдинг.

У шунақанги шовқин кўтардики, ҳатто Ява кўзини қаерга яширишни ҳам билмай қолди. Лавлагидек қизариб турди-турди-да, бир қочишни қилиб бердики, қўяверасиз.

Лекин бир марта шундай бўлди. Аслида Яванинг феъли жуда яхши. Иродаси пўлатдек. Бундайи миллиондан битта чиқади.

Яванинг ўзи бундай дейди:

— Сен билан биз, Павлуша, ажойиб болалармиз! Очигини айтганда, калламиз ҳам зўр ишлайди. Тўғрими?

— Ҳа, — унинг фикрини тасдиқлайман.

Саливон буванинг кеча қишлоқ магазини олдида: «Ана Ява билан Павлуша кетяпти. Олов болалар! Бургут! Бургуту қароқчи! Фақат уларни

гоҳи-гоҳида савалаб туриш керак!» деганини ўзинг эшитдинг-ку.

— Эшитдим. Тўғри.

— Ҳа, ҳамма бизни шундай десин. Худди Биринчи Май байрамида радио янграганидек, донғимиз бутун Васюковкага ёйилсин.

— Шундай, — унга қўшилдим мен.

Шундай қилиб, Ява донғимизни чиқарадиган турли нарсаларни ўйлаб топаверди.

Бир куни клубда «Оилада бола тарбияси» мавзuida лекция бўлаётганда ўрмондан тутиб келган бойўғлини қўйиб юбордик. Лектор минбардан йиқилиб, сув тўла графин бошига ағдарилди.

Ёз кунларининг бирида Ява:

— Ке, буқалар билан жанг қиламиз, — деди.

— Нима? — аввалига тушунмадим мен.

— Клубда «Тореадор» деган чет эл киносини кўрганимиз эсингдами?

— Ҳа... Нима эди?

— Ўртада қутирган буқа, ханжар ушлаган шляпали киши тумшуғи олдида рақс тушгандек ҳаракат қилгани эсингдами?

— Ҳа-ҳа...

— Кейин ўша киши буқага ханжар уради, у таппа йиқилади! Гулдурос қарсақлар янграйди.

— Ҳа-ҳа. Зўр... Лекин ўлдириш керак-да. Буқани ўлдиришимизга ким рухсат берарди?

— Эҳ каллаварам. Ўлдириб нима қиламиз! Бу сенга кушхонамиди? Бу ўйинку. Стадионда. Худди футболга ўхшаган. Бунда асосан буқа тумшуғи олдида қизил рўмолни чиройли силкитиб, шохи билан илиб олмаслиги учун чаққон сакралса бўлди. Узинг кўргансанку. Тореадорлар ҳақиқий қаҳрамонларнинг ўзи. Асосан машқ, чаққонлик ва жасорат бўлса бас. Тушундингми? Васюковка та-

рихида биринчи буқалар жанги. Тореадор Иван Рань ва тореадор Павел Завгородний! Бутун Украинадан меҳмонлар келишади. Радио ва телевизорда беришади. Ҳатто, Жмеринкадаги қариндошларинг ҳам кўради.

Мен жилмайдим. Радио, телевизордан беришса, умуман... Жмеринкадаги қариндошлар кўришса, зўрку.

Биз яхшилаб ўтириб олиб жангни муҳокама қила бошладик! Энг аввало буқа керак эди. Колхоздаги Петька номли зотдор буқа номзоди шу заҳоти рад қилинди. У шунақанги даҳшатки, ҳатто зоотехник Иван Свиридовичнинг ўзи ҳам ундан ҳайиқади. Кўзи худди тракторнинг икки чироғига ўхшайди. Ўзи комбайндек баҳайбат. Оёғи билан экскаватордек ер ўяди. Одамлар бир чақирим беридан ўтишади.

Бир гал ёзда қишлоғимизга дам олгани келган шаҳарликни симёғочга қочиб чиқишга мажбур қилган.

Йўқ, Петька билан душманзимиз уриша қолсин!

Аслида бизда Петькадан бўлак дурустроқ буқа йўқ эди. Шунинг учун иккинчи номзод қилиб Жора номли эчки олинди. Бу номзодни ундан қасд олиш учун мен айтган эдим. Жора кўзимга жуда ёмон кўринарди. Чунки бир куни чўмилаётганимда байрамга киядиган кўйлагимни ямлаб кўйган.

Лекин Ява менга қарши чиқди.

— Йўқ, бўлмайди, — деди у. — Жора доим маърайверади. Унга қарсак чалишармиди. Бундан ташқари бу эчкилар жанги эмас, буқалар жанги. Бунинг учун катта, ҳам шохли, умуман, буқа ёки сигир бўлиши керак.

— Менга қара, балки биронта сигирни олсак

нима қиларкин? Ахир ҳеч қаерда фақат буқа бўлиши керак, дейилмаган-ку.

Ява ўйланиб қолди.

— Ким билсин, балки бўлар.

— Унда, — дедим мен, — сизларнинг Контрибуциянглардан яхши номзод йўқ.

— Нега энди Контрибуция? Нега сизларнинг Маньканглар эмас.

— Чунки Маньканинг боласи бор, кейин битта шохи синган. Нима, масхара бўлишни хоҳлайсанми? Бир шохли сигир билан жанг қилувчи тореадорлар! Бу кулгили-ку! Бунақаси сира бўлмаган.

— Албатта, Контрибуция бўлади. Лекин бир оз овсарроқ.

— «Овсаринг» нимаси? Яхшиси, оймдан қўрқаяпман, дея қол.

— Мен қўрқаяпманми? Ҳозир қулоғингни тагига бир тушираман, ўшанда кўрасан қўрқаяпганимни. Гапингни қайтариб ол.

— Қайтариб оламан, лекин бари бир қўрқасан.

— Қўрқаманми?

— Қўрқасан.

— Қўрқаман?

— Қўрқасан.

Ява чидаб туролмади, қулоғимнинг тагига бир туширди. Мен қорнига бир туширдим. Биз қучоқлашиб майсага йиқилдик, кейин йўлга думаладик. Хас-чўплар кўйлақларимизга илашди. Биринчи бўлиб мен ўзимга келдим.

— Тўхта, — дедим, — бўлди. Буқалар жанги ўрнига ҳозир аҳмоқлар жанги бўляпти.

— Ўзинг айбдорсан... Ҳа, майли, — деди Ява.
— Контрибуцияни синаб кўрамиз. Ҳақиқатан ҳам

сенинг Маньканг телевизорга тўғри келмайди. Эси пас унингни.

Манька ҳақидаги бу гапдан хафа бўлгим келди-ю, ўйлаб қолдим. Муштлашгим келмаётувди.

Эртасига эрталаб яйловга борадиган йўлда учрашдик. Мен Манькани, Ява эса, Контрибуцияни ҳайдаб борардик. Сигирлар эриниб, думи билан пашша қўриб борар, бугун умрида кўрмаган ишлар бўлишидан беҳабар эди.

Яванинг бошида ойиси Киевга — йиғилишларга кийиб борадиган ҳошияли шляпа. Шляпа унга каттароқ бўлиб, кўзига тушиб кетаверар, у туртишиб йиқилмаслик учун нуқул бошини силтаб тўғрилаб қўярди. Бу худди биров билан доим саломлашаётгандек туюларди.

Шляпани Ява, албатта, ойисидан сўроқсиз олганди.

Менинг қўлтиғимда гиламча. У жуда машҳур! Эсимни таниганимдан бери билардим уни. Туғилганимдан буён каравотим тепасида осиглик турарди. Гиламча қизил бўлиб, унда бир-бировига бошини эгиб ўтирган учта дўмбоқ кучукча тасвирланганди. Цюця, Гава ва Рева деб аталувчи бу кучукчалар тўғрисида ойим ухлагунимча турли эртақлар айтиб берарди. Кейинги икки йил ичида, мен катта бўлиб қолганимдан бери, гиламча сандиқда ётар, энди Цюця, Гава ва Ревадан нафталин ҳиди анқирди.

Гиламча ва шляпа бизнинг тореадорлик анжомларимиз. Йўлда яна биз ёнғоқ дарахтидан иккита шамшир қирқиб олдик. Шу билан биз жангга тайёр эдик.

Биз «Кармен» операсидан қўшиқ айтиб борардик :

«Тореадор, дадил жангаааа, торе-адор, торе-адор...»

Биз куйлардиг-у, кейинроқ нималар бўлишидан беҳабар эдик.

Ҳаво мусаффо. Осмон ҳақиқий испания осмонидек кўм-кўк. Буқалар жангига мўлжаллангандек.

Сигирларимизни ўтлоқнинг энг чеккасига — одам кўзидан ҳоли жойга — катта ҳовуз ёқасига ҳайдадик.

— Манькангни бирон четроққа ҳайда, ҳалақит бермасин, — деди Ява, — бошлаймиз.

Бахслашиб ўтирмадим. Чунки Манька анча асабий: унинг буқалар жангини кўрмагани маъқул.

Ява бошидаги шляпасини тўғрилади, иштони кўтарди, қўлимдаги гиламчани олиб, бир хўрсинди-да, худди рақс тушаётгандек ликиллаб Контрибуцияга яқинлаша бошлади. Сигирнинг тумшугига бориб, унинг кўзи олдида гиламчани силкита бошлади. Мен бўлсам нафас олмай, ҳозир бошлайди, деб турибман...

Контрибуция пинагини бузмай ўт чимдирди.

Ява шолчани яна ҳам қаттиқроқ силкиди. Контрибуция эса, парво қилмади.

Ява гиламча билан унинг тумшугига урди. Контрибуция фақат бошини тескари буриб олди.

Ява гиламчани баланд кўтариб, кучининг бориचा яна урди. Контрибуция эринибгина оёгини кўтариб, нари кетди. Ява унинг олдига ўтиб, «рақс туша бошлади».

Орадан ярим соатча вақт ўтгач:

— У менга ўрганиб қолган, мени яхши кўради. Қани сен уриниб кўр-чи! — деди.

Контрибуция мени ҳам бир соатча ҳарсиллатди.

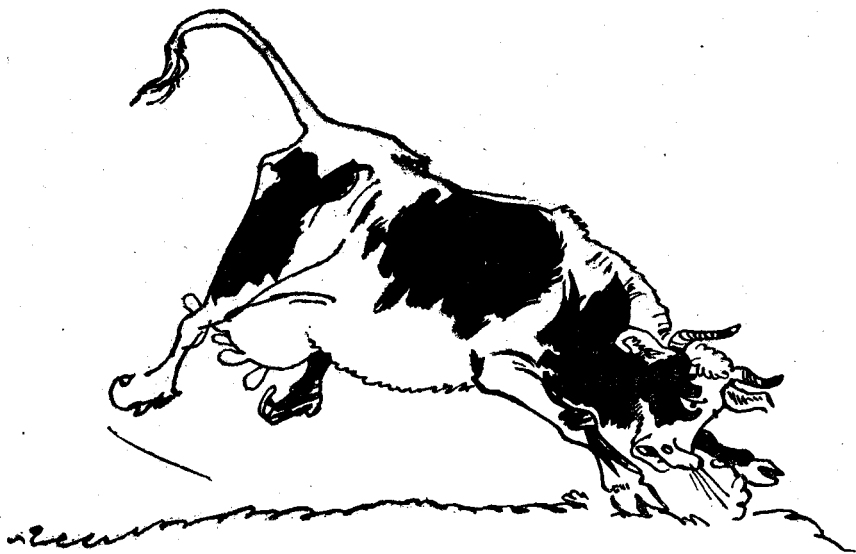
— Бунинг сигир эмас, қандайдир ўлакса. Афсус, Манькам шохсиз-да, бўлмаса ҳақиқий сигир қанақа бўлишини сенга кўрсатиб қўярдим.

Яна Ява ишга киришди. У турли қилиқлар қилар, дам сигирга секин яқинлашиб, тўсатдан гиламча билан урар, дам олдига югуриб келар, гоҳо ёнидан ҳужум қиларди. Лекин Контрибуция миқ этмасди.

Сочларимиз тердан ҳўл бўлиб кетди, гиламча қўлимизда тўхтовсиз силкинар, ҳозир Цюця, Гава ва Ревалар хуриб юборадигандек туюларди. Контрибуция бўлса парво қилмасди.

Бир гал Ява Контрибуциянинг қулоғидан тортганида у таъна қилаётгандек гамгин қаради-да:

«Ммў-ў-ў», — деб қўйди.

Бу сигирлар тилида: «Бу ердан жўнанг, болалар. Менга тегманглар», дегани бўлса керак.

Лекин бунга ўз вақтида тушунмадик.

Биз уни жангга қистаб, олдида сакрардик. Контрибуциянинг бу қилиғидан Яванинг уялаётганлиги шундоқ билиниб турарди.

Ниҳоят Ява ғазаб билан қичқирди:

— Ур, ур, уни, Павлуша, яхшироқ ур! Нима, қўрқаяпсанми? Унда нари тур, ўзим!

У югуриб келиб, Контрибуциянинг тумшугига бир тепди.

Бирдан... Бирдан мен Явани осмонда кўрдим. Тепада унинг чинқириғи эшитилди:

— Вво-ввоой!

Менимча, у осмондаёқ, югура бошлаган эди. Чунки оёғи ерга тегиши биланоқ катта ҳовузга чошиб кетди. Мен ҳам унинг ортидан чопдим. Бирдан бир жон сақлайдиган жойимиз шу эди. Чопа бориб, ўзимизни ҳовузга отган эдик, атрофга сув аралаш лой сачради. Ҳовузнинг ўртасига борганимиздагина тўхтадик.

Тўғрисини айтганда уни ҳозир ҳовуз демаса ҳам бўлади. Тўғри, ҳақиқатан ҳам бир вақтлар бу ерда кичкина кўлдек келадиган ҳовуз бўлганди.

Кейинчалик суви камайиб, лойқаланиб, оддий кўлмакка айланиб қолганди. Энг чуқур жойи елкамиздан келарди. Биз ҳозир айнан шу жойда турардик.

Контрибуция ҳовуз атрофида югуриб, маъраб, сигирлар тилида бизнинг шаънимизга ўзича лаънатлар ёғдирарди. У балчиққа тушиб лойга буланишни истамасди. Чунки ўта озода, ақлли сигир эди.

Биз жойимизда миқ этмай тўрардик.

Ҳовузнинг туби балчиқ, ботқоқ, суви ифлос, бўтана, сассиқ эди.

Контрибуция тинчланиб, нари кетгунча камидан ярим соат ботқоққа ботиб турдик. Янаям у инсофли сигир экан. Қаранг, у тореадор Явани шохи билан эмас, тумшуғи билан итқитган экан. Агар шохи билан сузганида борми...

Ниҳоят биз балчиқдан чўчқа боласидек ҳамма ёғимиз лойга беланиб чиққанимиздан кейин ҳам номаъқулчилигимизни эслатмади. Биз у билан яна илгаригидек дўстлигимизча қолавердик.

Шу воқеадан кейин Контрибуцияни Ява уриш у ёқда турсин, онасидан олган конфетини ҳам емай доим унга берадиган бўлди.

Контрибуция билан бўлган ҳангома шу.

Ҳозир биз пачаваси чиққан метроимизни ҳарсиллаб-гурсиллаб кўмаётганимизда, Контрибуция молхонадан бизга ачиниб қараб турибди. Назаримизда унинг кўзларида, ҳатто, ёш қалқигандек эди. Қадрли Контрибуция! Қандай меҳрибонсан-а! Фақат сен бизга ён босасан, ачинасан. Раҳмат, сенга, сигиржон!

— Ҳа, муттаҳамлар, ҳали ҳам тамомламадиларингми? — кутилмаганда орқадан Варава бобонинг дўрилдоқ овози эшитилди.

Ҳушёрликни бой бериб, мана энди қўлга тушдик.

Олдинда чўчқахона девори, икки ёнда қалин бурганзор, орқада Варава бобо. Қочиб бўлмайди. Биз калхатдан қўрққан жўжадек чўнқайганимизча қотиб турардик.

— Қўрқма, тегмайман!

Бу бизни ўрнимиздан қўзғатди, қаддимизни ростладик. Бамисоли кимдир велосипед насоси билан дам бергандек баравар уҳ тортдик. Титраб турган лабларимиз ўзидан ўзи хушомадгўйлик билан тиржайди. Лекин бобо тиржайишимизга аҳамият бермади. У хушомадни ёқтирмасди. Варава бобо ниҳоятда жиддий одам эди.

Унинг юзи ўтган йилги япроқдек қорамтир ва доғ-дуғли эди. Гўё оғзига сув олгандек юпқа лаблари осилган. Киприксиз, худди хўрозларникидек юмалоқ кўзлари ҳаракатсиз. Шунинг учун доим нимадандир ажабланаётгандек туйиларди. Аслида Варава бобони дунёда ҳеч нарса ажаблантирмаса керак. У ҳозир саксон учга қадам қўйди.

— Бўлди, йиғиштирларинг, ишёқмаслар, имтиҳон яқинлашиб қолди, дарс тайёрланглар!

Башарамиз тиришди. Биз буни билардик. Лекин имтиҳонга тайёрланиш у ёқда турсин, ҳатто у ҳақда ўйлашни ҳам хоҳламасдик. Ким ўйлаб топганикин ўзи буни! Яна баҳорда — футбол, чиллак пайти келиб турганда, қушларнинг чағир-чуғури оламини тутиб, қуёш қизиган паллада. Ҳатто Ява икковимиз уч марта чўмилиб ҳам олгандик. Ўтган йили тўртинчи синфда ўқиганимизда қандай маза эди-я! Имтиҳон йўқ эди. Бешинчи синфга ўтмасак ҳам бўларкан. Ява икковимиз сира имтиҳон топшириб кўрмаганмиз. Бу йил биринчи

марта топширишимиз. Биз имтиҳонни парвойимизга келтирмасак-да, эсимизга тушдими, тамом қорнимизда бир нима тортишади. Битта имтиҳон топширгандан кўра йигирмата метро кўмган маъқул.

— Бувамга ҳамма нарса осон туйилади. Шундай эмасми? — дейди журъатсизлик билан Ява янги тупроқни тепкиларкан.

Бобо ишимизга олайиб қарайди — кўнгли тўлмаётганга ўхшайди.

— Бўлди, кетаверларинг. Билиб қўйларинг, яна такрорлайдиган бўлсаларинг қулоқларингни узиб оламан-у, чўчқага ташлайман!

Чўчқaxonани тозалаш ҳақида ҳартигул бобо индамади, биз ҳам буни эслатмадик, бўлмағур ишда, ўзи. Бурганга орқа ўгириб, бободан, ёнламалаб ўтиб олдик-да, шаталоқ отиб қочиб қолдик. Вақтида ўтиб олган эканмиз, бўлмаса унинг қадоқ қўллари иштонимизга чанг соларкан...

И Б О Б

Буюк Хитой девори ортида. Книшлар ким?

Биз Явалардан тўрт уй нарида турамыз. Бир минут ўтар-ўтмас икковимиз бизнинг боғда нафасимизни ростлардик. Боғимизни қўшни ҳовлисидан ажратиб турган баланд тахта девор ёнидаги олча тагида ўтирибмиз. Ўтирибмиз-у, метро қуришдаги кўнгилсизликдан хафа эдик. Лекин биз узоқ қайғуриб ўтира олармидик, дарров буни унутиб юборамиз.

— Юр, буюк хитой деворига... — деди Ява.

— Юр, — дедим мен.

Биз деворга тирмаша бошладик.

Бу уч метрли баланд тўсиқни қўшнимиз Книш қурган. Ява икковимиз уни «буюк хитой девори», деб атаганмиз. Унга фақат бир ердан — деворга эгилган олчамиздан чиқиш мумкин. Ана шу ерда, деворнинг деярли энг тепасида душман территориясида нималар бўлаётганини назорат қилиш учун иккита тешик очганмиз. Сиз балки бизни бировнинг уйига мўралайдиган одобсиз, тарбиясиз болалар экан, деб ўйларсиз. Ҳеч ундай эмас. Ахир сиз уларнинг қандай одамлар эканлигини билмайсиз-ку. Яхши қишилар ҳовлисини қўшнилар ҳовлисидан баланд девор билан тўсиб оладими? Виласизми, ўртада Книшнинг бир туп ноки бўлиб, бир шохи биз томонга энгашганди. Ундан баъзан нок бизнинг ҳовлимизга тўкиларди. Албатта, уларни эгасига териб берардик, лекин чўчқамиз (у бировники эканлигини билармиди) тўкилган нокни гоҳо еб қўярди — уни пойлаб бўладими. Шу нокни деб Книш буюк хитой деворини қурган эди. Ажаб бўлди, ноки ҳам қуриб қолди-ку!

Книшнинг хотини семиз бўлмаса ҳам елкадор, чорпақилдан келган. Кўзлари тугмачанинг тешигига ўхшаш кичкина-кичкина, бурни эса, тракторчи Гриц Кучиренконинг таъбири билан айтганда, каттакон болтага ўхшарди. Агар уни ўз кўзим билан кўрмаганимда аёлларнинг мана шунақа бурни бўлишига сира ишонмасдим.

Книшнинг эса, аксинча, бурни кичкина, лекин қўли, оёғи, кўкраги, елкаси — ҳамма ёғини симдек қаттиқ, қалин малла жун босганди. Ҳатто қулоқларидан ҳам бир тутам каноп толасидек дағал жунлар чиқиб турарди. Биз Книш бу аҳволда товушларни қандай эшитаркин, деб ҳайрон бў-

лардик. Бурнида ҳам, қаншарида ҳам, бурни учларида ҳам жун бор эди.

Бундан ташқари Книш сувга шўнғиб чиққан-дек доим ҳўл бўлиб юрарди. Қўллари ҳам, бўйни ҳам, пешанаси ҳам ҳамма вақт ҳўл эди. Бир куни мурданикидек ҳўл, совуқ қўли билан елкамдан ушлаганида этим жимирлашиб кетди. Ҳу-у! Книш кулганида бурнидан тортиб, пешанасигача қандайдир учиб қўярди. Бу Книшга жуда хунук кўринар, беихтиёр тескари қараб оларди.

Книшлар ёлғиз яшашар, болалари йўқ эди. Менимча, қариндошлари ҳам бўлмаса керак.

Книшлар деярли колхозда ишлашмасди. Книш кўпинча қорнининг ўнг томонидаги чандиқни рўкач қилиб, ўзини инвалид ҳисоблар, фронтда қандай ярадор бўлганини ваҳимали тарзда сўзлаб берарди. Лекин кўпчилик: бу жароҳат изи эмас, ёлғон айтяпти, урушга қатнашмаган, болалигидаги кўричак операциясининг ўрни, дейишарди.

Унинг хотини ҳам касалманд қилиб кўрсатарди ўзини. Унинг касали даволанмайдиган, сирли касал эди. У қўшниларга шивирлаб, кўзини олайтириб: «Мен шундай азобдаманки, шундай азобдаманки», деб нолирди.

Лекин бу тузалмас касал унинг ҳар куни бозорга оғир сават кўтариб боришига, байрам кунлари бир шиша денатуржон ичишига халақит бермасди. Книшлар пишасига бош суякнинг расми солиниб, «Ичиш мумкин эмас, заҳар», деб ёзилган бу даҳшатли денатурат спиртини «денатуржон», деб аташарди. Книшлар шиша устидаги ёзувга эътибор беришмас, денатуржонга бир нарса қўшиб, кейин ичишарди. Книш бунга жуда мутахассис эди.

— Житомир динатурати ҳақиқатан ярамас, заҳарли. Черниговники бошқа. Мен сизга айтсам жуда зўр! Украина женьшени дейиш мумкин! Ичсанг юз ёшга кираверасан, — дерди у.

Хотини, айниқса, Книш уни ичишни жуда яхши кўрарди. Книш деярли ҳар куни ичарди. Янги йил, биринчи май, пасха, физкультурачилар куни... (умуман Книшлар ҳеч қайси байрамни — хоҳ у диний бўлсин, хоҳ замонавий бўлсин сира қолдиришмасди) каби байрамларда икковлари барабар ичишарди.

Шундай кунлари Книшнинг хотини эрта тонгда эшикка чиқиб қишлоқ клуби томига ўрнатилган телевизор антеннасига чўқинарди (қишлоғимизда бутхона бўлмаганлиги учун художўйлар бутга ўхшаш телевизор антеннасига чўқинишарди).

Кейин у ҳовлидаги олча тагида тувалган столга келиб ўтирарди-да, байрам нонуштаси бошланарди. Орадан бир оз вақт ўтгач, «хитой девори» ортидан уларнинг хиргойилари эшитиларди:

Оҳ, ўша тун, ўша тун,
Мени маст этди бутун —
Юлдузлар мунис боқар,
Юрагимга ўт ёқар.

Кайфи ошган Книшлар хирилдоқ товушда куйлашарди. Ичгандан кейин доим қўшиқ бошлашарди. Тўхтовсиз икки-уч соат куйлашар, украин, рус халқ қўшиқлари, совет композиторларининг қўшиқларини айтишаверарди.

Кейин кечгача девор ортида икки трактор ишлаб тургандек боғдан Книшларнинг қаттиқ ва бўғиқ хурраги эшитиларди.

Книшлар ҳамма вақт байрамни фақат икковлари нишонлашарди. Уйларига ҳеч кимни таклиф қилишмасди. Уларникига ҳеч ким кирмас, улар ҳам бировларнинг уйига оёқ босмасди. Жуда хасис бўлганлари учун уйидагиларни бирон кимса кўриб қолишидан қўрқишарди. Киши кўзига ўзларини доим камбағал қилиб кўрсатишарди.

— Ҳеч вақойим йўқ, — дерди Книш, — аранг кун кечиряпмиз. Худо урсин! Қишга ҳам ҳеч нарса тўплаганимиз йўқ.

Лекин хотини ҳар куни эрта билан иккита қопни бурни ерга теккудек бўлиб, кўтариб бозорга жўнарди. Уларда сут солинган идиш ва бошқа нарсалар бўларди. Книшларнинг сигири қишлоқда ягона эди.

Бир куни аёлларнинг гапини эшитиб қолдим:

— Вой бу сигирнинг берган сути! Сутмисан сут-а! Худди ёғга ўхшайди! Пичоқ билан кесиб олгудек.

— Бўлмаса-чи. Ахир у сигирини нон билан боқади-да. Кўрмайсанми ҳар куни бозордан қоп орқалаб келганини. Қопда нима бор, деб ўйлайсан? Булка нон! Йигирма икки тийинлигидан. Мен ҳам Лискални шундай боқай-чи, сут ўрнига қаймоқ беради.

— Бўлмаган гап! Бозорда сотган сутини кўрганман, шунақанги суюқки, кўм-кўк. Камида ярмига сув қўшади.

— Милиция нега индамайди?

— Милициянинг ундан бошқа иши йўқми. Милиция ўғриларни ушлайди.

— Книшнинг хотини ўғри эмасми? Ўғри бўлганда ҳам ҳақиқийси.

Книшлар ана шунақа одамлар. Қисқаси «буюк хитой» девори ортида қандайдир шубҳали вежа-

лар содир бўларди. Биз Ява билан буни анчадан бери сезардик.

Бир куни Книшнинг хотинига сирли гапини эшитиб қолдик.

— Яқин кунларда бизда ҳам катта ўзгариш бўлади... Мен сенга айтган эдим-ку. Аниқ маълумот бор, — деди у.

Бир сафар кечқурун, қош қорайганда кажавали мотоциклда қандайдир иккита девдек киши келиб, нималарнидир ортиб, дарров жўнаб кетишди. Улар яна икки марта келишди, шунда ҳам кечқурун.

Яна бир куни Книш роса маст бўлиб чойхона олдида кўчани бошига кўтариб қичқира бошлади.

— Мен сизларнинг Шапкангиздан қўрқмайман... Шу ҳам шапка бўптими! Шапка эмас, иштон. У раисингиз бошлиқ эмас, у... ҳалиги... Бошлиқ мана бунда... — Книш муштини кўрсатди. — Мен керакли жойга ёзиб юбордим. Тез орада Шапкангизнинг шапкасига туширишади... Липпа учадикетади... Ҳи-ҳиқ!..

Иван Иванович Шапка — колхозимиз раиси, қаттиққўл одам. Раис сира омонлик бермайдиган дангаса, ичкиликбозлардан бўлак ҳамма уни жуда яхши кўради. Книш бўлса, Шапка устидан дуч келган идорага шикоят, ариза ёзаверади. Шунда ҳам одамларга кўрсатиб ёзарди. Дарвозасини очиб қўйиб, столни ҳовлига қўярди-да, мактаб боласидек бошини бир томонга қийшайтириб, тилини чиқарганича қоғозни қитирлатиб ёзаверарди.

— Яна лўттибозлик қиляпти, — дерди Варава бобо.

Книшнинг шикоятлари, албатта, раисга ҳеч қандай зиён етказмасди. Лекин нодон кишилар Книшни ҳурмат қилар, ундан қўрқарди. Ишонгани

борки ёзади, деб ўйлашарди. Бир вақтлар идрокли кишилар ҳам Книшнинг аризабозлигидан қўрқисар экан. Шунинг учун ҳам у бизга янада сирли бўлиб кўрнарди.

Кутилмаганда бир суҳбатни эшитганимиздан кейин унга бўлган шубҳамиз янада ортди...

Қишки каникулда бутун синфимиз билан Киевга экскурсияга борган эдик.

Синфдошларимиз билан филармонияга концертга бораётганимизда Ява иккаламиз чархпалакни томоша қилгани «бир минутга» орқада қолдик. (Қишда ишламас ҳам бари бир қизиқ-да).

Чархпакалнинг ишламаганига ачиниб, атрофида ўралашиб юрдик-да, энди қайтмоқчи бўлиб турганимизда Книшнинг қандайдир номаълум киши билан скамейкада ўтирганини кўриб қолдик. У орқа ўгириб ўтиргани учун бизни кўрмасди. Бу ерда нима қиляпти экан? Яна Киевда, чархпалак ёнида, деб ҳайрон бўлиб тўхтадик. Биз турган жойдан уларнинг гаплари яққол эшитиларди.

— Чоракта, кам эмас, — дейди Книш.

— Йигирмадан ортиқ бермайман, — дейди номаълум киши.

— Бунинг қанчалик хавфли эканлигини биласизми! Қамоқда ўтиришга кимнинг тоқати бор? Чоракта, ками бўлмайди.

— Яхши, сизнингча ҳам эмас, менингча ҳам эмас — йигирма уч.

— Фақат йигирма беш. Ками бўлмайди. Бўлмай-ди!

Шу пайт улар жим бўлишди: хиёбондан милиционер келарди. Книш билан номаълум киши сапчиб ўринларидан туришди-ю, бир зумда ғойиб бўлишди.

Ушандан бери бу шубҳали суҳбат бизни тинч кўймасди.

— Нимани гаплашди экан? — деди Ява чап кўзини аста қисиб.

— Ҳа, нима экан? — дедим мен ўнг кўзимни қисиб.

— Менга қара, — икки кўзини қисди Ява, — балки Книш шпиондир? Ватанимизни сотаётгандир?

— Жуда арзон-ку, Ватанга йигирма беш сўм?..

— Йигирма беш сўмлигини қаёқдан билдинг? Балки минг, балки миллиондир.

— Ол-а, — дедим ишонқирамай.

— Мана сенга «ол-а». Уни кузатишимиз керак.

— Кузатамиз, — рози бўлдим мен.

Шундан кейин Книшларни кузата бошладик. Доим, деярли ҳар куни кузатардик.

Лекин кузатишларимиз ҳали ҳеч қандай натижа бермади. Книш ўз хўжалиги билан овора, чўчқасини боқар, молхона тозалар, саройини ремонт қилар, шпионликдан дарақ йўқ эди. Тўғриси айтсам бу кузатишлар мени зериктира бошлади. Мана ҳозир «буюк хитой девори»га охириги марта чиқишга аҳд қилдик.

Бу гал ҳам бирон бир шубҳали ҳаракатни кўрмадик. Книш том орқасини чопар, хотини эса кўринмасди — уйдами, йўқми номаълум эди. Беш минутча кузатганимиздан сўнг энди пастга тушмоқчи бўлиб турганимизда бирдан уйдан хотини чиқди-да:

— Кўчага қара-чи, ҳеч ким йўқмикан, кейин эшикни қулфла, яна бирор ичи қора кўриб қолмасин, — деди.

Қулоғимиз динг бўлди:

Книш кўчага чиқиб, уёқ-бу ёққа қаради-да, эшикни қулфлаб, хотини билан уйга кириб кетди.

— Эшитдингми? Кўрдингми? — ҳаяжонланиб пичирлади Ява.

Мен нима дейшимни билмай қолдим.

— Қандай бўлмасин уйда нима қилишаётганини кўриш керак, — деди Ява. — Балки шпионлик пуллари ястиқ жилдига яширишар ёки радио орқали ниманидир хабар қилишар...

— Девордан ошиб тушамиз, кейин уй олдидаги ёнғоқ дарахтига чиқамиз, у ердан дераза орқали ҳамма нарсани кўриш мумкин, — пичирладим мен.

— Кетдик.

Биз вақтни ўтказмай бир неча дақиқадаёқ ёнғоқ дарахтининг қалин шохлари орасига ўтириб олиб, дераза орқали Книшлар уйига қирай бошладик. Уй ичи қоронғи бўлиб, у ерда нима бўлаётганлигини дарров ажрата олмадик. Ниҳоят Книш билан хотини стол ёнида ўтириб, қошиқ билан нимадир ейишаётганини кўрдик. Дурустроқ кузатгач, ажабланиб бир-биримизга қарадик. Книшлар торт ейишарди. Оддий кремли, атир гул ва эсдалик ёзувлари туширилган шоколадли бисквит торти. Уни худди бўтқа егандек қошиқ билан ейишарди.

— Тамом, сотибди! — пичирлади кутилмаганда Ява.

— Нимани сотади? — тушунмадим мен.

— Ватанни сотибди, хоин! Модомики тортни қошиқ билан ейишаяптими, демак, тамом! — деди Ява қатъий ишонч билан худди торт Книшнинг сотқин эканлигига аниқ далилдек.

Биз шундай ҳаяжонда эдикки, ҳатто Книшнинг уйдан чиққанини ҳам сезмай қолибмиз. Биз

уни пешайвонда махорка ўраётганидагина кўрдик. Бу кутилмаган воқеадан мен сесканиб тушдим-у, оёғим остидаги шох қисирлаб кетди. Книш бизни сезиб қолди.

— Бу ерда нима қиялпсиз?! Ҳа, ўғрилар! Ҳа, итвоччалар! Бировларнинг дарахтига чиқадиган бўлдингларми, қузғунлар! Мен сизларга ҳозир кўрсатиб қўяман! Оёқларингни уриб синдираман! Тушларинг ҳозир, ярамаслар!

У дарахт тагида туриб, қўлларини шундай силкирдик, худди бундан шамол қўзғиётгандек туюларди. Тушсанг тамом. Биз юқорига тирмаша бошладик.

Пастда Книш ҳамон дағ-даға қиларди.

— Амаки, болаларни яхши кўриш керак, — деди бирдан Ява йиғламсираб.

— Ҳа-ҳа, болаларни севишлари керак, — унга қўшилдим мен оёғим остидаги шохнинг қисирлашидан қўрқиб.

— Совет кишиларининг ҳаммаси болаларни яхши кўришади, — давом этди Ява. — Буни ўқитувчимиз ҳам айтган, газеталарда ҳам ёзишади.

Книш ғазабга минди:

— Ҳа, мен сизларни яхши кўраман! Шунақанги яхши кўраманки, ҳаммаёғингизни мўматалоқ қилиб ташлайман! Сенлар болами? Бола эмас, бандитларсиз! Бунақа болаларни ўлдириш керак!

Шунда Ява:

— Амаки, биласизми, биз сизни Киевда кўргандик, нотаниш киши билан боғда бир нимани савдо қилаётган эдинглар, — деди.

Худди биров радиони ўчиргандек Книшнинг товуши бирдан таққа ўчди. Кейин бир нималар деб ёлдиради, биз тушунмадик, яна жим бўлди. Кўринишдан у довдираб қолганди.

Книшнинг бақриқ-чақриғини эшитган хотини ҳам ўйдан чиқиб, пешайвонда турганди, бу гапни эшитиб у ҳам бир дақиқа ўзини йўқотиб қўйди, кейин Книшга ёпишди:

— Нега болаларга тегасан? Нега? Кўряпсанми қўрқиб кетишганини, бечораларнинг рангида ранг қолмапти...

— Мен нима қилибман? — энди бутунлай бошқача товуш билан гўлдиради Книш. — Мен уларни урармидим, шунчаки, бировларнинг дарахтига чиқмасин, деб пўписа қиляпман-да.

— Қўрқманглар, болалар. Тушаверинглар, — деди хотини майин товуш билан.

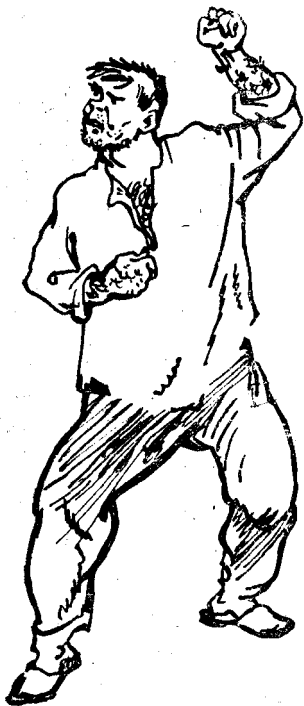
Бизга кўп ялинишнинг ҳожати йўқ эди. Бир зумда дарахтдан тушдиг-у, Книшнинг олдидан пусиб ўтиб, кўчага отилдик.

— Хўш, энди нима дейсан? — сўради Ява.

— Буни қара! Сен боғ ҳақида гап очишинг билан қўрқиб кетди! Тили танглайига ёпишди. Бунда бир гап бор.

— Мен сенга нима деган эдим!

— Хотини ҳам гапни дарров бошқа ёққа бурдия... Ҳу, маккор!

— Қисқаси, уларни кузатиш керак — бу факт! Уларни фош қилиш керак! Нима бўлса ҳам, қандай йўл билан бўлмасин! Бор кучимиз билан! Бутун кучимизни шунга бағишлашимиз керак!

Умуман олганда, бунга ҳозир, афсуски вақт йўқ эди. Икки соатдан кейин мактабга боришимиз керак (биз иккинчи сменада ўқиймиз). Ҳали дарс ҳам тайёрлаганимиз йўқ.

Бир хўрсиниб қўйдик-да, дарс тайёрлагани бизникига жўнадик.

«Чик» ва «Щик» муаммоси

Бугун контроль диктант. Галина Сидоровна суффиксларнинг тўғри ёзилишини такрорлашни топширган. Бу имтиҳонга ҳам киради.

— Суффикс ҳам, префикс ҳам, бутунлай грамматиканинг ўзи ҳам жонга тегди! Умуман у кераксиз нарса! Тўғри ёзди нима-ю, хато ёзди нима — барибир эмасми. Тушунилса бўлди-да, — деди жаҳл билан Ява.

Лекин бу шунчаки гап. Фойдаси йўқ. Мен дарсликни очиб ўқий бошладим:

— «Ўзаги дэ, тэ, зэ, сэ, жэ товушлари билан тугалланган сўзлардан кишилар касб-корини ифодаловчи от яшаш учун «чик», қолганларида эса, «щик» суффикси қўшилади. Масалан: переводчик (таржимон), переплётчик (муқовачи), извозчик (извошчи), разносчик (ташувчи)...

Дарсликни ёпдим-да, Явага:

— Қани, қайтар-чи! — дедим.

Ява осмонга қараб қайтара бошлади:

— Касб-корни ифодалайдиган «чик» суффикси, «щик» эмас, қуйидаги товушлардан: дэ, тэ, зэ... — Унинг хаёли узоқ-узоқларда — ўрмон ёки дарёларда, балиқлар ирғишлаётган, ёввойи ўрдаклар ғақиллаётган қамишзорларда эканлиги шундоқ кўзидан билиниб турипти, — Зэ... зэ... тэ... зэ... тфу! — Ява ўзини тутолмади: — Қани сен қайтар-чи!

— «Чик» суффикси, «щик» эмас, сўз ўзаги зэ, дэ, тэ, сэ... сэ... сэ... Негадир кейингилари эсимга келмади.

Мен бошидан яна қайтардим, бўлмади. Дарликни озгина очиб, (бармоғим керакли варақ орасида турарди) кўз қиримни ташламоқчи эдим Ява қўймади:

— Йўқ, йўқ, қарама. Эсингда қолганини гапир.

Барибир бўлмади. Китобни очиб яна бир сидира ўқиб чиқдим. Ўқийётганимизда эсимизга тушар, китобни ёпишимиз билан хотирамиздан учарди-кетарди.

— Вой, номардей! — зардаси қайнади Яванинг. — Ўзи бешта ҳарф-у, ҳеч ёдда қолмади-я. «Шик» нинг ёзалиши ҳамма вақт, миллион сўзда ишлатилса ҳам осон экан. Бешта ҳарфда «чик» ёзилади-ю, дод десанг ҳам бўлмайди... Менга қара, кел, ана шу бешта ҳарфдан сўз тузамиз. Сўз йирик, дарров кўзга кўринади, чивиндек ҳарфларни эсда сақлаб бўладими.

Бу таклиф менга ҳам маъқул тушди, биз сўз ўйлай бошладик.

— «Же-ле-зо», — деди Ява.

— Яхши сўз, лекин «л» халақит беради, «д», «т», «с» ҳарфлари эса йўқ.

— «Ди-вер-сант», — дейман мен.

— Ажойиб сўз, «железо»дан яхшироқ, лекин «в», «р», «н» ҳарфлари ортиқча, уларнинг ўрнига «ж» билан «з»ни қандай жойлаштирасан?

Роса бошимиз қотди. Қанақа сўзларни ўйлаб топмадик! «Дот», «динамит», «желток», «зонтик», ҳатто «дизентерия» сўзларини ҳам айтдик. Лекин бирортаси мос тушмади.

— «Же-же... жест»... — дедим мен ўйланиб.

— «Зэ» билан «дэ» ни қаерга қўясан?

— «До-о-лжность», — гулдиради Ява.

— «Должность» ингда «зэ» йўқ-ку. Бунинг устига «эл» билан «эн» ортиқча. Бу ҳам бўлмайди.

— Менга қара, — деди жаҳли чиқиб Ява, — фақат битта сўз бўлиши керак, деб ким айтди? Иккита қисқа сўз топсак нима қилади? Қани, қанақа ҳарфлар эди ўзи?.. Китобни берчи... Дэ, тэ, зэ, сэ, жэ... Демак мана бундай... Дэ, тэ, дэ, тэ... Гапни чўзишдан нима фойда? Дэ, тэ — буни «дети» деб оламиз. Тўғрими? Кейингиси нима экан? Зэ, сэ, жэ... сэ... сэ... жэ. «Са... Жа»... «Сажа»... «Дети», «сажа»... Энди нима қолди? Ҳа, зэ... зэ... зэ... «Дети за сажей»¹ Тамом... бўлди.

— Нима бўлди? Нима бу — «Дети за сажей»... Ҳеч қандай маъноси йўқ-ку!

— Сенга яна қанақа маъно керак? Нима, шеър тўқияпсанми? Эсда сақлаб қолсанг бўлди-да. Қайси товушдан кейин нима ёзилишини билсак кифоя. У бўлса, маъно, маъно дейди... «Дети за сажей». Менинг эсимда қолди. «Дети за сажей» дан кейин «чик», қолганларида эса, «щик» ёзилади. Зўр! Худди шеър ёдлагандек.

— Умуман ёмон эмас, ёдда сақлаб қолса бўлади, — унга қўшилдим мен.

— «Ёмон эмас»инг нимаси, зўр! — мамнун эди Ява. — Қани энди ҳамма қоидаларга ҳам мана шунақа нарсалар ўйлаб топилса! Бирданига аълочи бўлиб олиш мумкин эди. Биз шунақамиз! Гениймиз!

Биз диктантга бугунгидек ҳеч хушчақчақлик билан бормаган эдик. «Бизга писанд эмас кулранг бўри...» деб куйлаб борар эдик.

— Намунча қўшиқ айтмасаларинг? Бугун контроль диктантлигини унутдингларми, дейман? — сўради эшик олдида синфдошимиз Ганя Гребенюк.

¹ Дети за сажей — қурумга келган болалар (тарж)

— Биз ҳечам унутганимиз йўқ Гребенючка-хон, — деб жавоб бердик биз. Кейин яна куйлай бошладик: «Бизга писанд эмас бўз бўри...»

Синфга кирганимизда ҳамманинг ҳаяжонланиб ўтирганини кўрдик. Айниқса синфимизда энг аълочи Стёпа Карафолькани айтмайсизми. У ранги ўчиб, партада дағ-дағ титраб ўтирарди.

Бунақа қилиб соғлиқни йўқотгандан кўра сира «беш» олмаган маъқул.

Синфга Галина Сидоровна кирди.

Ҳамма партасига оқ қоғоз қўйди, қўлларига ручка олиб, бўйинларини ғоздек чўзиб ёзишга тайёрланди.

Галина Сидоровна диктовка қила бошлади:

— «Старый извозчик привёз в штаб белогвардейского перебежчика».

Мен шу заҳоти Саливон бобога ўхшаш тишсиз, содда-муғамбир чолни, Карфолькага ўхшаб саросимага тушган қочқинни штабга олиб кетаётган кекса извошчини кўз олдимга келтирдим.

«Яхши диктант экан, — ўйладим мен, — жуда осон, тушунарли.

— «Старый... извозчик...» — Галина Сидоровна парталар оралигида юриб, сўзма-сўз, аниқ ёздирарди.

Биз тилимизни чиқариб, бошимизни бир томонга қийшайтирганимизча қитирлатиб ёзардик.

— «...извозчик...»

Бир дақиқа ўйланиб қолдим.

«Ҳа! «Дети за сажей.. айнан ўзи! Бу «дети» дан кейин нима эди? «Чик» ёзилармиди ёки «щик» ми? «Чик» миди ёки «щик» миди?»

Сира эсимга келмасди. «Щик» эшитиларди, ҳа, «чик» эмас, «щик» нинг ўзи.

— «...привёз... в штаб...» — диктовка қилишда давом этарди Галина Сидоровна.

Кўп ўйлаб ўтиришга вақт йўқ эди. Мен чиройли қилиб, «извозчик» деб ёздим.

«Перебежчик» ни ҳам «извозчик» билан битта аравада келаётгани учун «ш» билан ёздим.

— Хўш қалай? — сўради мендан Ява диктант ёзиб бўлингач.

— Жойида, — дедим мен ишонч билан. — Сенда-чи?

— Зўр! — кўзини қисиб қўйди Ява.

Биз ўзимизни худди тўйболадек ҳис қилардик. Эртаси куни Галина Сидоровна диктантларни қайтарди.

— Гребенюк — «тўрт», — дея баҳоларни эълон қила бошлади у. — Карифолька — «беш». Завгородний (бу мен) — минус «уч». Рень (бу Ява) — «икки!»

Қимдир бўйнимизга ҳўл латта билан ургандек, сесканиб тушдик.

— Ашулангиз чиқди-ку! — ҳиринглади Гребенючка.

Мен унга муштимни кўрсатдим.

— Сени нима қилишни ҳам билмай қолдим, Рень, — хўрсинди Галина Сидоровна. — Икки ҳафтадан кейин имтиҳон бўлса-ю, сен ҳеч нарсани билмасанг. Ахир суффикслар биринчи чоракда ўтилган-ку.

Биз мактабдан хомуш, жимгина қайтардик. Мана сенга «дети за сажей!» Яванинг олдида ўзимнинг минус «уч» имдан хижолатда эдим. Худди унинг олдида айбдордекман. Ахир бирга ўқидик, бирга мана шу аҳмоқона «дети» ни ўйлаб топдик. Қандайдир ярим баҳо иккимизни ажратиб турипти. Эҳ! Мен ҳам «икки» олганим маъқул эди!

— Мен бориб, иккаламиз бир хил биламиз, менга ҳам «икки» қўйинг, деб айтайми?

— Вой, эси паст-ей! Мени қайғуряпти, деб ўйлаяпсанми? «Икки» бўлса, нима бўпти?!

Диктантдан Явага нисбатан негадир менинг омадим юришарди. У эътиборсизлик билан қарайдими, ёки бошқа сабаби борми, ҳар қалай диктантдан нуқул иши пачава бўларди. Грамматиканинг оғзақисидан баъзан «уч» га, бир неча марта, ҳатто «турт» га ҳам жавоб берганди. Диктантдан бўлса «икки» кетидан «икки» олаверарди. Яванинг бу муваффақиятсизликдан ўзи ҳам жуда хижолат чекишини билардим. Шундай бўлишига қарамай, у ўзини мағрур тутарди.

— Балки, жиддий ўтириб такрорлармиз? — таклиф қилдим мен журъатсизлик билан.

— Керак бўлса ўтиравер, — менга қарамасдан жавоб берди Ява, — менга кераги йўқ.

— Ахир биласан-ку!.. Ҳар қалай имтиҳон, — аста гап бошладим мен. — Имтиҳонда ҳам «икки» олсанг нима бўлади! Синфда қолдиришлари мумкин.

— Ни-има-а?.. Вой, сени қара-ю! Ҳеч нарсани билмайсан... Бу шунчалик осон деб ўйлайсанми? Уларнинг «беш», «уч» қўйишда ҳам планлари бор. Ҳар бир «икки» га қанчалик жанжал бўлишини биласанми?! Улардан ҳалиги... нима эди... юқори идоралар талаб қилишини биласанми? Бир куни Галина Сидоровна бу ҳақда ойимларга шикоят қилганини эшитгандим. Шунинг учун қўрқма, ҳар қалай «уч» қўйишади. Бунинг устига ойим депутат. Бунинг ҳам аҳамияти бор.

— Бунақа экан, унда, албатта...

Яванинг ишончи менга ҳам таъсир қилди, дарҳол руҳим кўтарилди.

Эртасига диктантни ҳам, грамматика-ю, имтиҳонни ҳам унутдик. Икковимиз дарё бўйидаги эски ясси қайиқ ёнида уймалашардик. Ундан сувости қайиғи ясашга киришдик. Буни ҳам Ява бошлади.

— Сувини тўкиб, тешигини мумлаб беркитамиз, устидан тахта қоқамиз. Ичига қайиқ мувозанатини сақлаш учун оғирроқ нарса қўямиз, — деди ўйланиб Ява.

— Двигатель-чи?

— Эшкакли бўлади. Бизга унчалик тезликнинг кераги йўқ. Ишқилиб сувости кемаси бўлса бўлди-да.

— Қандай нафас олинади?

— Перископ орқали.

— Юқорига қандай кўтариламиз?

— Ичидаги юкни ташлаб, кўтарилаверамиз-да.

— Сув кириб чўкиб кетсак-чи?

— Нима, сузишни билмайсанми? Гапингни қара-ю!

IV Б О Б

И м т и ҳ о н

Кунлар шунақанги тез ўтардики! Биз «сувости кемамиз» ни аранг мумлаб, тешикларини беркитишга улгурганимиз ҳам йўқ эдики (ҳали устини ёпиб, перископ ўрнатмагандик) имтиҳон яқинлашиб қолди. Эртага имтиҳон-у, биз бўлсак, дарё бўйида қайиқнинг тагини беркитиш учун кастрюлькада қатрон эритардик.

Қатрон қайнаб, бамисоли бўтқадек билқиллай-

ди. Бизнинг юрагимиз ҳам эртанги нохушлик ту-
файли, худди шу бўтқадек безовта.

— Нега бунчалик қайғурмасам? — деди Ява худди бировнинг саволига жавоб бергандек. — Бари бир икки ҳафтада бутун грамматикани ёдлаб улгурмасдим. Бунга ҳар қандай кишининг ҳам кучи етмайди. Одамлар бунга асрлар бўйи бош қотирган. Шу грамматикани деб қанча олимларнинг сочи тўкилган. Яна мен икки ҳафтада ёд олармишман. Кулгинг қистайди!

«Йил бўйи ўрганишингга ким халал берди?» демоқчи бўлдим-у, индамадим. Энди кеч эди, бунинг устига мен ҳам билагонлардан эмасдим — айтарлик тайёрланганим ҳам йўқ, эртага «икки» олишим оппа-осон. Имтиҳон — имтиҳон-да, кимнинг омади келади-ю, кимники келмасилгини, ким билади.

— Кел, ҳар эҳтимолга қарши озгина такрорлайлик, — дедим мен.

— Ой туйнукка келганда-я. Миянг ачиб кетади.

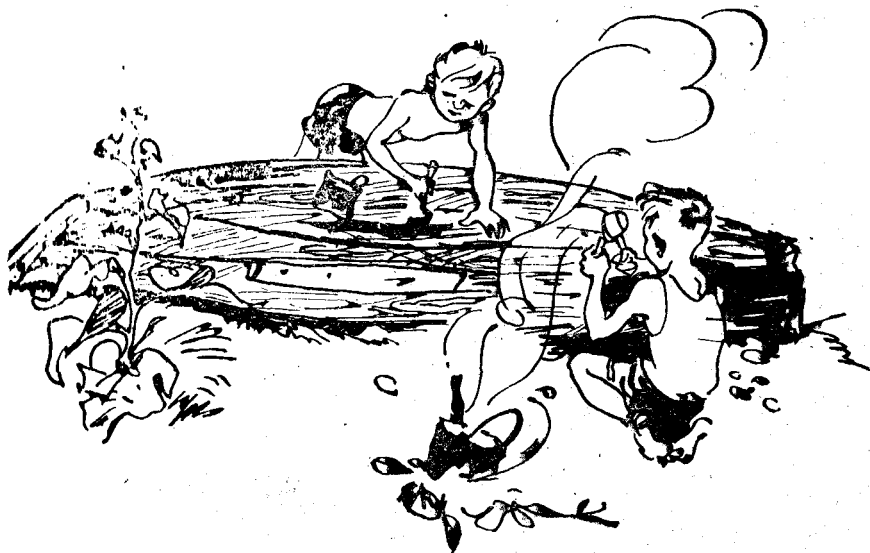
— Карафолькани кўрдим, тайёрланяпти, Гребенючка ҳам.

— Қўявер. Улар ҳаммасини билишади, тайёрлашса арзийди. Биз ҳеч нарса билмаймиз. Такрорлашимизнинг ҳам ҳожати йўқ. Биз бошидан-оёқ ўқиб чиқишимиз керак. Ҳаммасини бир йўла ёдлаб ололмайсан.

Яванинг «биз», дейиши менга ёқади. У ҳамма нарсани — хурсандчиликни ҳам, хафачиликни ҳам доим бирга баҳам кўришимни билади.

Ява икковимиз кечгача дарё бўйида — қайиқ олдида бўлдик...

Мана, ҳаётимизда биринчи марта имтиҳон топширадиган кун ҳам келди.

Мактаб худди сайловлардагидек (бизда агит-пункт ҳам, сайлов участкаси ҳам доим шу ерда бўлади) байрам тусида, тантанавор. Йўлакларга поён-дозлар тўшалган, деразалар олдига гуллар қўйилган, синфдаги столга қизил дастурхон ёпилган эди. Ҳатто, мактабга кираверишда: «Хуш келиб-сиз!» деган шиор ҳам осиб қўйилганди.

Қизлар оппоқ фартук кийишган, болалар эса одатдагидан ташқари ювиниб, сочларини тартибга келтиришган эди.

Синфга кирдик. Юрагимиз худди толдан дарёга калла ташлаш вақтидагидек така-пука. Партага ўтирдик. Ҳар кимга алоҳида парта. Биров бировидан кўчиришнинг иложи йўқ. Қўнғироқ чалинди.

Галина Сидоровна сочлари чиройли турмак-ланган, шойи кўйлакда кириб келди. Унинг кети-

дан география ўқитувчиси Николай Павлович кирди. У имтиҳонда ассистент эди.

Галина Сидоровна ҳозир қўшиқ айтадигандек доска олдида кафтини-кафтига қўйди-да, (унинг ҳам ҳаяжонлаётганлиги билиниб турарди) деди:

— Ҳар қайсингиз биринчи бетга: «Васюковский ўрта мактаби, бешинчи «Б» синф ўқувчисининг имтиҳон диктанти», деб фамилиянгизни қўшиб ёзинг.

Биз бошимизни қуйи эгиб, жимгина ёза бошладик.

Имтиҳон бошланди.

Ўқувчилар пишилар, перолар «қитир-қитир» қиларди.

Мени тер босди. Янги кўйлагимнинг ёқаси ҳўл бўлиб кетди. Эҳ, жаҳаннам азоби экан бу имтиҳон!..

Ниҳоят — тамоm бўлди!

Биз индамай синфдан чиқдик. Ҳамма икки кунлик пионер походидан қайтгандек бўшашган, аранг оёқ босишарди.

Мен Яванинг ёнига бордим:

— Қалай?

У қўлини силтади. Иши пачава эканлиги шундоқ кўриниб турипти. Бутун умиди энди депутат онаси-ю, ўқитувчилардан юқори баҳо қўйишни талаб қиладиган юқори идоралардан.

Уйга бемалол кетса бўларди-ю, лекин ҳеч ким мактаб олдида жиммасди. Ҳар ким қандай ёзганини билишни истарди. Галина Сидоровна, Николай Павлович билан эшикни ёпиб, ёзма ишни текширишарди.

Ҳатто ҳовлида биз билан доим югуриб юрадиган мактаб ити Собакевич ҳам ҳозир эшик олдида

қимир этмай ўтирипти — у ҳам ҳаяжонланаётганга ўхшарди.

Николай Павлович икки марта пешайвонга чеккани чиқиб:

— Нима қилиб турибсизлар? Уйга кетавринглар. Бари бир бугун айтмаймиз. Эртага эрта билан келинглар, — деди.

Сал нари кетамиз-у, орқага қараймиз. Кимдир қолган бўлади.

«Аҳа, — ўйлайди ҳар ким ўзича, — у қолиб билиб олади. Мен аҳмоқ бўлиб уйда ўтираманми, йўқ, кетмайман!»

Яна орқага қайтамиз. Аввал шовқин йўқ эди, кейин қизлар ерга катаклар чизиб, чертмак ўйнай бошлашди. Ўғил болалар эса, қувлашмачоқ ўйнашга тушишди. Вақт ўтгани билинмайди-да.

Мана ниҳоят эшик очилиб, пешайвонда Галина Сидоровна пайдо бўлди. Ҳамма ўша томон югурди. Ўғил болалар жим туришар, қизлар эса худди зағизгондек чуғурлашишарди:

— Галина Сидоровна, айта қолинг! Галина Сидоровна, нима қилади! Жон, Галина Сидоровна!

Галина Сидоровна нуқул бошини лиқиллатиб: «Эртага, эртага», дер, қизлар эса сира қўйишмасди.

— Галина Сидоровна, жуда бўлмаса ишора билан!

Уқитувчи кулимсиради:

— Бўлди энди, бўлди. Тинчланинглар. Баҳоларни эртага ота-оналар мажлисида эълон қиламиз. Умуман, ҳамма олтинчи синфга кўчди...

Фақат...

Унинг нигоҳи Явада эди:

— Фақат Реньдан бошқа ҳамма. Сен, Рень, яна бошқатдан ёзишингга тўғри келади. Кузда. Қайта имтиҳон бўлади. Сен, ҳатто, «икки»га эмас, «бир»га ёзибсан диктантни... Ўзинг айбдорсан — неча марта айтдим сенга...

- Явага қарашга юрагим дов бермади — ачинардим. Унинг ранги оппоқ, боши эгилган эди. Ана сенга ойингнинг депутатлиги-ю, «беш» баҳони талаб қиладиган юқори идоралар.

Мен мустақил, ҳазилкаш Явани сира шундай хўрланган, аянчли, ёлғиз ҳолда кўрмагандим. Ҳамма олтинчи синфга кўчганидан хурсанд ва бахтли эди. Фақат Яванинг бир ўзи қайта имтиҳон топширадиган бўлди. Мен ҳозир у йиғлаб юборади, деб қўрқардим. Унинг ўзи ҳам шундан қўрқаётган бўлса керак. Шунинг учун у бир оёғида бурилиб, югуриб кетди. Унинг кетидан ҳеч ким югурмади. Ҳатто, мен ҳам. Нима ҳам дердим мен унга, нима билан тинчлантирардим? Мен олтинчи синфга ўтдим, у бўлса қайта имтиҳон топширади.

Ҳаётимизда тақдиримизнинг биринчи марта ўзгача бўлиши. Кузгача, у қайта имтиҳон топширгунича ҳеч нарса бизни аввалгидек тенглаштиролмайди. Кузда нима бўлиши ҳам ҳали номаълум.

Уйга юрагим увишиб қайтдим. Ҳаётимдаги биринчи имтиҳонни топширганимга севинмасдим ҳам.

Уша куни Явани бошқа кўрмадим. Уйидагилар бу нохуш хабарни қандай қарши олишганини ҳам билмайман. Албатта, унинг имтиҳон топширгани шарафига пирог пиширишмаган, патефон қўйишмагандир, эртаси куни Яванинг ойиси ота-оналар мажлисига келмаганлигидан хабарим бор. У балки, уялган бўлса керак.

Ҳа, айтгандай, мен имтиҳон диктантидан «уч»

эмас, «тўрт» олган эдим. Мен буни эшитганимда, ҳатто, қизариб кетдим.

Тўғри, йилликка барибир «уч» чиқди, лекин имтиҳонда тўрт олиш ҳалиги... ҳалиги... нима десам экан, худди, масалан, пул-буюм лотарейасига «Москвич» автомашинаси ютгандек гап эди. Мен буни ўйламагандим ҳам!

Бу, афтидан, асабнинг таранглашганидан, қўрқувдан бўлса керак.

Дастлабки таажжубланиш ўтди-ю, кейин «Ява билса, тоза ноқулай бўлади-да», деб ўйладим. Уртоғимга хиёнат қилгандек, хижолатда эдим. Ахир мен шуни хоҳлаганмидим!..

Мен имтиҳонни муваффақиятли топшириб, олтинчи синфга ўтдим, эртадан кейин Киевга — амакимникига бир ой меҳмонга боряпман. Севинсам арзийдиган иш бўлди-ю, лекин кўнглим ғаш эди.

Киевга Ява билан бирга бориб, Тарих музейига киришни, казакларнинг қуроллари, Ковпак, Руднев, Кузнецов сингари қаҳрамонларнинг шахсий буюмларини бирга кўришни жуда-жуда истардим. Умуман ҳамма нарсани орзу қилардим. Ахир анави икки кунли экскурсияда тузукроқ нимани ҳам кўрдик. Бир ой Киевда бўлиш — бу зўр нарса! Мен отам билан ҳам келишиб қўйгандим, амаким ҳам Яванинг боришига қарши эмасди. Энди бўлса... Энди онаси Явани Киевга юборармиди? Яна билмадим. Балки... Ҳар қалай, уриниб кўриш керак.

Мен Яваларнинг уйига бордим.

У супачада ёғоч тоғорага Манюня лақабли чўчқаси учун картошка билан лавлаги тўғраб ўтирарди. Бу ишга илгари Ява доим чап бериб юрарди. Энди бўлса, чоллардек қаддини букиб,

Ўтмас пичоқ билан нотекис картошка ва қизил лавлагини тўғраб ўтирар, қовоғидан қор ёғарди...

Ява лавлаги тўғраб туриб, индамай менга бош ирғади.

— Ява, — дедим мен титроқ товуш билан, — нима бўлди сенга, Ява?

— Нима бўпти? Ҳеч нарса, — деди у бошини кўтармай секин.

Мен яна нима дейишни билмасдим. Индамай туравердим. У ҳам жим эди. Кейин, ниҳоят башарамага қарамай:

— Киевга кетяпсанми? — деб сўради.

— Индинга. Сен-чи?

— Мен... — кесатиб кулди у. — Парижга бо-
раман. Кейин Рио-де-Жанейрога.

...Сўраб бекор қилдим, қаёққа ҳам борарди, ҳеч қаёққа боролмайди, бечора Ява. Бошқаларга эса, йўл очиқ. Мана, Карафолька бугун эрта билан денгиз бўйидаги пионер лагерига жўнаб кетди. Ява икковимиз денгизни фақат киноларда кўрганмиз. Лекин денгиз соҳилида юришни жуда-жуда истардик!.. Бепоён кўм-кўк денгиз, оқ кемалар, чағалайлар тўлқинларга тўш уради, альбатрослар¹ парвоз қилади, ғира-шира туманлик орасида маёқ йилтирайди... «Шарқи-шимолга йўл олинсин!» — қичқиради капитан...

Денгиз...

Ўтган йили биз икки марта денгизга қочиб кетишга уриниб кўргандик. Икки мартасида ҳам станцияда қўлга тушдик.

Карафолька бўлса қочгани ҳам йўқ, бемалол плацкарт вагонда кетди. Деразаси очиқ. Бунинг устига перронда ўн тўққиз тийинли пломбир мо-

¹ А л ь б а т р о с — катта денгиз қуши.

роженое еганини айтмайсизми! Уз кўзим билан кўрдим...

— Шундай қилиб, индинга дегин, — хўрсинди Ява. — Нима ҳам дердим. Келганингдан кейин гапириб берарсан.

Бу сўзларда раҳмсиз тақдирга бўйсунганлиги сезилиб турарди. У шу топда қўрқмас, жасур дўстим Явага ўхшамасди!

Нима кўйга солишди шундай одамни!

Унинг қотириб чиллак ўйнашини, ўн бир метр-ли жарима тўпини аниқ тепишини, дарёга энг баланд жойдан калла ташлашини биласизми! (Сизнинг аълочи ўқувчиларингиз ҳам ана шундай сакраб кўрсин-чи!)

Эҳ, одамлар! Ҳеч нарсага тушунмайсиз!

Уйдан Варава бобо чиқди. У бизга қарамай, тўсиқ яқинидаги қудуқ томон кетди. У занжирни шиқирлатиб энди челакни тушираётганида кўчадан Книш яқинлашди.

— Салом, бобо, — одоб билан саломлашди у биз томон кўз қирини ташларкан. — Эшитишимча, уйингизда нохушлик бўлипти. Набирангиз имтиҳондан йиқилипти. Бутун қишлоқда шу гап. Ат-танг!

Бобо жим, қовоғини уйди. Книш бўлса, ҳамон вайсарди:

— Мактабда нуқул бюрократлар тўпланган. Ҳозир ҳамма жойда шунақа. Болани олтинчи синфга кўчиришса асакалари кетармиди. Бу жўрттага қилинган. Билишадики, онаси депутат, бир бопплайлик, дейишган-да. Умуман бу мактабда болаларнинг соғлиғини бузишади. Бунинг кимга кераги бор... Бир хиллар инженерлиқка ўқийди-ю, кийишга кийими йўқ, бир хиллар қўл қўйишни билишса ҳам пичоғи мой устида... Шундай экан...

Бу пайтда бобо челагини тортиб олганди.
— Кечирасиз, вақтим йўқ, — деди у ва Книш-га қайрилиб қарамай, уйига кириб кетди.

Книш афтини буриштириб, орқасига қайтди.

Афсуски, биз қайта имтиҳон топширишга тайёрланишимиз керак, уни шарманда қилишга вақтимиз йўқ. Лекин эҳтиёт бўл! Сенга ҳам гал келади, Книш! Албатта сириггни фош этамиз!

У Б О Б

Ява қандай қилиб Робинзон Кукурузо бўлиб қолди

Мен Киевга жўнадим.

Сизга нима десам экан? Шу ой, тўғриси-ни айтсам, жуда қизиқ ўтди. Аввало, Тарих музейига кирдим. У ерга амаким билан бирга бордим. Амаким жонажон Украинамиз, Киев ҳақида жуда қизиқ нарсаларни ҳикоя қилиб берди. Кун бўйи музей заллари бўйлаб кездик. Умуман, Киевнинг ҳамма ерида бўлдим. Ҳатто сувости қанотли «Ракета» да Днепр бўйлаб сайр қилдим ҳам.

Бир ой ичида Явани жуда соғиндим. Уни доим эслаб юрдим, ёнимда бўлмаганидан афсусландим. Нимани кўрсам: «Эҳ, шу Явага жуда ёқарди! Буни Ява кўрганида роса хурсанд бўларди-да!» деб ўйлардим доим.

Ҳатто унга Киевдан хат ҳам ёзиб юбордим, лекин, жавоб қайтармади. Ким билсин, балки хатоси кўп бўлади, деб қўрққандир. Узиям жуда мағрур бола-да, Ява.

Мана мен уйга қайтиб келдим. Ойим, дадам билан саломлашдим-у, Яванинг олдига югурдим. Чўнтагимда «динамик» электр фонари (унга ҳеч

қандай батареянинг кераги йўқ, қўл билан босилса, ўртасида нимадир вижиллайди-ю, лампочкаси ёнаверади). Бу Киевдан Явага совға.

Кетяпман-у, юрагим худди поезд ғилдирагидек, дук-дук, дук-дук, дук-дук... уради. Ҳаяжонланяпман. Ахир бир-бировимизни бир ой кўрганимиз йўғ-а. Бориб қарасам, у кетаётганимда қандай ўтирган бўлса, супачада шундай ўтириб, тоғорага картошка тўғрарди. Киноми дейсиз! Худди бир ой супачадан турмагандек.

Йўталдим, у бошини кўтарди-да, мени кўриши билан дик этиб ўрнидан турди. Бир-бировимизга отилдик. Ана хурсандчилигу мана хурсандчилик!

— Э қойил, зўрсан-у! — дедим мен унинг биқинига туртиб.

— Э, бор экансан-у! — деди у елкамга уриб.

Бўлмаса ўпишармидик.

Чўнтагимдан фонарни олдим.

— Ма, бу сенга, — дедим.

У хижолатдан саросимага тушиб:

— Нима қилардинг! — деди.

Унинг кўзлари чақнади. Бўлмаса-чи! Ахир, унақа-бунақа фонарь эмас, ҳамма вақт ёнади!

Ява шу заҳоти фонарнинг ёнишини синаб кўрди. Мен Киев ҳақида сўзлай кетдим. Таассуротларимни айтиб бермасдан туrolмасдим. Бу табиий — кўрган-кечирганларингни айтмасанг кўнглинг тинчимайди киши. Мен гапиряпман-у, у: «Э-ҳа», «Буни қара-я», «Шундайми», «қизиқ» деб тааж-жубланар ёки калласини лиқиллатиб маъқулларди. Бу ғалати кўринарди менга. Чунки илгари нуқул у гапирар, мен эшитардим. Энди эса, бунинг тескараси бўляпти. Аввалига гап билан бўлиб, сезмаган эканман. Кейин бундай қарасам, Ява борган сари ғамгин, қовоғи тушиб кетяпти.

Мен худди қоқилиб тушган одамдек гапни шартта кесдим-қўйдим.

— Умуман... умуман олганда биронта қизиқ жойи йўқ. Ўзинг қалайсан? Книш-чи? Бирор сирини билолдингми?

— Э йўқ, — қўл силтади Ява. — Мен уни деярли кўрганим ҳам йўқ.

— Ўзингни ишларинг қалай?

У елкасини қисиб, тескари қаради:

— Ёмон эмас.

— Балиқ овига боргандирсан? Футболми, чиллакми ўйнагандирсан?

— Йўқ.

— Нега?

— Бирон марта балиқ овига борганим йўқ. Футбол ҳам, чиллак ҳам ўйнаганим йўқ.

— Қўйсанг-чи.

— Ишонмаяпсанми? Ойим ҳеч қаёққа юбормаяпти. Фақат дарс тайёрладим, чўчқаларга, сигирга қарадим. Қулдан фарқим қолмади! Худди Тарас Шевченкодек. «Ўн уч ёшга тўлганимда...», деб шеър ёзиш қолди.

— Ҳа-а-а, — дедим мен ачиниб. Ява хўрсинди.

— Жуда қийналдим, Павлуша. Ортиқ чидолмайман. Қочиб кетмоқчиман.

— Қаёққа?

— Бирор одам яшамайдиган оролга.

— Вой, жинни-ей! Одам яшамайдиган оролни қаердан топасан? Ҳозир унақа орол йўқ.

— Бор. Сен буни билмайсан.

— Қанақа қилиб қочардинг. Эсингдами, денгизга ҳам боролмагандик? Биринчи станциядаёқ сени ушлаб олишади.

— Мен станцияга бормайман. Станциянинг менга нима कराги бор.

— Бўлмаса нима қиласан? —

— Тўқайзорга жўнайман. Биласанми, у ерда ороллар жуда кўп.

Буни мен билардим. Машҳур тўқайзорларимиз бор. Улар қишлоғимиз чеккасидан бошланиб, жануб томон бир неча километрга чўзилган. Бориб қаёққа қараманг, ҳамма ёқ сув ва қамишлар билан қопланган. Ичкари кирган сари ботқоқликка, қиёқ ва самбиттоллар ўсган оролчаларга дуч келасиз. Тўқайзорда асосан қамишлар ўсади. Ана шу қамишлар орасида қайиқда юришни осонлаштириш учун одамлар сувга эгри-бугри йўл очишган. Бундай йўлда адашиш ҳам ҳеч гап эмас.

Уруш даврида ана шу тўқайларимиз партизанлар маскани бўлгани бежиз эмас. Бу ерларда юзлаб партизанлар яширинишган, немислар уларни қўлга туширолмаган.

Тўқайзорда ёввойи паррандалар жуда кўп.

Ёввойи ўрдак дейсизми, чуррагу лойхўрак дейсизми, ёввойи ғоз дейсизми... ҳаммаси бор!

Овчилар учун тўқай ҳақиқий жаннат. Ашаддий овчилардан ҳисобланган география ўқитувчимиз Николай Павловичнинг таъбири билан айтганда «Эльдорадо» — ажойиботлар ўлкаси.

Ҳа, тўқайларимиз жуда машҳур. У ердан одам оёғи етмаган оролни топса бўлади.

— Лекин у ерда қандай ҳаёт кечирасан? Ҳалок бўласан. У ерларда Гуньканинг нобуд бўлгани эсингдами!

...Бир вақтлар қишлоғимизда Гунька исмли дарвишнамо келгинди яшаганди. Унинг қишлоқда қандай пайдо бўлганини ҳеч ким билмасди. Қишда қулоқчинсиз, ялангоёқ юрарди. Кампирлар уни авлиё дейишарди. Мулойим эди, ҳеч кимга зарари тегмасди. Қишлоқда доим хиринглаб, кулиб юрарди. Тўқайда ҳам дайдиб юрарди. У ерда икки кунлаб йўқ бўлиб кетар, сўнгра малла соқоллари ўсган, озган, оч-наҳор яна пайдо бўларди. Ҳатто қишда ҳам тўқайда муз устида юришни қанда қилмасди. Қаҳратон қишда бирор оролчада катта гулхан ёқар, буни кўрган одамлар тўқайга ўт тушибди деб ўйларди. Шунда у қишлоққа келиб: «Ҳу, роса ўт ёқдим. Энди қишлоқ иссиқ бўлади», — дерди. Бундан икки йил илгари Гунька тўқайга кетди-ю, қайтиб келмади. Ким билсин, ё биронта ботқоқликда ҳалок бўлган, ёки қишлоқдан кетиб қолган. Ҳар қалай, бирор киши уни бошқа учратмаган.

— Наҳотки, Гунькага ўхшаб, дом-дараксиз кетсанг? — дедим яна.

— Йўқ, бундай бўлмайди, — деди Ява ишонч билан ва қўйнидан китоб олиб кўрсатди. — Мана кимсасиз оролда одам яшаган-ку, ўлмаган.

— Ҷанақа китоб экан? — сўрадим.

— «Робинзон Крузо». Уқиганмисан?

— Йўқ. Бу Кукурузоси нимаси?

— Кукурузо эмас, Крузо, жинни. Жудаям қизиқ китоб.

— Китоб-китоб, тўқай-тўқай, оғайни. Сен яхшиси ўйлаб кўр.

— Мен аллақачон ўйлаб кўрганман. Узил-кесил қарорим шу. Мени биласан-ку. Фақат маслаҳатлашиш учун, менга бир оз ёрдам берасанми, деб сени кутаётгандим.

Бу мени гангитиб қўйди. Бирор одам ёрдам сўраса-ю, сиз рад этсангиз, инсофдан эмас-ку.

— Ўша оролда қанча турмоқчисан? — сўрадим мен.

— Робинзон Крузо кимсасиз оролда йигирма саккиз йил, икки ой-у, ўн тўққиз кун бўлган экан, — деди хўрсиниб Ява.

— Ўҳ-ў! Ушанда сен неча ёшда бўласан? Қирқ ёшдан ошарқансан. Биз ҳаммамиз мактабни ҳам, институтни ҳам тамомларканмиз. Карафолька-академик, Гребенючка агроном бўлади. Мен, агар омадим келса, учувчи бўламан. Сен-чи...

— На чора, — яна хўрсинди Ява.

— Менга қара, ахир ким Книшни кузатади? Уни ким фош қилади. Ҳақиқатан ҳам у хавфли жиноятчидир?

Ява бир оз ўйланиб қолди. Мен, ҳозир у ниятидан қайтади, деб хурсанд бўлгандим. Лекин у:

— Йўқ, мен буни ёддан чиқарганим йўқ. Книшни кузатиш, уни фош этиш ўзингга қолади. Мен эса, бу ерда ортиқ туролмаيمان. Ҳа, туролмаيمان.

Мен индамадим.

— Ҳар қалай қочмай, чидарсан.

— Йўқ, қарор қилдимми — тамом!

— Сенинг оролга қочишингга таъсир этган ўша Кукурузога ўт тушсин. Энди биз болалигимизда бир-бировимиз билан кўришмас эканмизда? — дедим афсусланиб. — Мен ким билан чиллак ўйнайман? Карафолька биланми?

Ява қошларини чимириб, ниманидир ўйлаб менга қаради. Бир оз жим тургач гап бошлади:

— Нега кўришмас эканмиз? Оролни фақат сенга кўрсатаман. У ерга вақти-вақти билан бориб турасан... Робинзон ҳам бир ўзи бўлган эмас. У кейинчалик Жумабой исмли ёввойи одамни қутқариб бирга яшашган. Шундай экан...

— Бундан чиқди, мен сенга ёввойи бўларканман-да, — дедим мен қовоғимни солиб. — Демак, сен қаҳрамон-у, мен ёввойи одам, шундайми? Эҳ, Кукурузо!

— Кукурузо эмас, Крузо. Робинзон Крузо. Тушундингми?

— У Крузо, сен эса, Кукурузосан. Сен худди шу номга моссан. Эсингдами, маккажўхоризорда бўлганимиз, — мен кулиб юбордим.

Шундай қилиб, Ява Робинзон Кукурузо деган ном олди. Мана шундай лақаблар унинг пешанасига ёзилган экан.

Балки «Маккажўхоризорда нима бўлган?» деб сўрасиз.

Буни сизларга айтиб берай. Эшитинг.

VI Б О Б

Маккажўхоризорда нима бўлганди

Бир куни (бу ўтган йили баҳорда содир бўлганди) Ява кутилмаганда:

— Павлуша, ке, макканинг янги навини ўсти-
рамиз, — деб таклиф қилди.

Мен тоби қочиб қолдим, деб унга тикилдим.
У бўлса...

— Макка — энг муҳим қишлоқ хўжалик маҳ-
сулоти, янги навини етиштириш эса, давлат аҳа-
миятига эга бўлган катта иш. Умуман олганда
мичуринчи-селекционерлар космонавтлардан қо-
лишмайдиган ҳурматга лойиқ кишилар ҳисобла-
нади. Мана, оймни кўр, депутат. Киевга кенгаш-
га боради, доим президиумда ўтаради, — дейди у.

Гапини эшитиб турдим-турдим-да:

— Ола-а, — дедим, — Макка етиштириш ҳам
иш бўптими?

У менга нафратомуз, афтини буриштириб қа-
ради.

— Эҳ, каллаварам. Ҳеч нарса тушунмайсан.
Агар мен макканинг янги навини кашф этсам ни-
ма бўлишини биласанми? Зўр иш бўлади-ку! Эҳ-ҳе!
Ҳар қанақа грамматика ҳам, иштоннинг йиртилиши
ҳам писанд бўлмасди. Ойим грамматика ёки иш-
тонни йиртганим учун уриша бошласа, мен макка-
нинг янги навини олдиларига тақ этиб қўярдим.
Ойим буни кўриб, донг қотиб қолардилар-у, ҳам-
масини эсдан чиқарардилар. Ахир макка улар-
нинг жони-ку. Мен шу билан ҳар қандай кўнгил-
сизликдан бир умр қутулардим.

Ява грамматикадан ташқари иштони учун ҳам
кўп гап эшитарди. Явага иштон дош бермасди.
Энг пухта материалдан тикилган иштон ҳам ўн
беш кунда дабдаласи чиқиб кетарди. Яванинг ўзи
шунақа. У юрмас, чопмас, бамисоли учарди. Агар
унинг одатини авиацияга таққосланса (биласиз,
мен келажакда учувчи бўлмоқчиман), Ява соати-
га минг километр тезлик билан учадиган реактив

самолётга ўхшарди. Бунақа тезликка иштон бардош берармиди. Унинг почаси йиртилиб, шокиладор бўлиб қоларди. Ява уни қайчи билан қирқиб ташлар, бу тез-тез такрорланиб иштони борган сари калталашаварарди. Бунинг устига Ява ҳар доим нимагадир урилиб, иштондан узилиб қолар, охири фақат липпасигина қоларди.

Ҳа, маккажўхори янги навининг барпо этилиши Явага ҳам қувончли, ҳам фойдали бўларди.

— Биласанми, — мени ишонтиришга ҳаракат қиларди у. — Ахир бу жуда қизиқ. Балки ҳақиқий мичуринчи бўлиб қолармиз. Ёмонми? Бутун республикага донғимиз кетади. Мана шундай ҳарфлар билан газеталарга ҳам ёзишади.

— Йўқ, — дедим мен, — хоҳламайман. Мен учувчи бўлмоқчиман. Учувчи-мичуринчи бўлмайди, чунки осмонда маккажўхори ўсмайди... Одам битта нарсага ҳавас қўйиши керак. Ундан кейин дурустроқ бир нарса ўстиришимизга кўзим ҳам етмайди. Бунинг учун мана бу ерда ҳам бирор нарса бўлиши керак, — бармоғим билан бошимга ниқталадим. — Кўпроқ ишлаш ҳам зарур. Йўқ, бўлмайди!

— Маҳмадона экансан, — деди у.

— Сен хира пашшасан.

— Сен эса... тфу!

— Сенга ҳам тфу!

Ушанда биз қаттиқ уришиб қолгандик. Тўғри, икки кундан кейин ярашиб олдик, лекин маккажўхори ҳақида бошқа гап очмадик. Уқишлар тамом бўлиши билан мен қўшни қишлоққа меҳмонга кетдим. Қайтиб келганимдан кейин ҳам Явани учратмадим — у пионер лагерига кетган экан. Шундай қилиб биз ёз бўйи бир-бировимиз билан кўришолмадик. Фақат мактабда ўқишлар бошлан-

гандан кейингина учрашдик. Мен баҳорда бўлган гапларни бутундай ёддан чиқариб юбордим. У бирдан:

— Биласанми, Павлуша, мен барибир маккажўхорининг янги навини экдим, — деди.

Ҳайратдан оғзим очилиб қолди.

— Қўй-е... — дедим. — Қаерда? Қандай қилиб?

— Ойимнинг участкаларида. Бир куни мен болахонага чиқиб сен менга совға қилган ғилдиракни қидираётган эдим. Ўзинг биласан болахонамизда маккажўхорининг сўтаси кўп бўлади. Мен ғилдиракни қидираётиб бирдан одатдан ташқари маккажўхори сўтасини кўриб қолдим — худди янги туғилган қўзичоқдек келарди. Туғилганимдан бери бунақасини кўрган эмасман. Миямга бу маккажўхорининг янги нави-ю, ўзи тасодифан ўсган, лекин бу ҳақда ҳеч ким ҳеч нарса билмаса керак, деган фикр келди. Ойим ҳам бунга эътибор бермаган бўлса ажаб эмас, деб ўйладим. Мана бу зўр иш бўлди! Бахт қуши қўлимга қўнди... Мен сўтанинг донини уқалаб олдим. Донмисан дон-да! Агар мен унинг бир донаси билан пешанангга туширсам мана бундай ғурра бўлади... Мен ойимнинг участкасига яширинча бордим. Энг яхши жойини танлаб, бутун бир қаторга ўзим топган навни экдим. Бошқалар билан аралашиб кетмаслиги учун ариқ бошига қоziқча ҳам қоziб қўйдим.

— Хўш, кейин-чи? — сўрадим бетоқатлик билан. — Янги навинг ўсдими?

— Билмадим, ўсгандир. Ахир мен лагерда эдим. Юр икковимиз бугун бориб кўрамиз, бўптими?

— Бўпти, — дедим. — Ахир яна бир ярим

ҳафтадан кейин маккажўхорилар йиғиб олинади. Янги навинг комбайнга тушса топиб бўлсан.

Суҳбатимиз катта танаффусда бўлган эди. Дарс тамом бўлиши билан Ява:

— Кетдик, — деди.

— Балки аввал овқатланиб олармиз, — дедим мен.

— Овқатланиб нима қиламиз. Ҳали қолмайсан. Борамиз-у, қайтамиз. Кейин кечгача овқатланаверсан.

Унинг тоқатсизланаётганини кўриб рози бўлдим. Ҳақиқатан ҳам у янги нав кашф этгандир.

Биз йўлга тушдик.

Қишлоқ чекасидаги дала йўлига чиқдик.

Ҳаво мусаффо. Қуёш чарақлайди, унча иссиқ эмас. Сентябрнинг илиқ кунлари.

Йўлнинг икки чети ўрмондек маккажўхоризор. Улар шунақанги баланд — уч метрдан кам эмас. Бу йил маккажўхори яхши бўлди.

Жуда узоқ юрдик. Ҳатто қишлоқ ҳам кўринмай қолди.

— Яна кўп юрамизми? — сўрадим.

— Э йўқ. Яна озроқ юрамиз, холос.

Шундан кейин ҳам икки километрча йўл юрдик. Ниҳоят Ява:

— Мана шу ерда. Ёзувни кўрдингми? — деди.

Дарҳақиқат, йўл ёқасидаги қозикда фанерга қийшиқ ҳарфлар билан:

Маккажўхори
1 — Буковинск нави.
Надежда Рень
участкаси.
Майдон 8,5 га.

деб ёзиб қўйилган
эди.

— Тўғри, — де-
дим, — шу ер.

— Юр, — деди
Ява. — Энди ичкари-
роқ кириш керак.

Биз йўлдан мак-
кажўхоризорга бу-
рилдик. Ява олдин-
да, мен орқада.

Худди чангалзор-
га кириб қолгандек
бўлдик. Шунақанги
қалин эдики жўхори-
лар! Барги бурунга
тегмасин, деб қўл би-
лан йўл очиб бордик.
Бунинг устига порт-
фель халақит берар-
ди. Мен Явани бир
зумда қўздан йўқот-
дим. Фақат шитир-
лашга қараб юрдим.

Бир оздан кейин:

— Етиб қолдик-
ми? — деб сўрадим.

— Оз қолди, —
Яванинг тетик овози
эшитилди анча нари-
дан. Самолёт бўлиб
кет-е!

— Тўхта, наму-
ча шошмасанг, — ба-
қирдим унга, — қа-
ёққа юришимни би-
лолмаяпман!

Қўлимдан икки марта портфель тушиб кетди, маккажўхорининг дағал барги юзимни тирнаб ҳам олди.

— Қалай, топдингми? — деб сўрадим яна.

— Йўқ ҳали. Жуда қалин экан. — Унинг овозида бояги тетикликдан асар ҳам йўқ эди.

— Менга қара, эмаклаб юргин, — дедим. — Бу аҳволда кичкина қозиқни сира тополмайсан.

Шундай дедим-у, халақит бермасин учун портфелни тишимда кўтариб эмаклай кетдим.

Жимгина эмаклаб боряпман — оғзингда портфель бўлганидан кейин кўп гапиролмас экансан. Атрофни кузатаман, қозиқни излайман. Тез эмаклаб бора туриб, бошимни Яванинг иштонига уриб олдим. Қарасам, у ҳам портфелни тишлаб олган экан. Портфелни ерга қўйиб ўтардик, харсиллаймиз.

— Энди нима дейсан? — деб сўрадим.

— Билсанми, — деди у бўшашиб, — бундай чангалзордан топиш қийин экан. Шу яқин орада бўлиши кераг-у, лекин тополмаяпман.

— Кел, планли ҳаракат қиламиз, — дедим. — Жўхоризорни бир чеккадан қараб чиқамиз. Сен бир томонга эмакла, мен бир томонга, кейин яна учрашамиз. Ахир маккажўхори квадрат уялаб экилган, биз ҳам шу квадратлар бўйлаб юрамиз. Бу жуда осон.

Ява хурсанд бўлиб кетди.

— Тўғри, донишмандсан дердим-ку, Павлуша. Фақат портфелларни шу ерда қолдирайлик, бўлмаса уларни оғизда олиб юриш қийин.

Портфелларни шу ерга қўйиб, мен бир томонга, Ява иккинчи томонга эмаклаб кетдик.

Мен аввалига квадрат бўйлаб эмаклаш осон,

деб ўйлагандим, унчалик эмас экан. Агар бурнингни ерга қадаб эмакласанг, квадратлар кўринади, бошингни бир оз кўтардингми, маккажўхори баргидан бошқа нарса кўринмайди. Ахир ҳамма вақт бурнингни ерга ишқаб юролмайсан-ку.

Мен тўғрига ҳам, бир оз ёнбошлаб ҳам роса эмакладим, ҳатто тиззаларим шилиниб кетди, лекин қозиқдан дарак йўқ эди.

— Ява-а! — деб чақирдим.

— Хў-хў-ўў! — Узоқдан унинг овози эшитилди.

— Энди орқага! — деб бақирдим.

— Бўпти!

Орқага қайтдим. Назаримда олдинга нисбатан орқага кўпроқ эмаклагандек бўлдим. Аллақачон Ява билан учрашишим керак эди, лекин ҳамон у кўринмасди. Ҳатто овози ҳам эшитилмасди.

— Ява! — яна чиқирдим.

— Хў-ў-ў-ў! — ўнг томондан узоқдан унинг овози эшитилди.

— Ява! — деб бақирдим. — Қаёққа эмакляпсан, каллаварам! У ёққа эмас.

— Ўзинг нотўғри эмакляпсан, — қичқирди у, — Мен тўғри эмакляпман!

— Сени қара-ю! Бу ёққа кел.

— Ўзинг бу ёққа кел!

Бир-биримизга ана шундай бақиришиб-чақиришиб узоқ эмаккладик. Ниҳоят учрашдик. Икковимиз ҳам дарғазаб эдик.

— Хўш, топдингми? — сўрадим.

— «Топдингми, топдингми!» — деди у масха раомуз. — Агар топсам сенинг олдинга эмаклаб келармидим? Сени чақирардим-ку!

— Бўлди! Мичуринчилигинг жонимга тегди.

Мен уйга кетдим. Қорним очди. Портфелим қани?

— Қаерга қўйган бўлсанг ўша ерда.

Ерга ётиб қарай бошладим. Оғзим тупроққа тўлди-ю, портфель кўринмади.

— Сен айбдорсан, — дедим мен. — Қаёқларда эмаклаб юрибсан. Сени деб энди портфелни йўқотдик. Мана шундай чангалзорда топиб кўр-чи.

— Бу сен. Худди кўзи очилмаган кучук бола-сидек дуч келган томонга эмаклаб, ҳаммасини расво қилдинг.

— Бўлди энди, — дедим мен, — кейин жан-жаллашамиз, аввал портфелларни топайлик.

Энди портфелни излай бошладик.

Бу гал биргаликда ҳаракат қилдик, хатто мен, адашиб қолмаслик учун Яванинг иштонидан ушлаб олдим.

Ярим соатдан кейин биз, маккалар чангалзори-дан қозиқ у ёқда турсин, портфелларни ҳам топиш қийин эканлигига тушундик. Тиззаларимиз ловиллаб ачишарди. Ниҳоят биз ўрнимиздан турганимизда, йиқилиб тушай дедим, чунки оёқларимиз увишиб, қаддимизни кўтара олмасди.

— Ява, — дедим мен. — Қўй ўша портфелни ҳам, уйга кетамиз. Овқатланиб қайтамиз. Қорним очганидан каллам ишламай қолди. Қулоғим шангиллаб кетаяпти.

— Майли, — дарров рози бўлди Ява, — мениям қорним орқамга тортиб кетди. Очлигимиздан тополмаётган бўлсак керак. Овқатланиб олайлик, портфелни ҳам, қозиқни ҳам дарров топамиз. Кетдик.

Ява олдинга дадил интилди. Мен унинг ортидан эргашдим. Тиззаларимиз зирқирашига қарамай, биз жуда тез, деярли чопиб борардик. Макка

барглари юзимизга урилар, қўлларимизни тиларди. Лекин биз парво қилмасдик. Чунки қорнимиз оч эди.

Юриш борган сари қийинлашарди.

— Ява, — дедим мен ҳарсиллаб, — негадир кўп юрганга ўхшаймиз.

Ява индамади.

— Ява, — дедим мен баттарроқ ҳарсиллаб, — йўл қаёқда.

Ява жим эди.

— Ява, — бақирдим мен бўғилиб, — биз бошқа ёққа кетяпмиз!

Ява тўхтади.

— Қаёққа? Йўлни биласанми ўзи?

— Йўқ, — дедим мен аранг оёғимда туриб, — бу ёққа мени сен бошлаб келдинг, ўзинг олиб чиқ!

Ява ҳолсизланиб ерга чўкди.

— Олиб чиқардим, — деди у нафасини ростлаб ва чалқанча ётиб олди. Агар сен мени адаштирамаганингда олиб чиқардим. Энди мен билмайман.

— Нимани билмайсан? Нимани билмайсан, зараркунанда?

— Қаёққа боришни билмайман. Билдингми? Бу майдон, э-ҳ-э-э, қанча километрга чўзилган. Агар тўғри кетмаётган бўлсак, икки кун юрилса ҳам чиқиб бўлмайди. Бутунлай адашиш мумкин.

— Нима-а-а! Нима деб вайсаяпсан? Маккажўхори ўрмон ҳам, тўқай ҳам эмаски, адашсанг. Тур ўрнингдан, ҳозироқ йўл топ! Қорним оч. Эшитаяпсанми? Очман.

— Адашиш мумкин бўлмаса, ўзинг чиқиб кетавер.

— Нимага ўзим? Нимага ўзим? Жўхорикор сенинг ойинг-ку. Менинг ойим сут соғувчи. Молхонадан кўзимни юмиб олиб чиқаман сени.

— Бир оз дам олай. Кўз ёши қилма. Яна учувчи бўлармиш! Қанақасига учувчи бўласан! Сўлакайсан. Аталасан. Адашинг, космонавт Попович, юртдоши шунақалигини билса борми... Э! Яхши номга доғ туширасан.

Агар чарчаб, руҳимиз тушиб ўтирмаганимизда, балки муштлашиб кетармидик. Аммо биз бир-биримиз билан уришиб кучимизни бекорга сарф қилишга ҳаққимиз йўқ эди.

Мен хўрсиниб, Яванинг ёнига узала тушдим.

Бирдан миямга ажойиб фикр келди.

— Ява, тепага чиқиб, қаёққа юришимизни билиб олмаймизми? — дедим.

— Тепага чиқиб? Нима сенга маккажўхори дарахтмиди? Мен одамларнинг ўсимлик устига чиққанларини эшитмагандим.

— Нима қипти. Худди бамбукдек бақувватлигини кўрмайсанми! Балки кўтарар.

— Бўлмаса чиқ.

— Йўқ, сен чиқ. Сен енгилроқсан — шиминг калта, тугмачаларинг ҳам кам. Мен тўнка бўламан.

Ява олдинига хоҳламади. Буни ўзи айтмагани алам қилаётгандир. У иш боши бўлишга ўрганган эди-да. Кейин қўлини силтаб:

— Бўпти, унаб кўрамиз, — деди.

Биз баландроқ, бақувватроқ маккани танладик. Мен унга орқа ўгириб Явани кўтариш учун бармоқларимни чалиштирдим.

— Оғирлигингни кўпроқ менга ташла, маккани фақат ушласанг бўлди, — дедим.

— Хўп-хўп, — деди Ява ва инқиллаб-синқиллаб тиззасини елкамга қўйиб, бошимдан ушлади...

Вой! Ботинкасини бурнимга уриб олди. Лекин чидадим. Ботинкаси елкамга ботиб, пошнаси суягимни эзди. Мен чайқалиб, тиззам қалтираб, букила бошлади...

— Ява, тезроқ, қара, мен йиқилаяпман, — қичқирдим мен.

Кейин... нимадир қисирлади, бомба сингари чинқириқ эшитилиб, маккага урилди.

Мен бурнимдан тупроққа ботиб ётардим. Оғзим, қулоғим қумга тўлганди.

Мен тупуриб, кўзимни ишқалаб:

— Қаердасан, Ява? Тирикмисан? — деб қичқирдим.

— Ти... аптишу!.. рик... аптишу!.. ман. — Бир туп синган макка орасида Яванинг боши кўринди.

— Қалай, кўрдингми? — сўрадим ундан.

— Ҳеч нарса кўролмадим. Ҳамма ёқ жўхорида.

Ява хўрсинди.

Мен осмонга қарадим.

«Кулгили, — ўйлардим мен. — Космонавтлар ердан неча юз километр узоқда, бепоён осмонда, юлдузлар орасида адашмай учсалару биз маккажўхоризорда адашиб юрсаг-а».

— Ява! — дедим мен. — Бу бўлмаган гап. Бу мумкин эмас. Ҳали дунёда ҳеч ким маккажўхори ичида адашмаган. Биз бошқа томонга юрганмиз. Бу ёққа келаётганимизда қуёш орқадан тушгани эсимда. Юр орқага қайтамиз.

Ява дастлаб менга шубҳаланиб қаради. Гапим ишонарли чиқди, шекилли, аста ўрнидан турди.

— Ким билсин, балки тўғридир. Юр.

Биз оёғимизни судраб босдик.

Эҳ, юриш шунақанги қийин эдики! Шунақанги қийин эдики, қўяверасиз!

Биз оёқ босаётганимизни сезмасдик. Худди ёғочоёқда юргандек беихтиёр қадам босардик. Нега ҳам эмакладик ўзи!

Биз қанча юрдик: ярим соатми, бир ёки икки соатми, бир километрми, ўн километрми, айтиш қийин эди. Лекин охири ўзимни тутолмадим.

— Ява, — дедим, — мен бошқа юролмайман! Ҳозир йиқилиб тушаман. Кел, дам олайлик.

Биз яна ерга узала тушдик.

Узоқ ётдик.

Атроф жимлик. Фақат тепамизда маккажўхори баргларининг шитирлаши эшитилади.

Қаердадир бедана сайраб, яна жимлик чўкди. Ҳатто чигирткалар ҳам жимиб қолган.

— Бу ердан чиқолмасак нима бўлади? — деди секин Ява. — Ахир бизнинг қаерга кетганлигимизни ҳеч ким билмайди. Бизни топишолмайди ҳам. Биз шу ерда ҳалок бўламиз. Икки ҳафтадан кейин комбайн маккажўхори билан суяқларимизни йиғиб олади.

— Жуда бўлмаганда тушки овқатни еганимизда, узоқроқ яшардик. Энди эрталабгача етмаймиз.

Тушки овқатни эслашим билан жуда овқат егим келиб кетди-ю, йиғлаб юборишимга оз қолди.

— Бугун уйимизда тушки овқатга карам шўрва билан чучвара пиширишмоқчи эди, — деди ғамгин Ява.

— Бизда угра-ю, товуқ қовуришмоқчи эди, — дедим мен кўз ёшимни аранг тутиб.

Йўқ, бошқа чидолмадим.

— Ява, кел одамларни чақирамиз, одамларни, — дедим.

Лекин Ява менга нисбатан юраклироқ чиқди.

— Нима, майна бўлайликми! — деди. — Қапкатта болалар куппа-кундуз куни колхоз макка-жўхоризорида қоровул, деб бақириб ўтирса яхшими?

— Кулишса ҳам майли, — дедим.

— Йўқ, — деди Ява, — ундан кўра ашула айтамыз.

— Майли, дедим, — айтамыз.

Дастлаб хаёлимизга нима келса ўшани айтдик. Негадир биринчи космонавтлар қўшиғи эсимизга келди.

— «Узоқ сайёралар чангли йўлида...» — ҳазин товушда куйлай бошлади Ява.

— «...қолажакдир бизнинг изимиз», — яна ҳам мунгли давом этдим мен.

Узоқ куйладик. Қанча ашулани билсак ҳаммасини айтиб бўлдик. Негадир «эй» билан бошланадиган қўшиқларни айниқса яхши айтдик. «Эй, мен бахтиқаро», «Эй, ҳайқирма, кўлмак сув», «Эй, мен ёлғиз, ёлғиз», «Эй, дала тўла дон»...

Биз кимдир биқинимизга тепгандек «эй» сўзини бақириб айтардик.

«Узоқларга ёйилган денгиз» ашуласи ҳам яхши чиқди. Айниқса, «Уйда кампир боласин беҳуда кутар», мисраси жуда зўр чиқди. Биз бу қўшиқни уч марта такрорладик, уч мартасида ҳам ана шу «беҳуда» сўзи хўрлигимни келтирди. Охири бутунлай бўғилиб қолиб, қўшиқни ҳам тўхтатдик.

Биз очлик ва қўшиқдан беҳол, умидсизланиб ётардик.

Мен бехосдан қўлимни чўнтагимга тикқан эдим, қаттиқ нарса унади. Бу ёққа олдим у қувонганимдан қичқириб юбордим. У кеча ейиш эсимдан чиққан конфет эди. Бунинг устига ялпизли, чанқоқни ҳам босарди.

— Ява, — дедим хириллаб, — мана буни қара!

— Биттами?

— Битта.

Конфет чўнтакда ётавериб эриган, қоғози шунақанги ёпишган эдики, тиш билан ҳам ажратиб бўлмасди. Агар яхши вақтлар бўлганида уни улоқтириб юборардим. Лекин ҳозир у шунақанги бебаҳо — кўзга сурғудек эди.

Мен тишлаб уни иккига бўлдим. Лекин тўғри чиқмади — бири катта, иккинчиси кичикроқ чиқди. Яна тишланса, майдаланиб кетади.

Мен хўрсиниб, каттасини Явага узатдим.

— Бу нимаси? Менга анависини бер.

— Йўқ, — дедим, — ол. Сени қорнинг кўпроқ очган.

— Нега?

— Чунки мен эрта билан яхши нонушта қилганман: тухум, колбаса еб, сут ҳам ичганман.

— Мен-чи! Мен бир тарелка картошка, гўшт, бодринг, помидор салати еганман. Демак, сен очроқсан, сен ол.

— Йўқ. Мен яна мана бундай олмали пирог, мураббо еганман. Сен ол.

— Мен бўлсам, иккита пирог, бир товоқ сут, бир стакан сметана, ярим тарелка творог еганман. Яна...

— Мен яна блинчик, нок...

Нонуштамиз борган сари кўпайиб борарди.

Олижаноблик мусобақаси Яванинг кичик бўлакни тишлаши билан тугади. Шу тариқа конфет тенг иккига бўлинди.

Биз конфетни узоқроқ шимишга ҳаракат қилдик. Бироқ бир неча минутдан кейин оғзимизда унинг таъми ҳам қолмади. Баттар овқат егимиз келди. Ташналик бизни қийнади.

Кўп ўтмай, қориннинг очи эсдан чиқди. Фақат сувни ўйлардик.

Энди биз ўзимизни ҳақиқатан ҳам бахтсиз ҳис қила бошладик. Қуруқшаган лабларимиз аранг қимирларди.

Қуёш бота бошлади.

Олдинда тун. Эрталабгача яшармикинмиз?

— Бирор ёмонлик қилган бўлсам мени кечир, Павлуша, — деди Ява кутилмаганда жуда майин ва самимийлик билан.

Мен унинг хайрлашаётганлигини дарҳол сездим.

— Сен ҳам кечир, қадрли Ява, — дедим мен ҳам бўғиқ товушда.

Гуллаган ёш умримиз хазон бўлаётганлигини ўйладиму кўз олдимдаги ҳамма нарса чалкашиб кетди. Биз бир-бировимизга орқа ўгирганимизча умримизнинг охирги дамларини кутиб, кўз ёши тўкиб, пиқиллай бошладик. Менинг чап оёғим увишди (ёмонроқ ётган бўлсам керак). «Оҳ, бир оёғим жонсизлана бошлади! Тамом, озгина умрим қолди!» — ўйладим мен ва яна қаттиқроқ пиқиллай бошладим.

Бирдан шундоқ яқиндан кимнингдир товуши эшитилди:

«Киевдан гапирамиз. Соат ўн саккиз. Сўнгги ахборот эшиттирамиз».

Бизни кимдир кўтариб ташлагандек бўлди.

— Ява, — бақирдим мен, — бу радио-ку, қишлоқдан эшитилапти! Биз қутулдик!

У бўлса:

— Павлуша, гапириб турганида югурдик! Тўхтаб қолса яна адашамиз! — деди.

Биз югура кетдик. Шунақанги югурдикки, ҳатто қулоқларимиз шанғиллаб кетди.

Лекин узоққа борма, Ява нимагадир қоқилиб, йиқилиб тушди. Мен ҳам ўзимни тўхтатолмай, унинг устига йиқилдим.

Ўзимизни ўнглаб, бундай қарасак, портфелларимиз. Худди эртақлардагидек. Биз хахолаб кулиб юбордик.

Қишлоққа етиб келганимизда Ява хаёл суриб:

— Ҳа, ҳар қалай радио яхши нарсанда!.. — деди.

— Маккажўхори ҳам зўр. Айниқса, колхозники...

VII БОБ

Орол қидирганимиз

Яванинг ҳақиқий Робинзон Кукурузо эканлигига энди тушунгандирсиз. Бу ном унинг пешанасига ёзилган экан.

— Нима, оролга шу бугуноқ қочмоқчимисан? — сўрадим ундан.

— Оббо, чаққон-ей! «Бугун» миш! — деди норози оҳангда Кукурузо. Олдин қулайроқ одам яшамайдиган оролни топиш керак, тайёргарлик кўриб, ундан кейин қочса бўлади.

— Нимасини танлайсан? Биронтасига бор-да, яшайвер.

— Ҳа, сенга барибир! Мен эса, йигирма саккиз йил, икки ой-у, ўн тўққиз кун яшашим керак. Осон деб ўйлайсанми?

— Мен нима деяпман, танласанг танла. Менга деса ҳозироқ. Кетдикми?

— Шошилма. Бирон соатдан кейин. Бувам магазинга кетсин.

— Қочишдан олдин уйингдагиларга нима дейсан? Ахир улар ҳавотирланишади-ку. Бутун қишлоқни оёққа турғизишлари мумкин. Қидирув бошланади. Милиционер ўртоқ Валигура ҳам, бошқалар ҳам қидиради. Мен буни сезиб турибман.

— Албатта мен: «Қадрли туғишганларим, мен сизларни ташлаб, одам яшамайдиган оролга қочиб кетдим. Соғ бўлинглар. Хат ёзиб туринглар», дейманми. Бу кулгили бўладику. Одам яшамайдиган оролга ҳеч ким бунақа қилиб кетмайди. Ота-онага умуман ҳеч нарса айтилмайди. Ойим эртага Киевга — илғорлар кенгашига кетади. Камида бир ҳафта юради. Дадам районда курсда ўқияпти. Уйда фақат бувам бўлади. Бувамга бирон баҳона топаман. Масалан, Пескига Ганна холамникига бораман, дейман. Ахир Иришка ўша ердаку. Ҳар ҳолда олдиндан ваҳима кўтармай, бирон нарса ўйлаб топаман.

— Кейин-чи? Ойинг келиб, сенинг йўқолганинг маълум бўлгандан кейин нима бўлади?

— Менга нима — қидиришаверсин. Ишқилиб топишолмаса бўлгани. Эсингдами, Гунькани ҳам уч кун излашди, кейин унутишди. Ҳозир жуда кам эслашади. Мени ҳам шундай... — Шу ерга келганда Кукурузонинг товуши титраброқ чиқди. Ҳар қалай номини эсдан чиқаришлари унга алам қилганди. Шунинг учун ҳам гапни дарров бошқа ёққа бурди: — Муҳими дурустроқ оролни топиш.

Ҳар ҳолда балиқ ҳам, ёввойи қушлар ҳам кўп бўлиши керак...

— Милтиқ ҳам оласанми?

— Бўлмаса-чи. Робинзонда ҳатто бир нечта милтиқ бўлган. Менга фақат ўзимнинг берданкам этади. Уни ўзинг биласанку? Жуда зўр олади. Бувамнинг қўшоғизидан яхши.

Буни Кукурузо, албатта, ошириб юборди. Мен: йигирма саккиз йил одам яшамайдиган оролга кетяпти, майли хафа бўлмасин, деб баҳслашиб ўтирмадим. Буvasи ўтган йили унга ана шу бировиз милтиқни совға қилганди. Кейин овга ўргатиш учун ўзи билан бирга олиб бора бошлади. Кукурузо ўз милтиғи билан фахрланар, катта-катта овларга уни кўтариб борарди. Менинг унга ҳавасим келар, ана шундай милтиқни орзу қилардим.

Даҳлиздан йўтал эшитилди, эшик гичирлади, кейин ҳовлига Варава бобо чиқди. У бизга жаҳл билан бир назар ташлади-да:

— Мен бир минутга сельмагга кетяпман. Менга қараларинг, бу ерда бемазагарчилик қилмаларинг! — деди.

— Ҳеч нарса қилмаймиз. Фақат дарёга чўмилишга борармиз, кун жуда исиб кетди, — деди ёлворган оҳангда Кукурузо.

— Дарс, дарс тайёрлаш керак чўмилиш ўрнига. Иккичи! — тўнғиллади бобо ва инқиллаб чиқиб кетди.

Мен иккиланиб Кукурузога қарадим.

— Ҳечқиси йўқ, борамиз, — деди у секин. — Мен биламан бу «бир минут» ни. Сельмаг ёнида Саливон бобога дуч келса, уч соат гаплашишади, кам эмас. Лавлагини тўғрашиб юбор, кейин кетамиз.

Икковимиз лавлагини тез тўғраб, чўчқага бердик-да, кўчага чиқдик.

Қайиқда тўқайга боришнинг ажабланадиган жойи бўлмаса ҳам (балиқ овига, ўйнагани кўп борганмиз) дарёда дадамнинг битта қайиғи, Варава бобонинг учта (битта гўладан ясалган, иккита ясси) қайиғи боғлоқлик турган бўлса ҳам бирортасига тегмадик. Ечиниб дарёчанинг нариги қирғоғига сузиб кетдик. У ерда, қумлоқ оролдаги қизил тол ортида биз сувости қайиғи ясамоқчи бўлган, лекин уддасидан чиқолмай ташлаб кетганимиз эски туфлидек ташландиқ ясси қайиқ ётарди. Айтгандек, эсингизда-ку, имтиҳон олдидан тешигини бекитиб, мумлаган ҳам эдик. У сув ўтказса ҳам чўкиб кетмаган эди. Агар суви тўкиб турилса, сузиш мумкин эди. Шу ерда, қайиқ тагида Варава бободан «қарзга олган» ёриқ эшкак ҳам ётарди. Уни Варава бобо пайқагани ҳам йўқ — саройда унинг қайиқчага, ясси қайиқча мосланган ўнлаб узунқисқа эшкаклари бор эди. Ясси қайиқда қандай юришларини биласизми? Қайиқнинг қуйруқ ёки бурнида тик туриб, гоҳ у, гоҳ бу ёнидан эшкак эшилади. Шунинг учун ҳам унга мўлжалланган эшкак узун бўлади. Бундай эшкакни эшишни билиш керак. Агар билмасанг ўмбалоқ ошасан-у, қисқичбақаларга ем бўласан. Биз Кукурузо билан бункичкиналигимиздан билардик, бизга хавfli эмас эди.

— Чўмични олишни эсингдан чиқарма, бўлмаса ичига кирган сувни оғизда олиб ташлашга тўғри келади. Кўряпсанми, худди эски калишдек ичига сув кирапти, — деди Ява.

Қайиқни қирғоқдан итариб, сузиб кетдик.

Оролчани айланиб ўтиб, қамишлар орасига кирдик. Сув ўртасида очилган тор зовурдан сузиб

боряпмиз. Мен эшкакни эшишни билсам ҳам уни Кукурузо эшарди, у ҳар қалай яхши эшар, эҳтиёткорлик билан атрофни кузатиб борарди. Тўғри қилади, чунки зовур эгри-бугри бўлиб, сағал қаттиқроқ юрса қайиқ тумшуғи билан қамишлар орасига кириб кетиши ҳеч гап эмасди. Ана унда бош оғриғи бўлар, қайиқни яна орқага итаришга тўғри келарди!.. Кукурузо эшкакни яхши эшаётгани учун бирор марта ҳам тумшуғи қамишлар орасига тикилмади.

Мен қайиқнинг бурун томонига ётиб, сувга қараб борардим. Сув шунақанги тиниқки, ҳатто тагидаги ўтлар, илдизу нилуфар поясигача кўринадди. Сув ўтлари орасида балиқлар ўйнайди. Ажойиб манзара!

Биз тобора ичкарига кирардик. Кутилмаганда бир муюлишда сўнги ороллар ўртасида катта кўл намоён бўлди. Суви ойнадек сокин. Сатҳида худди бизнинг бозорда сотиладиган расмлардагидек оқ, сариқ нилуфарлар кўзга ташланади. Фақат, оққушлар ўрнига иккита балиқчи ўрдак сузиб юрарди. Бизни кўриши билан улар ғойиб бўлди. Шунақанги тез шўнғидики, қаёққа кетганини билмай қолдик. Кейин йигирма метрча нарида пайдо бўлди.

Биз яна эгри-бугри зовурга кирдик.

Шувиллаб, ўрдаклар учиб ўтди.

Ов мавсуми бошланмаган, ҳуркитилмаган ўрдаклар шундоқ бошимиз устидан учиб ўтарди.

— Эҳ, милтиқ бўлганидами? — деди Кукурузо.

— Ҳа-а, — дейман мен чўзиб.

Бу ерларни овнинг макони деб тўғри айтишарди. Мавсум бошланганда бу ерга қанча овчи келишини тасаввур қиламан. Албатта, ҳар доим келиб

турадиган киевликлар ҳам пайдо бўлишади. Анави «Волга» си бор кўзойнакли новча Олег ҳам, дум-думалоқ Сидоренко ҳам, сочи сийрак, ялпоқ юзли Задвижка-ю, ялтироқ бош семиз Батюк ҳам келади. Уларнинг ҳаммаси қандайдир фан кандидатлари.

Киевлик кандидатлар бу гал ҳам келиб яна Варава бобонинг уйига тушишар. Улар кимникига қўнишни яхши билишади. Овчиларнинг эски ода-тига кўра улар ана шу ерда ярим тунгача ароқ ичишади, овга оид турли воқеалардан гапиришади, ашула айтишади, бир-бировларига ҳазил қилишади. Эрта тонгда бобо уларни уйғотгач, бош оғриғидан пешаналарини тириштириб, тонг салқинида дилдираб, ов анжомларини шоша-пиша йиғиштира бошлайдилар. Батюк эса ҳар қачонгидек, туришни хоҳламайди. Юзини шляпа билан беркитганича уйқусираган товущда:

— Ётинглар! Нега турдинглар! Ҳовли қоп-қоронғи-ку. Яқинда ётгандик-ку, — дейди ҳириллаб ва яна хуррак отишга тушади.

Шериклари туртаверишади, у тепинади, кейин сўкиниб ўрнидан туради-да: «Кетаверинглар, етиб оламан сизларга», дейди. Шундан кейин улар тўқайга йўл олишади. Бобо кичик қайиққа, улар яссисига ўтиришади. Бобо нарига бориб уларни кутиб тураверади. Чунки улар қайиқни бир текисда ҳайдолмайдилар. Эшкакни чапга солса, қайиқ ўнгга, ўнгга солса чапга бурилиб кетаверади. Бобонинг ихчам қайиғи қилт этмай кетаверади. Эҳ, Варава бобонинг қайиғини қўяверасиз! Пардек енгил, қушдек, сувости қаноти бор янги кемадек учади. Лекин бободан бўлак ҳеч ким унга ўтиролмайди. Жуда қалтис, лопиллайди. Унда сузсанг, дорбоздек доим мувозанатни сақлаб юриш керак.

Утган йили ов бошланганда жуда кўп овчи тўпланди. Бир зумда қайиқларни талаб кетишди.

Киевликлар эса, кечикишди — кечаси келишди. Уларга қайиқ етишмади. Фақат бобонинг қайиқчаси қолганди. Нима қилиш керак?

— Бу қайиқчада икки киши сузишини ўйламай ҳам қўя қолинглар — чўкиб кетади, — деди бобо. — Бўлмаса керакли жойга олиб борардим.

— Бир киши ўтса бўлади-ку, — деди Задвижка.

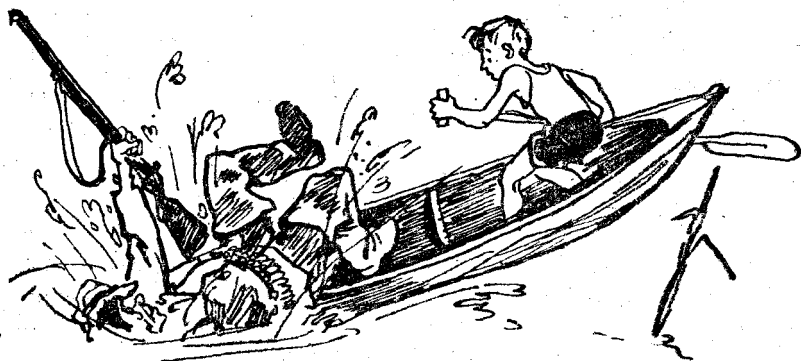
— Тўғри, — унинг гапини маъқуллади бобо, — қайиқчани бу ёққа ким олиб келади?

— Э-ҳа, — ўйлаб қолди у.

— Агар болалардан фойдалансак-чи? — деди Олег (биз шу ерда турардик).

— Болаларни чўктириб юборасизлар, — деди тўнғиллаб бобо.

— Э йўқ! Нега энди! — деб юбордим мен. — Енгилмиз-ку. Галма-галдан олиб ўтамиз. Агар ағдарилаб кетсак, балиқдек сузишимизни ўзингиз биласизку.

— Нима ҳам дердим, ҳаракат қилиб кўринглар-чи, — рози бўлди бобо. — Фақат, болалар, ечининглар. Чунки сувга қулашларинг ҳам ажаб эмас.

Биринчи мен талабгор бўлганим учун, биринчи мен олиб ўтадиган бўлдим. Қайиқчага Олег чиқди. Энди қирғоқдан жилишимиз билан Олег жойлашиб ўтираётгандаёқ ағдарилиб кетдик. Қирғоқ саёз бўлишига қарамай, Олег калла ташлади.

— Лаънати тоғора! Қайиқ эмас, ажалнинг уруғи! — сўкинди у қирғоққа чиқаётиб.

Ўртоқлари роса кулишди. Сидоренко эса, унга танбеҳ берган бўлди (у сўзларни чўзиб айтарди):

— Эҳ, ли-кил-доқ! Ў-ў-тиролмайд-я! Худди бир е-ери-да нина бордек! Сен уддасидан чиқмадингми, бу гал ме-е-ен бораман.

У қайиқчага чиқди.

— Биратўла ўртасига ўтириб олинг, — маслаҳат берди бобо.

Лекин қайиқча ичи сув бўлганлиги учун Сидоренко шимини ҳўл қилгиси келмади.

— Нима, бел оғриғи бўлиб қолайми? — деди у ва ўртага тахтача қўйиб ўтирди.

Биз жойлашиб олгунимизча бобо қайиқчани ушлаб турди, кейин қирғоқдан бизни итариб юборди. Мен аста эшкак эшиб, қайиқчани ҳайдаб кетдим. Сидоренко биринчи марта партага ўтирган боладек қимир этмас. Икки қўли билан милтиқни ушлаб олган, худди дорбозлардек мувозанатни сақлаб борарди.

«Яхши ўтирипти, етиб оламиз», — ўйладим мен. Биз айнан дарёнинг ўртасида эдик. Бирдан учта ёввойи ўрдак шундоқ тепамиздан пастлаб ўтди. Сидоренко қимирлаб, милтиқни унга тўғрилади (у ашаддий овчи эди), лекин отишга улгурма-

ди — биз мувозанатни йўқотдик. Қайиқча бир томонга қийшай бошлади.

— Амаки! — бақирдим мен. — Эҳтиёт бўлинг ағдариляпмиз!

У сувга чанг солди.

Сувни ушлаб бўлармиди! Шалоп!

Кўзимга охирги марта чалингани қўнжи узун этиги бўлди, кейин сувда кўринмай кетди. Мен шўнғиб чиқдим, ағдарилган қайиқчани ушлаб олдим.

Бир неча секунддан сўнг Сидоренконинг боши пайдо бўлди, лекин юзи кўринмасди: ҳўл сочлари бутун башарасини қоплаб олганди.

— Милтиқ! — қулқуллади у ва бамисоли балиқ қармоқ пўкагини тортқилагандек яна бир зумда йўқ бўлди.

Кейин яна чиқиб:

— Милтиқ! — деб такрорлади.

Яна сувга шўнғиди.

— Нима бўлди?! — кулишиб бақирди қирғоқдагилар.

— Амаким милтиқни тушириб юборганга ўхшайдилар! — деб бақирдим мен. Бу пайтда Сидоренко ҳам сув бетига чиқиб тупурди-да:

— Қў-ў-лда-ан кетди! Бебаҳо милтиқ эди! — деди хўрлиги келиб.

Биз қирғоққа аранг етиб келдик — мен эшкак билан қайиқчани итариб келдим, у бўлса... Мен у алаמידан чўкиб кетмаса деб хавотирда эдим. Сидоренко сузар экан, нуқул:

— У худоей! Шунақанги милтиқ! Шунақанги милтиқ эдики! — деб инграрди.

Қирғоқда Варава бобо уни юпата бошлади:

— Ҳечқиси йўқ, топамиз! Мана ҳозир болалар бир шўнғишади-ю, олиб чиқишади.

Ява икковимиз милтиқ тушиб кетган жойга сузиб бордик. Роса шўнғидик. Сув таги ботқоқ, милтиқ ботиб кетганди, топиб бўлармиди.

Биз шўнғиётганимизда Варава бобо Сидоренкони тинчлантириб турди, қуп-қуруқ қайтиб келганимиздан кейин, Сидоренко ўзининг эмас, бобонинг милтиғини чўктириб юборгандек ўшқира кетди:

— Нега қимирладингиз? Нега қимирладингиз? Тинчгина ўтириш керак эди. Олиб кетишаяпти-ку! Ўрдак егилари келиб қолибди-да! Биринчи бўлай дедингизми? Ҳали ҳеч ким ўқ узгани йўқ-ку, бу кишим ликиллаб қолдилар. Шундай қимматбаҳо нарсани чўктириб юборди-я! Сизга милтиқни ишониб бўлармиди! Сиз пўкак тўппончадан отишингиз керак, милтиқ сизга хайф!

Сидоренко айбдорона жим турар, ўзини оқламасди ҳам, бобо уни (фан кандидатини) бамисоли мактаб ўқувчисидек уришарди. Бобо овда қизишиб турган пайтида уларни уришарди, ҳазиллашарди, лекин улар бундан сира хафа бўлишмасди. Хафа бўлса ўзига зиён эди-да. Чунки бобо бу ерларни беш қўлдек яхши биларди.

Уруш йиллари у шу ерда партизанларга йўл кўрсатувчи, уларнинг тили билан айтганда «бош лоцман» бўлганди. Ҳамма овчилар бобо билан бирга борса, қуруқ қайтмаслигини яхши биларди.

Албатта бу йил ҳам киевлик овчилар Варава бобоникига келишади. Бу турган гап.

— Сен нима деб ўйлайсан, — сўрадим мен сувга қараб туриб, — агар милтиқ икки йил сувда лойга ботиб ётса яроқсиз бўлиб қолармикин? Ёки олиб чиқиб тозаланса, яна отилармикин?

— Лойда минг йил ётса ҳам ҳеч нарса бўлмай-

ди. Агар буюмлар сув остида, ер остида сақланмаганида археологлар нима қилишарди, биласанми, ишсиз ўтиришарди.

— Ҳўв ўша милтиқни олиб чиққанзимиздами? Сидоренко бекорга афсуслангани йўқ. У жуда ноёб милтиқ. Мусобақаларда уни фақат чемпионлар отишган.

— Аввало сен ҳеч қандай милтиқни олиб чиқолмайсан. Чунки у балчиққа ботиб кетган, уни топиш учун сувни тўхтатиб, дарёни қуритиш керак. Балки энди уч юз йилдан кейин археологлар топишар. Лекин кўзимиз олдида чўкиб кетганлигини, уни олиш учун бир неча марта сувга шўнғиганимизни ҳеч ким билмайди.

— Ҳа, ўшанда сен уйдан одам яшамайдиган оролга қочиб кетиб, йигирма саккиз йил, икки ой-ю, ўн тўққиз кун ўша жойда яшаганингни ҳам ҳеч ким эсламайди. Унгача балки оролнинг ўзи ҳам бўлмас.

— Хавотир олма, орол ўшанда ҳам бўлади.

Биз яна каттароқ, денгиздек мавж ураётган (бу пайтда шамол турган эди) кўлга чиқдик. Бу, бешинчи кўл эди. Унга яқин оролга ҳам дуч келдик. Мен ҳар гал уни кўрганимда: «Балки шудир?.. Ёки мана бунисими? Яхши оролку. Сенга қанақаси керак яна?» деб сўрардим. Лекин Кукурузонинг фикри бўлак, ҳамма оролларни қандайдир баҳоналар билан чиқитга чиқарарди. «Буниси кичкина», «бунинг қирғоғида қаминлар кўп, сув олиш қийин», «бунисида дарахт йўқ, гулхан ёқиш учун ўтинни қаердан оламан», деб унисига яна бир сабаб кўрсатарди.

Мана, қаршимизда янги орол пайдо бўлди. Худди яшил тоққа ўхшайди: қизилтол, мажнунтол, у ер-бу ерида тераклар. Қирғоғи аввалгилари-

га ўхшамайди — қамишлар кам, бемалол сув олиш мумкин. Уч томонидан оролни тоза сув ўраб турарди.

— Шу бўлса керак, — деди Кукурузо. — Кел, тушиб кўрамиз.

— Бўпти! — дедим мен қувониб, чунки қидиравериш жонимга теккан эди.

Қайиқни шу томон бурдик.

Орол ажойиб эди. Худди Кукурузо ўйлаган ишга махсус тайёрлангандек. Дарахт ҳам кўп, қуруқ шохлар ҳам — деярли йигирма саккиз йилга етади. Қамишлар орасида ўрдаклар ғағил-лаяпти. Демак, қушлар сероб. Шундоқ қирғоқ яқинида қозонга тушгудек бўлиб, балиқлар ўйноқ-лаяпти. Орол ўртасида яланглик бўлиб, унда фақат чиллак эмас, футбол ҳам ўйнаш мумкин. Ялангликнинг бир томонида каттакон кекса мажнунтол ер супуриб турибди. Чайласиз ҳам унинг остида ёмғирдан яшириниш мумкин. Лекин чайла, албатта, керак.

— Чайла қуришда сенга ёрдамлашаман, — дедим мен, — чайла қуришга усталигимни била-санку.

Бу тўғри. Қишлоқда чайла қуришда менга етадигани йўқ. Буни менга дадам ўргатган. У қурувчи, дурадгор. Қишлоқдаги уйларнинг ярмини дадам қурган.

Кукурузонинг бетида шубҳа пайдо бўлди:

— Робинзон ҳаммасини ўзи қилган. Чунки одам яшамайдиган оролга якка ўзи тушиб қолганди.

— У Робинзон Крузо, сен бўлсанг Кукурузо, — эътироз билдирдим мен. — Ҳаммасида унга таҳлид қилавериш керак эмас.

Мен дўстимга кўпроқ ёрдам беришни хоҳлар-

дим. Кукурузо баҳслашиб ўтирмади. Мен шу заҳоти чўнтагимдан ёғоч сопли катта қаламтарошимни олдим-да, новда кесишга киришдим. Мен бу пичоғимни жуда яхши кўрардим, сира ёнимдан қўймасдим. Доим чўнтагимда юргани учун дастаси ялтираб кетганди.

Чайла қуришга усталигимни билган Кукурузо итоаткорона менга ёрдамлашди. У новда келтирар, чайла ўрнини тозалар, синч боп поялар учини чопар, хуллас, бутунлай қора ишларни бажарарди.

Орадан бир оз вақт ўтгач, қари самбиттол остида ҳар қандай шамол ва бўронга чидамли мустаҳкам, катта, чиройли чайла қад кўтарди. У шунақанги жозибали эдики, ҳатто ўзимнинг ҳам унда яшагим келиб кетди. Мен ўз ишимдан мамнун эдим.

— Йигирма саккиз йилгача ремонтсиз етади — гарантия бераман, — дедим мен ишонч билан.

Шундагина Варава бобо сельмагдан қайтиб келган бўлса керак деган хаёл миямизга келди, кетишга шошилдик. Қирғоққа келдиг-у, қайиқни яшириб қўйиб, уйгача югуриб бордик.

Ҳарсиллаб-гурсиллаб уйга келсак, ҳали бобо келмаган экан. Кукурузо, бобонинг «бир минут» и бир неча соатга чўзилади, дегани рост экан.

— Нима дейсан! Бувам йўқ экан, керакли нарсаларни йиғиштираверсак бўлади, — деди Кукурузо. — Бугун ҳаммасини тайёрлаб, қайиққа олиб бориб қўямиз-у, эртага...

— Демак, эртагаёқ кетмоқчимисан? — сўрадим мен.

— Чўзишнинг нима кераги бор. Бир-икки кундан кейин ойим келиб қолса қийин бўлади.

Кукурузо қўли билан иягини ушлаганича нима олиш кераклигини ўйлаб, уйда у ёқдан бу ёққа юра бошлади.

— Энг аввало қошиқ олиш керак, — деди у ва буфетдан ёғоч қошиқ олиб қўйнига тикди. — Туз, албатта, керак — тузсиз яшайолмайман, — латтага ярим пачка туз солиб тугди. — Нон! — столдаги суви қочган нонга маъюс тикилди. — Кам...

Бобо сельмагга нонга кетган эди.

— Мен олиб келаман. Нон ҳам, сухари ҳам. Бизда бор, — тинчлантирдим уни.

— Чой! — У қўлида бир пачка чойни айлан-тириб қаради. — Етади. Чойнак ҳам олиш керак. Битта чойнагимиз бор...

— Фонарни унутма. Керак бўлади, — эслатдим унга.

— Фонарь, албатта, керак. Фонарсиз мумкин эмас.

У уйда айланиб юриб, кираверишда бурчакда ётган болтани қўлига олди:

— Болта. Жуда бўлмаганда иккита керак эди. Робинзонда ўн иккита болта бор эди.

— Нима, улар билан ўйин тушганми? — ҳайрон бўлдим мен. — Нимага керак бўлган экан ўша Робинзонингга шунча болта? Жуда қизиқ экан-ку, унинг.

— Ақлинг зўр-да, — рағбатлантирган кишиси шаънига айтилган бу сўздан хафа бўлди Кукурузо. — Яхшиси жим бўл! Ахир сен одам яшамайдиган оролда бўлмагансан-ку.

Шу пайт эшик очилиб, остонада Варава бобо кўринди. Кукурузо қўлида болтани ушлаганича қотиб қолди.

— Э-ҳа-а! — деди бобо аста. — Жавонни чопмоқчи бўлдингми? Қани болтани жойига қўй-чи.

— Мен ҳеч нарса қилмоқчи эмасман, — чайналди Кукурузо. — Мен... мен... мен... унга болтамиз яхши деб кўрсатаётган эдим. У бўлса ўзиникини мақтаяпти... Бизники яхши а, бува?

Бобо ҳеч нарса демади, биз уйдан лип этиб чиқиб кетдик.

— Уф! Сал қолди қўлга тушишимизга! — хўрсинди Кукурузо бино орқасига ўтганимиздан кейин. — Қандай қилиб унинг оёқ товушини эшитмай қолдик-а!

Ҳақиқатан ҳам қизиқ эди. Демак, биз жуда берилиб кетган эканмиз. Чунки унинг оёқ товуши узоқдан эшитиларди. Худди чанғида юргандек шарақ-шуруқ, шарақ-шуруқ этказиб оёғини ердан узмай юрар, ҳозир йиқилиб тушадигандек туюларди. Лекин овда кўрсангиз, шипиллаволиб кетардики, қўяверасиз — эллик километр юрса ҳам писанд қилмасди.

Кукурузо икковимиз бино ортида ўтириб, ҳамма керакли нарсаларни қайиққа қандай ташиб бориш ҳақида ўйлардик. Охири келишдик, Кукурузо нарсаларни битталаб олиб чиқиб, бино ортидаги бурган орасига яшириб қўядиган, мен эса, қоронғи тушиши билан қайиққа яширинча олиб борадиган бўлдим. (Кукурузо бобода шубҳа туғдирмаслик учун унинг кўзи олдида бўлиши керак эди). Эртага эса...

VIII Б О Б

Робинзон Кукурузо одам яшамайдиган оролга боради

Эртасига эрталаб. Қуёш чарақлаган, атрофдан шовқин эшитилади: хўрозлар олдинма-кетин қичқиради, ғозлар ғағиллайди, сигирлар маърайди,

қудуқдан сув тортаётган холаларнинг челаги шиқирлайди...

Мен четан девор олдида ўтириб, дўстимнинг ҳовлисида нималар содир бўлаётганини кузатаман.

Тайёргарлик ишлари муваффақиятли тугалланди. Робинзоннинг ҳамма ашёлари: бир оғизли милтиғи ҳам, қармоқлар ҳам, фонарь ва қошиқ ҳам, коньки (қишга атаб) ва болта ҳам (афсуски битта, у ҳам бўлса дастасиз, оролда ясаб олиш мумкин), яна бошқа нарсалар қайиққа элтиб қўйилди. Томатли балиқ консервадан бўшаган тунука идиш тўла чувалчанг ғамладик (мен «балиқ» сўзини ўчириб, унинг ўрнига «чувалчанг» деб қалам билан ёзиб қўйдим, шундан кейин «томатли чувалчанг» сўзи пайдо бўлди). Бир тўрва майда-чуйда олинди. Ҳатто икки таблетка пирамидон ҳам (мабодо касал бўлса асқотади) эсдан чиқмади. Хуллас, ҳамма нарса жойида.

Энди битта нарса — бободан сўраш қолди.

Бобо кундада ўтириб, паншахага соп тайёрларди. Кукурузо эса унинг атрофида айланиб, ялинарди:

— Бува!

— Нима дейсан?

— Пескига Ганна холамларникига борай.

— Наригур.

— Бува!

— Нима?

— Бора қолай.

— Йўқ, дедим-ку сенга. Яхшиси бор, дарсингни тайёрла.

Бир оздан кейин яна сўради:

— Бува!

— Ҳа.

— Мен бу ерда зерикяпман.

— Нима қилай, сени хурсанд қилиш учун ўмбалоқ ошайми?

— Ганна холамникига бора қолай. Иришка ҳам ўша ерда-ку. Уни анчадан бери кўрганим йўқ...

— Иришка уйда бўлса уришганинг-уришган, энди соғиниб қолдингми...

— Мен сизга қўлбола тамаки олиб келаман. Биласизку Ганна холамдаги тамаки жуда зўр бўлади.

— Ўзимники ҳам ундан қолишмайди. Қоч. Яна жим бўлишди.

— Бува!

— Ҳа?

— Бора қолай. Майлими?

— Жонимга тегдинг-ку! Дарс нима бўлади?

— Китобни ҳам ола кетаман, ўша ерда ўқийман. Ишонмасангиз Ганна холамдан сўрарсиз.

Мен ўзимни панага олдим-да: «Эҳ, бизнинг давримизда одам яшамайдиган оролга қочиш ҳам қийин», деб ўйладим.

Кукурузо узоқ ялинди. Охири бобонинг тоқати тоқ бўлди:

— Бола эмас, бало экансан! Жонимга тегдинг-ку. Жўна, кўзимга кўринма! Фақат уч кунга. Агар Ганна холангдан дарс тайёрламаганингни эшитсам, мана шу таёқ бошингда синади. Иккичи!

Кукурузо вақтни бой бермай ўзини уйга урди (ахир бобо ўз сўзидан айниши ҳам мумкин-да), грамматикани қўлтиғига тиққанича дарвозага отилди. Кейин тўхтаб орқасига қайтди, бир хўрсинди-да:

— Соғ бўлинг, бува! Сиз жуда яхшисиз... Яҳшилигингизни билардим... — деди.

— Бор-бор! — пўнғиллади бобо. Ахир у Кукурузонинг йигирма саккиз йил, икки ой-ю, ўн тўққиз кунга хайрлашаётганлигини қаёқдан билсин.

Кўчада дўстимга мен қўшилдим.

Дарёгача жим бордик, индамай қайиққа ўтириб, индамай сузиб кетдик.

Хуллас оролгача бир оғиз ҳам сўзлашмадик.

Тантанали жимликда ҳамма нарсаларни чайла олдига ташидик.

Мана охириги марта қирғоқда қайиқ олдида турибмиз. Бошларимизни қуйи эгганимизча ботинкаларимиз учи билан ер чизяпмиз. Ора-чора хўрсиниб қўямиз. Хайрлашиш керак, лекин шундай пайтда нима дейишни билмаймиз. Ахир биз бир кунга эмас, бир ойга ёки бир йилга ҳам эмас, бира тўла йигирма саккиз йил, икки ой-ю, ўн тўққиз кунга хайрлашишимиз керак. Дунёда ҳеч ким бунчалик узоқ муддатга хайрлашган эмас.

— Нимани кутяпсан? Кетавер! — деди охири ўзини тутолмай Кукурузо.

— Сен нега шошяпсан? — дейман мен.

— Йўқ, шошмайман, лекин умуман... Сен ахир уйга кетишинг керак. Балки ҳозир болалар яйловда футбол ўйнашаётгандир.

— Эээ! — қўл силтайман мен. Менга шу топда футбол ҳам, болалар ҳам ёқмаслигини билдириб: «Наҳотки Кукурузо энди сира футбол ўинамаса? Эҳ, бечора бола!» дейман ўзимча. Шунда унга раҳмим келиб кетди! У қанақанги ажойиб дарвозабон эди! Ундан ҳақиқий Лев Яшин чиқиши мумкин эди.

Мен хўрсиндим-да, чўнтагимдан қаламтарошимни олдим.

— Ма, — дейман, — сенга керак бўлади. Ўзинг биласан-ку бунинг қанақалигини. Худди устара-

дек. Бунақаси ҳеч кимда йўқ. Сеники пичоқ эмас, арра.

Кукурузо мамнун бўлганлигидан ҳатто қизариб кетди. У анчадан бери бунга ҳаваси келар, неча марта алмашишни таклиф қилган, лекин мен унамаган эдим. Энди футбол ўйнамай, шу ерда якка ўзи қолгани учун ола қолсин.

Мен яна хўрсиндим-да, иккинчи чўнтагимдан гугурт қутичасини олдим. Унда менга Киевда совға қилишган қармоқлар бор эди. Ажойиб қармоқлар. Балиқчи учун баҳоси йўқ. Улар орасида майда чавақ, товонбалиқлар тутиш учун кичкинаси ҳам, ёрш, ола буға, лешлар тутиш учун каттароғи, линь, чўртан, зоғора балиқларга мўлжалланган каттаси ҳам, лаққа ва ундан каттароқларини тутадиган уч айрили қармоқлар ҳам бор эди.

— Мазза қилиб тутавер, — дейман. — Сен энди балиқ билан таъминландинг... фақат, биласанми, олдинга бир илож қилиб келганимда менга ҳам бериб турарсан. Бу қармоқларга жуда ўрганиб қолгандим.

Нега бундай дедим, ўзим билмайман. Мен ҳали бу қармоқларда сира балиқ тутганим йўқ. Балки пичоқдан кўра ҳам бунга ачинаётгандирман. Кукурузо буни сизди шекилли:

— Йўғ-е.

— Керак эмас. Менда бор-ку, — деди.

Лекин ҳаваси келиб, кўзларини қутичадан узмасди. Ахир, ким ҳам бундай совғадан воз кеча оларди! Йўқ, ачинсам ҳам қармоқларни қизганаётганим йўқ.

Кукурузо одам яшамайдиган оролда Саливон бобо оғзидаги ягона тишдек бир ўзи қоляпти. Ҳеч ким уни бошқа кўрмайди. Ҳатто унга хат ҳам

ёзиб бўлмайди. Ҳа, ёзиб бўлмайди. Ахир унинг адреси йўқ-да. Дунёдаги ҳамма одамларнинг адреси бор-ку, фақат буники йўқ. Бу фикр мени бирдан ҳаяжонга солди.

— Менга қара, — дедим, — бу мумкин эмас. Сенинг энди адресинг йўқ. Бу қандай бўлди.

— Нима қипти?

— Нима қипти? Уйла-япсанми, адресинг йўқ! Сен энди гўё дунёда йўқ-дексан.

— Мен нима қилай? —

гангиб қолди Кукурузо.

— Оролга тезроқ ном топиш керак. Оролнинг номи бўлса адрес ҳам бўлади.

— Бўпти. Мен қаршилик қилармидим? Нима деб ном берамиз?

— Мен қаёқдан билай? Ер юзидаги оролларнинг ҳаммаси ҳар хил ном билан юритилади: Сахалин ороли, Мадагаскар ороли, Таймир ороли. Йўқ, буниси менимча, ярим орол бўлса керак. Умуман шунга ўхшаш.

— Майли, Мадагаскар бўла қолсин. Яхши ном, менга маъқул тушди.

— Мадагаскар бор-ку. Йўқ номни топиш керак.

Кукурузо хаёл суриб кетди. Хаёлида номларни айтяпти шекилли, лаблари қимирларди. Кейин:

— Биласанми, Қайтаимтиҳон бўла қолсин, — деди. — Мени бу ерга қайта имтиҳон топшириш

олиб келди. Бунақа ном ҳали йўқ — бунга ка-
филман.

Мен баҳслашиб ўтирмадим. Шундай қилиб,
дунё картасида (бу ҳақда биздан бўлак ҳеч ким
билмаса ҳам) янги географик ном — Қайтаимти-
ҳон ороли пайдо бўлди. Ким билсин, балки бир
вақтлар келиб, ўқувчилар ҳатто дарсда бу ҳақда:
«Қайтаимҳон ороли. У бешинчи синф ўқувчиси
Робинзон Васильевич Кукурузо якка ўзи деярли
ўттиз йил яшаганлиги билан машҳур», деб ўқишар.
Қандайдир бир дангаса ўқувчи буни билмай «ик-
ки» олар.

Мен хурсанд бўлиб кетдим. Хайрлашиш ҳам
менга ғамгин туюлмади.

— Қўрқма, Робинзон, ҳаммаси яхши бўла-
ди, — дедим мен далда бериб. — Бундай оролда
йигирма саккиз йил эмас, юз йил яшаш мумкин.
Фақат балиқ илиниб турса бас.

— Мен ҳам шу фикрдаман.

— Хайр!

— Хайр!

Мен қайиққа ўтирдим-да, эшкакни қирғоққа
тираб, уни итардим.

Робинзон Кукурузонинг инсоният билан охир-
ги алоқаси узилди. У одам яшамайдиган оролда

бир ўзи қолди. Энди у агар уйга қайтмоқчи бўлса ҳам бировнинг кўмагига муҳтож эди. Чунки қайиғи йўқ. Қайиқсиз бу ердан қайтиб бўлмайди — чўкиб кетиш мумкин. Мен унга «сувости қайиғимиз» ни олиб қолишни таклиф қилгандим, кўнмади. «Бу енгилтаклик бўлади, — деди у. — Бу ер жонга тегиб қайтилса, бу қандайдир сайрдан бўлак нарса эмас. Агар ҳақиқий Робинзонда ҳам қайиқ бўлганида ўша оролда бунчалик узоқ турмаган бўларди. Йўқ, ҳақиқий бўлиши керак. Қайтишга ҳеч қандай қайиқ, ҳеч қандай имкониёт бўлмаслиги керак».

Қандай қаҳрамон одам-а, бу Робинзон Кукурузо!

IX Б О Б

Қайтаимтиҳон оролида биринчи кун. Робинзон Кукурузонинг ўз дўсти ва синфдоши Павлушага ҳикоя қилган боб...

Сен қайиқдан узоқлашиб, қамишлар ортида кўринмай кетиб, фақат сув мавжланиб қолганидан кейин бирдан сукунат босди. Мен ҳеч қачон бунақа сукунатни кўрмаганман (ҳатто биринчи марта милтиқ отиб, қулоғим битганида ҳам шундай бўлмаган). Турибман-у, нафас олмайман, худди қотиб қолгандекман. Сукунат, сукунат...

Турибману, нима қилишимни билмайман. Шошилишнинг ҳам кераги йўқ, бирор иш қилишнинг ҳам. Хоҳла тур, хоҳла ўтир, хоҳла ўмбалоқ ош — барибир. Ҳеч ким кўрмайди, ҳеч кимнинг иши йўқ.

Емон аҳволда эдим. Бу ердан ўзимча кета олмаслигимни ўйлаб ваҳимага тушдим. Бақирсанг ҳам, бошингни дарахтга урсанг ҳам фойдаси йўқ. Бирдан қорним очлигини сезмаганимда, билмадим нима қилардим. Ўзинг биласан-ку, ҳаяжонланиб, шошилганим учун дурустроқ ноушта ҳам қилмагандим. Бу тезда эсимни жойига келтирди. Олиб келинган егуликка ҳозирча тегмасликка қарор қилдим, ким билсин, яна нималар бўларкин. Балиқ овламоқчи бўлдим. Қулай жойни танлаб, ипга қармоқни боғладим-да, унга чувалчанг илиб, сувга ташладим. Кута бошладим. Ўтирибман-у, икки кўзим пўкакда. Кута-кута тоқатим тоқ бўлди. Буни қара, пўкак қимир этмайди-я. Мен чувалчангни алмаштириб, туфлаб ҳам кўрдим, жойимни ўзгартирдим ҳам бўлмади. Очлик эса, борган сари қийнарни мени. Ўтирибману, сўлакайимни ютиб: «Илин, балиқ! Илина қол, балиқжон! Жуда қорним оч», деб пичирлайман. Пўкак эса тахтага қоқилган михдек қотиб турарди. Балиқдан дарак йўқ. Овқатим сув остида сузиб юрибди-ю, қўлга илинмайди.

Асабийлашиб дамба-дам қармоқни тортаман, фақат чувалчангнинг ўзи чиқади. Чувалчанг ҳам овқатми, тфу!

Ҳозир балиқ тутадиган пайт эмас, ё эрталаб, ёки кечга яқин тутиш керак. Лекин бундан менга нима фойда. Кечгача кутиб бўлармиди, қорним ичимга ёпишиб кетади. Хуллас, бу ов қармоқнинг илдизга илиниши ва ипнинг узилиб чиқиши билан тугалланди. Менга берган энг яхши қармоғингдан айрилдим. Жаҳлим чиқиб кетди, тўрванинг олди-га бордим — бошқа чидаб туrolмадим. Бир ўтиришда тўрванинг ярмисини бўшатдим. Утлоққа чалқанча ётиб, бир оз кўзимни юммоқчи бўлдим,

ухлаб қолибман... Анча ухлабман шекилли, бир вақт баданим қизиб уйғониб кетдим. Офтоб роса қиздирарди! Қўлимни теккизсам, юзим ловиллаб ачишарди. Офтобда куйибди. Юзимни ювдим, лой суркадим, босилмади. Бунга сметана ёқи қатиқ сурса босилиши ёдимга тушди. Лекин қатиқ қаёқда! Шунда мен одам яшамайдиган орол қатиққаймоқ мўл-кўл «Светлая заря» колхози эмаслигини биринчи марта ҳис қилдим. Менга ҳозир бир қошиқ-ярим қошиқ бўлса кифоя эди. Юзим шунақа ачишардики! Ўзимни чайлага урдим. У ер қоронғи, салқин эди. Бир оз ётдим, юзим ачишса ҳам яшашим керак. Йигирма саккиз йилгача чайлада ётилмайдику, ахир. Урнимдан турдим, болтани олиб, сен берган пичоқ билан унга даста ясаш учун чайладан чиқдим. Даста боп ёғоч топдим-да, уни текислай бошладим. Эҳтиётсизлигимни қара, бирдан бармоғимга зирапча кириб кетди, нақ тирноғим орасига. Оғриққа чидолмай бармоғимни оғзимга тиқдим. Сўриб кўрдим чиқмади, тиш билан олмоқчи бўлдим, илинмади. Қани энди игна бўлса! Дарров олиб ташланарди... Игна қаёқда? Унинг учун қишлоққа югуриш керак. «Қани, югур, нима қилиб турибсан?» — дейман ўзимга ўзим.

Аламимдан йиғлаб юборишимга оз қолди. Игнадек зарур нарсани эсдан чиқарибман-а! Қармоқни олиб, унинг илмоғи билан кавлай бошладим. Лекин қўрқиб, эҳтиётлик билан кавлардим. Ахир қармоқ учи илгакли, сағал эҳтиётсизлик қилинса, зирапча у ёқда турсин, қўлда қармоқ билан юриш ҳам мумкин эди. Эҳ, жуда қийналиб кетдим. Ҳамма ёғим терга ботди. Лекин зирапчани бутунлай олиб ташлаёлмадим, учи қолди. Анчагача оғриди. Яхшиям фасод бойламади.

Қуёш бота бошлади, яна қорним очди. Тўрвага

қарашга құрқардим. Биаламан, агар яқинлашсам, эртага турпоқ ялашга тўғри келарди. Балиқ, фақат балиқ мени очликдан қутқариши мумкин.

Яна сувга қармоқ ташладим. Бу гал омадим келди. Эҳ, Павлуша, биринчи марта қармоққа танга балиқ илинди, шу қадар севиндимки! У кичкина бармоқдек эди, лекин ярим метрли чўртан балиқдан афзал эди менга. Севинганимдан уни ўпиб олдим. Кейин ола буға, карась, зағора балиқлар илинаверди... Мен балиқ овига берилиб кетганимдан чувалчангли идишнинг ағдарилиб кетганини ҳам сезмабман. Кўзим тушганида, ҳаммаси тарқаб кетибди. Кўрдим-у, ирғиб тушдим. Ахир чувалчангиз балиқ ҳам йўқ-да. Эмак-лаб қирғоқ бўйидан чувалчанг тера кетдим. Лекин кўпи ер остига кириб кетибди. Бунинг устига қоронғи туша бошлади. Аранг чорак банкасини териб олдим... Бошқа балиқ тутмадим, чувалчангни эҳтиёт қилдим.

Гулхан ёқиб, ҳалиги чурвақа балиқларни тозаладим, эски кастрюлькада балиқ шўрва қайнатмоқчи бўлдим. Қайнатяпману, сувнинг тез буғланиб кетишига ҳайронман, кетма-кет сув қўшиб турдим. Тагида эса нимадир пишилларди. Қарадиму, ҳангу манг бўлиб қолдим — кастрюлька тешик экан! Нега буни олдинроқ сезмаган эканман! Аламимдан йиғлаб юборишимга оз қолди. Энди нима қиламан! Бунақа кастрюлькада балиқ шўрва эмас, лой қориш мумкин. Бу кастрюлька эмас, ғалвир! Менда бошқаси йўқ, бошқасини оладиган жой ҳам йўқ. Мен одам яшамайдиган оролда эдим.

Робинзон Крузога яхши бўлган эди. Кема ҳалокати юз берганда ҳамма керакли нарсаларни

қирғоққа ташиб олганди. Ҳамма нарсани, ҳатто пулни ҳам.

Ҳн иккита болта керакми — мана сенга ҳн иккита болта... Ипакли қўйлак хоҳлайсанми — мана ипакли қўйлак... Менга битта кастрюлька бўлса ҳам майли эди. Кичкинагинаси бўлса ҳам. Қаёқда! Бу ерда кема ҳалокатини кут-чи. Овора бўласан! Юз йил кутсанг ҳам бўлмайди! Бу ерда фақат бир марта ҳақиқий кема ҳалокати юз берган. Бу ҳам ўша киевлик овчи Сидоренконинг милтиғи чўккани. Ундан менга нима фойда. Узимнинг бироғизим бор. Йўқ, кема ҳалокатига умид боғламасам ҳам бўлади!

Аламимдан пишмаган балиқ шўрвани ичдим, чала пишган балиқни еб ўтиравердим.

Оролни бутунлай қоронғилик босди. Ҳатто ҳаво булут бўлгани учун юлдуз ҳам кўринмади. Фақат ёниб бўлган гулханда чўғ милтилларди. Негадир қорним музлаб, ундан юрагимга ваҳима тушди. Нима биландир шуғулланиб, қўрқувни хаёлдан чиқариш керак эди. Чайлага кириб тимирскилаб фонарни топдим. Уни ёқиб, она тили дафтаримни топдим (биласан-ку, бувам холасиникида дарс тайёрларкан, деб ўйлаши учун дафтаримни ҳам, грамматика китобимни ҳам оливолгандим). Тўрвадан қаламни топдим... Сен ажабланаётгандирсан — дарс тайёрламоқчи экан, деб? Йўқ! Ўтиборинг учун айтиб қўяй, Робинзон Крузо оролда кундалик юритганди, унга бошидан кечирган ҳамма ҳодисаларни ёзиб борганди. Нима, ундан менинг бирор ерим камми! У сингари мен ҳам одам яшамайдиган оролданман. Бундай оролда кундалик тутмаслик мумкин эмас.

Узинг биласан, ҳаммасини батафсил ёзолмайман. Ахир ёзувчи эмасман. Бунинг устига ёзмадан

кузга қолганман. Яхши, ёмон воқеаларни қисқача ёзишга қарор қилдим. Дафтар саҳифасининг ўртасидан пастга қаратиб чизиқ чизиб, иккига бўлдим. Чап томондагисининг устига «Саргузашт» деб ёзиб қўйдим (биласанку мен шунинг учун оролга келганман, менга саргузаштсиз ҳаёт, ҳаёт эмас, айниқса оролда). Унг томонига «Кўнгилсиз воқеалар» деб ёздим (нима ҳам қилардинг, бусиз мумкин эмас экан).

Узоқ ўйладим, қаламни узоқ тишлаб ўтирдим. Ниҳоят мана шуларни ёздим:

Саргузаштлар

1. Балиқ тутиб едим.

Кўнгилсиз воқеалар

1. Қуёш юзимни куйдирди.

2. Тирноғим орасига зирапча кириб кетди.

3. Қармоқни йўқотдим (энг яхшиларидан биттасини).

4. Ярим халта овқат едим.

5. Деярли ҳамма чувалчанглар қочиб кетди.

6. Кастрюлька тешик экан, нимада балиқ шўрва пиширишни билмайман.

Кўриб турибсан, саргузашт биттагина, у ҳам бўлса танга балиқчадек, кичкинагина (уни ҳам мен саргузашт қисмига фақат кўнгилчанлик қилиб ёздим). Кўнгилсиз воқеалар эса олтита, ҳаммаси ҳам наҳанг балиқдек катта-катта.

Буларнинг ҳаммасини, тирсагим билан дафтарни тиззамга босиб, чап қўлим билан фонарни

қулоғим тағида вижжиллатиб туриб ёздим. Чунки гулхан ёниб бўлган, уни қайта ёқишни истамасдим (қоронғида шох-шабба олиб келишга қўрққан, деб ўйламагин яна).

Фонаринг ҳақиқатан ҳам абадий экан. Уни берганинг учун сенга раҳмат. Лекин вижиллатиш... Вижиллатсанг — ёнади, вижиллатмасанг — йўқ. Ярим соат вижиллатаверганимдан кейин қулоғим ҳам вижилларди. Қўлим увишиб қолади.

Ёзиб бўлганимдан кейин бир кун ўтди, бошқа воқеа содир бўлмади, деб ўйладим. Лекин мени энг катта саргузашт — наҳанг эмас, ундан каттаси кутаётганидан хабарсиз эдим.

Кундузи ухлаганим учун уйқим келмасди. Чайладан чиқдим-да, қирғоқда тиззамни қучоқлаб, хаёл суриб кетдим. Қишлоғим мактабим, сени эсладим (ҳозир у нима қиляпти, балки аллақачон ухлаб қолгандир, деб ўйладим).

Қазак қиличидек янги ой булут орасидан лоп этиб чиқиб, оролни ёғдуси билан ёритди. Кўринмас ўрдақлар бошим устидан қанот қоқиб ўтгани эшитилди. Қилт этган шамол йўқ, ҳатто доим шитирлаб турадиган қамишлар ҳам жим. Узоққа тикилганимча хаёл сураман.

Бирдан оролда узун соя пайдо бўлди. Қамишлар ортидан қайиқда енгил, шапиллатмай шарпа чиқиб келди. Бу жуда қўрқинчли (худди тушдагидек) эди. Қайиқда баланд бўйли кимса тик туриб, уни узун эшкак билан бошқарарди. Мен алахсира-маяпманми, деб кўзимни юмиб очдим... Йўқ! Қайиқ тўғри орол томон келарди. У кино экранигагидек борган сари катталашиб, қирғоқ ёнгинасида бурилди-да, буталар орасида кўздан ғойиб бўлди.

Юрагим гупиллаб уриб кетди. Ким экан у? Сув алвастисими? Девмикин? Арвоҳмикин?.. Ни

малар деяпман! Бунақа диний сарқитларга оми кампирлар ишонади. Мен радиога, телевизорга, космик кемаларга ишонаман! Йўқ, бу бемаънилик, қўрқмаслик керак!... Бирдан хаёлимга Гунька келди... Ўша, икки йил илгари қамишзорда ғойиб бўлган дарвишнамо, эси паст Гунька... Бу ўша Гунька бўлса-я! У ҳам мен сингари бирор одам яшамайдиган оролда яшаётган бўлса-чи! Гунька! Унинг эси жойида эмас, ҳеч нарсанинг фарқига бормайди. У мени кўриб, қандайдир дев ёки ажина деб ўйлаб, бўғиши мумкин (тўғри-да, ақли расо бола оролда нима қилади). Бўғса нима ҳам қилардинг... Қичқирганинг, йиғлаганинг, ёлворганинг билан фойдаси йўқ... Орқамда ҳўл, силлиқ, совуқ чувалчанг ўрмалагандек туюлди. Кимдир бўйнимга сиртмоқ солиб тортгандек бўғила бошладим, нафас олишим қийинлашди.

Мен миқ этмай атрофга қулоқ соламан. Дурустроқ эшитишимга халақит бермаслик учун юрагим ҳам урмаётгандек туюлади. Буталар ортидан ниманидир қайиқдан сувга шалоплатиб ташлагандек бўлди. Балки Гунька бировни олиб келиб, чўктириб юборгандир... Эндиги навбат меники... Жойимда ўтиролмадим. Жонсиз оёқларимда чайла томон бир неча қадам ташладим. Қоронғида бирдан нимагадир қоқилдим... Кимдир занжирдек абжир қўллари билан елкамдан ушлади. Мен тепиниб, силтаниб йиқилдим. Кимдир бутун гавдаси билан мени босиб, юзимни тимдалаб олди.

Робинзон Кукурузонинг ҳикояси шу ерга келганда Павлуша «эх» деди-ю, ҳикоя узилиб бошқа суҳбат бошланди. Ўша куни, ўша кечаси Павлуша Завгороднийга нима бўлганини билмай туриб, бунинг сабабига китобхон тушунмайди.

Павлуша Завгородний ҳикоя қилган боб ўша кун ва ўша кеча у нима иш билан шуғулланганлиги ҳақида.

Шундай қилиб мен Робинзон Кукурузони оролда қолдириб, уйга жўнадим. Йўлнинг ярмини босмаган ҳам эдимки, қизиқ воқеа содир бўлди. Қарасам, қайиқда негадир сув кўпайиб ярмига келиб қолипти. Тўлқин йўқ, борт билан сувга урилганим ҳам йўқ. Нима бўлдийкин? Қайиқ ичини тимирскилай бошладим, тагида — худди ўртасида учта бармоқ сиғадиган тешик, ўша ердан сув билқиллаб кирарди. Бир вақтлар мана шу тешикни бекитамиз деб кўп урингандик. Унга қайин дарахтидан тиқин қилиб, мўмлаган эдик. Мана, ўша тиқин чиқиб кетипти-ю, вариллаб сув кирапти. «Бир ёқдан сув кириб, иккинчи ёқдан чиқиб кетяпти», деган арифметика масаласи эсимга тушди. Бунда фақат «сув кирарди» холос. Бу қўнғилсиз масаланинг жавоби битта. Беш минут ўтмай қайиққа сув тўлади, кейин... Қайиқсиз қишлоққа сузиб бориб бўладими? Масофа узоқ. Ундан ташқари нилуфар поялари, бақатўнлар бир зумда оёқ-қўлга ўралашади-ю, аспаласопилинга кетаман. Ичим музлаб, пешанамдан совуқ тер чиқди. «Наҳотки тамом бўлсам? — деб ўйлайман. — Эндигина олтинчи синфга кўчдим. Яшашни хоҳлайман. Учувчи бўлмоқчиман... Гребенючкага уйланиш ниятим ҳам бор (агар бошқага дуч келмасам). Йўқ. Асло ҳалок бўлмаслигим керак. Вақтни ўтказмай, тезда бирон оролга тушиб, тешикни беркитиш, сувни тўкиш керак. Эшакка ёпишдим. Атроф нуқул қамишзор — сира ер кўринмайди. Бу ёқда борган сари қайиқда

сув кўпайиб, тиззамгача чиқди. Атрофга олазарак қарайман. — Қуруқликни излайман. Ниҳоят кичик оролча кўринди, бор кучимни тўплаб ўша томоғ сузиб кетдим. Жуда вақтида етиб келган эканман, чунки қайиқнинг сувга ботишига икки энли қолган, қайиқнинг ичи ҳам сув, атрофи ҳам сув, мен рамка ичидаги портретга ўхшардим. Сал бўлмаса бу портретдан ном-нишон қолмасди. Қайиқдан сакраб тушдим-да, уни қирғоққа торта бошладим — сувини тўкиш керак-ку, ахир. Торта-торта қолдан тойдим — қайиқ дарё тубига михлаб қўйилгандек жойидан қўзғалмасди. Нима қилиш керак? Наҳотки сира тортолмасам?! Ўзи нима бўляпти? Демак, мен ҳам энди одам яшамайдиган оролдаманми? Эҳ! Мен буни сира истамагандим. Уйга кетаман. Ахир ёнимда ҳеч вақо йўқ. Қаппайган қорниму, устимдаги юпиним. Ҳатто ёнимда пичоғим ҳам йўқ. Ахир мен бунга тайёрланмагандим. Кукурузо тайёрланганди. Унда ҳамма нарса бор.

Бир тўрва овқат, фонарь, қармоғу чувалчанг у ёқда турсин, милтиқ ҳам. Оролнинг ҳам яхшисини танлаган. Бу эса, орол эмас, қандайдир таппи. Кичик, кўриниши ҳам расво. Дарахт ҳам, бута ҳам йўқ. Ҳатто озгина бўлса-да, қуруқлик ҳам йўқ. Утириб бўлмайди. Ҳамма ёқ сассиқ балчиқ. Яшайдиган бўлинса, лайлакдек бир оёқни кўтариб туриш керак. Ахир мен лайлак эмасман, бешинчи синф ўқувчиси, олтинчига кўчганман. Бу оролда яшай олмайман. Бу ерда ҳалок бўламан. Одамлар? Қаердасиз?!

Сени қара-ю! Бу ерда одам чақириб бўлармиди! Фақат қурбақалар вақирлайди... Ўзингни ўзинг бу ердан қутқармасанг, ҳеч ким қутқармайди, қадрли ўртоқ Завгородний! Қутулиш керак, албатта, қутулиш керак.

Қайиқ атрофида балчиқ кечаман, бурнимни тортаман, лекин миямга бирор дурустроқ фикр келмайди. Қайиқдан сувни ҳовучлаб сепиб кўрдим. Бу бефойда эди. Чунки тешиқдан яна кириб турганидан кейин сувни тамомлаб бўлармиди, бутун дарёдаги сувни сепгандай гап. Тешиқ бирон нарса билан беркитилса-чи? Қойилман! Оролда бирдан бир ўсадиган ўтлардан юлиб олдим, кейин қайиқ тешигини тимирскилаб топдим-да, ўт билан беркитдим. Яна сувни ҳовучлаб сепа бошладим. Ишим юришди! Озгина бўлса ҳам юришди! Қайиқ оз-оздан кўтарила бошлади. Ниҳоят уни қирғоққа олиб чиқса бўладиган даражага келди.

Инқиллаб-синқиллаб қайиқни қирғоққа олиб чиқдим. Энди ҳовучлаб олиш қийин бўлган сувни ағдариб ташлаш керак. Қани, қани! Эҳ, қандай оғир-а! Кўзим олди жимирлашиб кетди. Яна озроқ! Қани!.. Уф-ф! Ҳайрияте! Яша, Павлуша! Қойил, азамат! Эҳ-ҳе, ҳеесей! Қувончли ҳайқириғим

акс-садоси оролга тарқалди... Энди яна сув кирмаслиги учун тешикни яхшилаб беркит.

Мен абадий одамсиз қолиш тақдирига ёзилган орол билан хайрлашдим. Қишлоққача бемалол етиб келдим. Фақат йўлда доим қайиқ тубига (тешикдан сув кирмаяптимикин, деб) қарардим, бир неча марта тўхтаб, текшириб ҳам кўрдим. Озгина сув кирипти, бу ҳеч гапмас.

Келдиму шу заҳоти қайиқни тузатишга киришдим. Пешингача овора бўлдим, ҳамма тешикларни қайтадан беркитдим, яхшилаб мумладим.

Иш билан машғул пайтимда ҳеч нарса билинмади, ишни тамомлаб, тушдан кейин кўчага чиққач, Кукурузо билан ҳар куни эрталаб учрашадиган эшик ортидаги баланд теракка кўзим тушиб, кечгача бирга ўйнашимизни эслаганимда шунақанги қўмсаш пайдо бўлдики, йиғлаб юборгим келди. Кўча, бутун қишлоқ, бутун жаҳон кўзимга худди одам яшамайдиган оролдек кўриниб кетди. Одамлар бору, йўқдек, чунки улар орасида менинг энг яқин дўстим кўринмасди. Қишлоқ бўйлаб сандирақлаб юрибману ўзимни қаерга қўйишни билмайман. Ҳар бир бурчак, ҳар бир бута ва дарахт менга уни эслатади. Мана бу ерда биз доим чиллак ўйнардик... Саъва тутганимизда мана шу буталар орасига яширинардик... Мана бу дарахтга ким тез чиқиш ўйнагандик. Эсингдами, ўшанда мен чиққан шох синиб, оёғим осмондан бўлиб осилиб қолганим, кейин бошим билан ерга тушганим. Ушанда бошим елкамга кириб кетгандек, нафас ололмай қолгандим. Лекин сен кулмай, менга сунъий нафас олишга ёрдамлашгандинг. Ушани эсидан чиқарган деб ўйлайсанми?

Мен буюк хитой деворига ҳам қарагим келмади. У ерда, девор ортида бизнинг умумий душма-

нимиз Книш бор, энди уни бир ўзим пойлаб, қўлга туширишим керак. Эҳ, мана шундай қизиқ иш бир кишига қанчалик зерикарли эканини билсанг эди!

Ана, дарё тепасидаги самбиттол. Энди ундан сакрай оладиган бола топилармикин? Йўқ, топилмайди. Сен ўрнатган рекорд умрбод сақланиб қолади. Эҳ, дўстим, дўстим, сен ана шундай рекордлардан яна қанчасини ўрнатардинг!

Қоронғи тушгунча икковимизга таниш жойларни айланиб чиқдим.

Ниҳоят ухлагани ётдим.

Ётишга ётдим-у, лекин сира уйқим келмасди. Хаёл сурардим. Ташқари эса, қоп-қоронғи. Осмонда юлдуз йўқ — ҳаво булут.

Одам яшамайдиган оролда дўстим Кукурузо нима қилаётганикин? Ухлаганмикин?.. Атрофида ҳеч ким йўқ. Гулхан ёниб бўлиб, чор атрофдан ғалати қора, қўрқинчли соялар яқинлашаётгандир... У бўлса, бир ўзи, гаплашадиган ҳеч ким йўқ, фақат сокин тунда ўз юрагининг ураётганинигина эшитаётгандир...

Унга бирон нарса бўлган бўлса-чи? Бақириб, одамларни ёрдамга чақиргандир, лекин буни ҳеч ким эшитмайди, фақат унга қурбақалар вақирлаб, қамишзордаги ўрдаклар «ғақ-ғақ» лаб жавоб бергандир. Унинг овози орол бўйлаб акс-садо бериб, қамишлар орасига сингиб кетади. Унга ким ёрдам берарди?

Ётибман-у, бутун вужудим қулоқ эди. Бирдан узоқ-узоқлардан: «А-а-а-а-а!» деган ингичка, мунгли товуш эшитилди. Бу узоқдаги поезднинг гудогими ёки бировнинг товушими, билиб бўлмасди... Лекин дўстимнинг мусибатда эканига негадир ишонардим. Унинг қаердалигини мендан бў-

лак ҳеч ким, ҳеч ким билмайди. У ерга борадиган йўлни ҳам. Мендан бўлак унга ҳеч ким ёрдам ҳам беролмайди...

Йўқ, дўстим мусибатда экан, мен тинч ухлолмайман. Ухлолмайман.

— Ойи, — дейман мен, — ҳовлида ухлайман. Пичан устида. Бу ер жуда дим бўлиб кетди.

— Бора қол, — дейди ойим уйқу аралаш. — Фақат одеял олиб, яхшилаб ўралиб ол.

Мен одеял олиб уйдан чиқаман. Атроф зимзиё қоронғилик. Худди кўр кишидек тимирскиланиб бораяпман. Эшикни гичирлатмай аста боққа, у ердан четан девор ошиб кўчага чиқиб олдим. Ўрмондагидек қоронғи ва сокин қишлоқ бўйлаб бораяпман. Фақат бир ердагина чироқ кўринди. Бу қишлоқ совети олдидаги симёғочга ўрнатилган чироқ. У шамолда беланчакдек тебранади. Кейин яна қоронғилик. Мен икки марта қоқилиб, йиқилиб тушишимга оз қолди. Мана дарёга ҳам етиб келдим. Бу ер бир оз ёруғроқ. Сув нурсиз жилваланади. Мен қайиққа оҳиста ўтирдим, одеялни ҳўл қилмаслик учун қайиқнинг уч томонига қўйдим (нега уни олдим — билмайман). Кейин йўлга тушдим. Қўлларим ўзимники эмасдек. Эшкакни беихтиёр эшаман. Бутун танам ҳам шундай ўзганикидек, бамисоли ёғочга ўхшайди. Буларнинг ҳаммаси худди алаҳсирашдек туюлади.

Ишқилиб, адашмасам бўлгани!.. Биринчи кўл. Зовур. Иккинчи кўл. Энди ўннга. Ана оз бўлмаса мен қолиб кетаёзган балчиқли орол... Тўғри. Тўғри сузаяпман. Булут ортидан ой мўралади. Бундан фақат сув юзасигина эмас, қалбим ҳам ёришиб, қувончга тўлди. Яна озгина, яна... Яқин қолди. Мана у зовурдан ўтиб, кейин худди тор йўлкадан кенг майдонга чиққандек бўлдим. Кенг, сокин

кўлда шох сингари ой, кумуш ранг булутлар акс этарди. Тўсатдан кўзимга бепоён денгиз ўртасида тоғли, кўм-кўк катта орол кўрингандек туюлди, у олис-олисларга, уфққа туташгандек, мен бўлсам унинг олдида ўзимни қўнғиздек ҳис этдим. Тоғ бағрида бутхона, улкан сарой, баланд минорали (дарахтлар шундай ғалати кўринарди) кўркам шаҳарни, илон изи тоғ йўлларида елиб бораётган чавандозларни кўргандек бўламан, ҳатто отнинг дупури (сукунатда қулоғим шанғилларди) эшитиларди...

Баъзан кўзга шундай кўринаркан.

Ана шундай қилиб, чинакам кўринганни ҳам афсонага йўйдим. Шундоқ қирғоқда, қайиқда худди Гулливер лилипутлар мамлакатига бостириб киргандек катта кул ранг жуссани кўрдим. Кутилмаган бу ҳодисадан қалтираб кетдим. Бу ким бўлди? Кукурузоми? Лекин унда қайиқ йўқ эди-ку! Балиқчимикин? Лекин балиқчилар бундай узоқ жойгача сузиб келишмасди, яна кечаси. Балиқ қишлоқ яқинида ҳам яхши овланади...

Ёвуз кишими? Қароқчимикин?.. Юрагим орқамга тортиб кетди... Бу орада қайиқ қирғоқдаги қамишлар орқасига ўтиб кетди. Мен шу заҳоти орқага бурилиб, иложи борица тезроқ жуфтакни ростлаб қолмоқчи ҳам бўлдим. Лекин ўзимни тутиб олдим. Ахир оролда Кукурузо дўстимнинг бир ўзи. Мен унга кўмаклашиш учун келяпман-у. Балки ҳозир унга ёрдамим керакдир. Ахир қайиғим бор. Мабодо ҳозир мен кўрган нотаниш кимса ҳақиқатан ҳам хавфли, дўстимга зиён етказадиган бўлса, мен унга ёрдам бераман, биз қайиқда қочамиз. Тезроқ, тезроқ бориш керак! Кучим борица эшкакка ёпишдим, уни қирғоқ томон ҳайдай бошладим. Қайиқни қирғоққа қўйиб, аста-секин

орол ичкарисига юра бошладим. Кукурузо ҳар қалай чайлада, ҳеч нарсадан хабари йўқ, ухлаб ётган бўлса керак. Уни чақириш хавфли — бегона киши сезиб қолади.

Эҳ, қандай қоронғи, қамишлар ўсиб кетган? Ҳеч нарса кўринмайди... Тўсатдан бояги нотаниш кимса турган қамишлар ортида нимадир сувга шалошлаб тушгани эшитилди. Юрагим тўхтаб қолди. Нима у?.. Нима?.. Вой! Бордию бу.. дўстимни сувга ташлаб юборган бўлса-я! Баданимдан совуқ тер чиқиб кетди. Бир дақиқа ўтди... яна. Мен қўлимни олдинга чўзганимча қимир этмай қоронғиликда туриб қолдим. Тўсатдан... тўсатдан қўлимга нимадир урилди. Худди айиқдек келади. Қўлларим ўзидан-ўзи унинг кўкрагига ёпишди. Кейин оёғимга қаттиқ урилган зарбани сездим-у, ерга учиб тушдим. Лекин орқага эмас, олдинга, унинг устига йиқилдим. У мени устига йиқитгандек эди (биз Кукурузо икковимиз буни биламиз, самбода ана шундай усул бор). Мен чинқириб, жон-жаҳдим билан типирчиладим. Юмшоқроқ жойини (менимча юзини) тимдалаб ўрнимдан сапчиб турдим-да, кучим борича қоча бошладим. Мен чангалзор оралаб шох-шаббаларни синдириб, дарахтларга урилиб югурардим. Лекин тимдаланган, урилган ерларим оғриғини сезмасдим. Югурганимча, ўзимни қайиққа отдим ва эшкакни ола, қирғоқдан узоқлашишга ҳаракат қилдим.

Мен умрим бино бўлиб бунақа, шиддат билан эшкак эшмаганман — қайиқ худди ракетадек учиб борарди. Шундай бўлишига қарамай, доим ваҳима босиб қувиб келмаяптимикиан, деб орқамга қарардим. Йўқ. Таъқиб қилувчи кўринмасди... Мен қишлоқ яқинидаги қирғоққа етганимдагина ўзимга келдим. Тез ҳаракат қилганим, ҳолдан тойганим,

қўрққанымдан нуқул қалтирардим. Лекин ҳар қанча ҳориганимга қарамай, қишлоқ ичида ҳам югурардим, чунки ўз уйимдагина хавфдан қутулардим. Одеяднинг учи ҳўл (унга сув текканди), елкамга шап-шап урилиб, тез юришга қистаётгандек туюларди. Сарой ёнидаги пичанга тўнкадек йиқилдим, ҳушимга келгунча қимирламай узоқ ётдим. Ҳозиргина кўрган нарсаларим бирин-кетин кўз ўнгимдан ўта бошлади. Нима бўлди ўзи?.. Ким экан у?.. Наҳотки Кукурузо ҳалок бўлган бўлса? Нима қилсамикин?.. Ёки отамни уйғотиб, бор гапни айтиб, одамларни тўплаб, бошлаб борсаммикин?.. Борди-ю, Кукурузога ҳеч нарса қилмаган бўлса-чи? Агар мен нотаниш кимса билан олишиб (энди бу билан ғурурланардим), уни уйғотиб юборгандирман, у ёвудан қутулиб қолгандир? Лекин бунга унча ишонмасдим. Мабодо одамларни олиб борсам, Кукурузонинг сири очилиб, мен унга хиёнат қилган бўламан... Йўқ-йўқ! Дўстга хиёнат қилиш сира мумкин эмас! Мен сира бундай қилмайман. Бошқа нима қилсам ҳам буни қилмайман. Лекин нима қилсам экан? Нима қилсам экан?.. Узоқ қийналдим, лекин ҳеч нарса хаёлимга келмади. Охири ҳорғинлик устунлик қилди, ухлаб қолдим...

Тунги саргузаштим ҳақиқатдан шунчалик афсонадек эдики, эрталаб уйғонганимда тушимда кўрмадиммикин, деб ўйладим...

Лекин ойим тепамга келиб, энгашди:

— Ҳовлида қанақа ухлагинг, ўғлим!... Ие, нега одеяднинг ҳўл? Кечаси ёмғир ёғдими? Ёки ўрнингга... — ойим кулди.

— Қўйсангиз-чи, ҳалиги... ҳалиги... сувсаб кружкада сув олиб келгандим, билмай тўкиб юбордим.

Яхши ҳамки ойм сигир соғишга шошилиб турган экан, суриштириб ўтирмади.

Тунги саргузаштни бошдан охиригача кўз ўнгимдан ўтказдим. Лекин у кечасидагидек даҳшатли туюлмади. Чунки ҳаво очиқ, беғубор эди. Ҳақиқатан ҳам ўзи шунақа — кечасидаги ҳар қанақа қўрқинчли нарса эрталаб таъсирини йўқотади. Кечаси қоронғи, сокин, ҳамма ухлаётганлиги учун ҳам қўрқинчли туюлса керак. Эрта билан эса, қуёш нур сочади, қушлар вижирлайди, хотинхалаж қудуқдан сув тортади, ҳамма ёқда одам тўла бўлади. Эрта билан ўлиш ҳам унча қўрқинчли бўлмаса керак. Мен бардам ва кучга тўлган эдим. Тезроқ оролга бориш, Кукурузонинг бор ёки йўқлигини билиш керак.

Апил-тапил ювиндим-у, оғилхонага югурдим. Ойм ҳали ҳам сигир соғарди.

— Ойи! — қичқирдим мен. — Тезроқ сутдан қуйиб беринг, мен кетяпман.

— Қаёққа? Ҳозир нонушта қиламиз.

— Мен кейин. Ҳеч нарса егим келмаяпти. Фақат сут ичсам бўлди. Ўртоқларим билан балиқ овига бормоқчи эдик.

— Жуда бўлмаса нон оливол.

Бир стакан сутни бир кўтаришда ичдим-да, катта бўлак нон кесиб олиб қўйнимга тикдим-у, кўчага отилдим. Дарвозадан югуриб чиқиб Варава бобога урилдим — сал бўлмаса йиқитиб юборай дедим. Ҳатто у гандираклар кетди.

— Сени қара-ю! — тўнғиллади у жаҳл билан. — Такадек сакрайсанлар-а!

— Кечирасиз!.. Ассаломуалайкум, бува!

— Ваалайкум ассалом. Қаёққа шошяпсан? Сал бўлмаса йиқитиб юборай дединг-ку.

— Дарёга, ўртоқларим билан балиқ овламоқчимиз.

— Ухлаб қолибсан-да? — деди бобо ҳам ачишиш, ҳам таъна билан.

— Ҳа!.. Шунинг учун югураётган эдим! Кечиринг мени! — Ҳзим эса: «Эҳ, сиз билмайсиз, нега югураётганимни сира билмайсиз. Билганингизда борми, роса бақирардингиз», деб ўйлайман.

Х И Б О Б

Ҳақиқий қароқчи

Оролга яқинлашганим сари ҳаяжонланаман. Тобора юрагим гупиллаб урарди: Кукурузо тирикми, ўликми, тирикми, ўликми...

Бирдан: — Хо-хо-хо... — деб юбордим Кукурузони кўриб. Тирик, соғ-саломат, қирғоқда буталар орасидан бошини чиқариб, менга кулимсираб қараб турарди. Фақат бурни шилинган, ўнг юзи тимдаланган эди. Кукурузодек жасур болага бу нима бўпти? Ҳеч нарса қилмайди! Қирғоққа чиққанимда қувонганимдан унга ташланиб, қучоқлаб олгим келди-ю, ўзимни тутдим. Фақат елкасига туртиб:

— Қалай? Бу ер ёмон эмасми? — деб сўрадим.

— Ёмон эмас, — қорнимга шапатилади у ва шу заҳоти қўли билан юзини ушлаб, бошини чайқаганича қўшимча қилди: — Шунақанги воқеалар бўлдики, қўяверасан...

— Нима бўлди?! — сўрадим ҳеч нарсани сезмагандек.

— Бари бир ишонмайсан, алдаяпти, деб ўйлайсан...

— Нима бўлди ўзи?

— Кечаси қароқчилар ҳужум қилди менга. Тушундингми! Роса олишдим. Умримда бунақа олишган эмасман! Ҳалок бўлдим, деб ўйлагандим. Мана кўр... — У бармоғини юзининг тимдаланган ерига ниқтади, кейин кўйлагини кўтариб, биқинидаги кўкарган жойни кўрсатди.

— Хўш, хўш? — дедим мен тоқатсизланиб. — Бу қандай бўлди?

— Тўхта, ҳаммасини бошидан гапириб берман... — Кейин Кукурузо сиз аввал билган воқеани гапириб берди.

Кукурузо номаълум киши билан олишгани, унинг устига босиб тушгани, тирнаганини гапирётганида, бирдан кулгим қистади-ю, ўзимни туютмай, хахолаб юбордим.

Кукурузонинг аччиғи қистади:

— Жинни-пинни бўлдингми? Сенга кулгили кўринади-да, а? Ўзинг бўлганда нима қилардинг?

— Қандай олишганингни яна бир қайтарчи, — дедим мен.

Кукурузо қайта гапириб берди. Мен калламни лиқиллатиб, хўрсиндим-да:

— Ўша мен эдим, — дедим.

Кукурузо менга анграйганча қараб қолди, кейин бош бармоғини кўрсатгич ва ўрта бармоқлари орасига олиб менга кўрсатди:

— Мана сен!

Мен ҳам унинг бу қилиғига жавобан шундай қилиб кўрсатдим-да:

— Ҳақиқатан мен эдим... Мана кўр. — Мен иштонимни кўтариб, болдиримдаги кўкарган жойни кўрсатдим. — Бу сенинг ишинг.

Шундан кейин мен кечаси бўлиб ўтган воқеа-

ни гапириб бердим. Кукурузо менга кўзини лўқ қилиб қараб турарди.

— Бундан чиқди бу... бу... икковимиз олишган эканмиз-да?... Кўзимга жуда баҳайбат одам бўлиб кўринган эди...

— Менга-чи. Худди девдек кўринганди!

Биз бир-бировимизга қараб кулиб юбордик.

— Буни қара-я!..

— Шунақа!..

— Нега мен сени таний олмадим?

— Мен-чи?

— Бирон нарса демаганингни қара-ю.

— Узинг-чи, оғзингга талқон солиб олганми-динг?

— Қўрқиб кетдим.

— «Қўрқиб кетдим» эмиш!

— Демак, номаълум киши қайиқдан тушмаган экан-да?

— Тушмаган.

— У қаёққа кетган экан?

— Қаёққадир ғойиб бўлган. Кетиб қолган.

Мен қўрққанымдан дарахтга чиқиб олиб, худди маймундек шохга ўтирганимча тонг оттирдим. Кўзимни юганим йўқ. Фақат ғира-ширада пастга тушиб, озгина мизғиб олдим.

— У нимага келганикин?

— Қаёқдан билай. Ҳар қалай менинг олдимга меҳмонга келмагандир.

— Сен бирон нарсанинг сувга шалолаб тушганини эшитдингми?

— Бўлмасам-чи. Ушанда юрагим орқамга тортиб ҳам кетди.

— Балки қотил қурбонини ташлаб юборгандир. Ёки ўғирланган бойликни яширгандир... А?

— Ким билсин. Юр, нима бўлганлигини бориб кўрамиз.

— Ҳали бориб кўрмадингми?

— Улгурмадим. Энди бормоқчи бўлиб турганимда сен келиб қолдинг. Бунинг устига қирғоқдан бориб бўлмайди — қамиш жуда қалин. Қайиқда бориш керак.

Биз қайиққа ўтириб, кечаси номаълум киши турган жойга оролни айланиб ўта бошладик. Эрта-лаб, қуёш чарақлаб турганига қарамай, юрагимиз тез-тез урар, у ерда, қамишлар ортида бизни нима кутаётганини билмасдик. Ҳақиқатан ҳам даҳшатли нарса бўлса-я... Мен эшкакни эшардим, Кукурузо бўлса қайиқнинг бурнига ўтириб, олдинга қараб борарди. Қайиғимиз аста қамишзорни айланиб борарди. Қамишларнинг нариги томонида нималар борлиги менга кўринмасди. Бирдан Кукурузо:

— Ээ-э!.. Бўлди, ҳаммаси равшан! — деди.

Мен эшкакни тез-тез эшиб, кўп ўтмай ўз кўзим билан кўрдим: қорамтир сувда балиқ тутадиган тўрнинг катта-катта пўкаклари оқариб кўринарди.

— Э, гап бу ёқда экан-да! Ана сувга ташланган нарса! Сен ҳақ экансан, Кукурузо. Ҳақиқатан ҳам у қароқчи экан. Браконьер¹.

Браконьер қанақа одам эканлигини биз жуда яхши биламиз! Браконьер — бу овчи ҳам, балиқчи ҳам эмас, бу ёвуз, қотил. Эсимда, бир куни қишда Варава бобо чанада оғир яраланган буғу боласини олиб келганди. Қандайдир браконьер уни отган, лекин овчиларни кўриб қолиб қочган. Буғу боласи қимирламай ётар, фақат нимадир демоқчидек лабини қимтир, худди ҳозир йиғлаб

¹ Браконьер — ман этилган ерда ов қиладиган одам.

юборадигандек, ўлим қайғусида термиларди. Ҳозир ҳам бу қараш кўз ўнгимда. Варава бобо ҳар қанча ҳаракат қилмасин, уни асраб қолишнинг иложи бўлмади...

Браконьерни кўришга кўзимиз йўқ эди. Катта тўрда балиқ тутиш браконьерликка кирарди. Бу оддий балиқ ови эмас, таловчилик, балиқларни йўқ қилишга кирарди. Биз буни яхши билардик.

— Хўш? Сен нима дейсан? — сўради Курурузо. — Бу ким бўлди экан?

— Билмадим. Наҳотки қишлоғимиздан бўлса?

— Ҳар қалай браконьерлиги маълум. Энди нима қиламиз?

— Билмасам. Қишлоққа бориб хабар берсакмикин? Улгурмаймиз. У ҳозир келиб қолади. Уни кечаси қўйганми, эрталаб олмаптими, ҳали замон келиб қолади. Бу аниқ. Балки у мана шу ерда — қамишлар ортида сузиб келаётгандир.

— Биз бунга қараб тураверамизми?

— Хўш, нима қила олардинг? Унга тўсқинлик қиласанми? Бизни худди мушук боладек сувга чўктиради-қўяди. Буни ҳеч ким билмайди ҳам. Эшитмайди ҳам, кўрмайди ҳам...

— Қуёндан ҳам қўрқоқ экансан!

— Ҳа, сен ботирсан! Кечаси билан қўноқдаги товуқдек шохда ўтириб чиқиптию гапиришини қаранг.

— Албатта, сен сафсата сотиб турсанг келиб қолади-да, ҳеч нарсага ўлгурмаймиз.

— Нимага улгурмоқчисан?

— «Нима, нима» дейверасанми?.. Кел, жуда бўлмаса тўрдаги балиқларни олиб, қўйиб юборамиз...

— Бирдан у келиб қолса-чи?

— Худди Карафолькага ўхшайсан-а! Агар биз

гап сотиб ўтирсак, келиб қолиши аниқ. Э сени қара-ю! — Курукузо жаҳл билан қайиқ бортидан энгашиб, тўрнинг бир учидан ушлади-да, қайиққа торта бошлади. Шу заҳоти катта, худди тарелкадек юмалоқ товонбалиқ қуёш нурида ярқираб кетди. — Ёрдамлашсанг-чи, ахир!

Мен ёрдамга шошилдим... Туғилганимдан бери шунча кўп, шунақа катта балиқларни кўрмаган эдим. Биз уларни битталаб олиб яна қайта тўрга кирмаслиги учун қайиқдан узоқроққа ташлардик. Биз шошилар, тўр эгаси келмаяптимикиан, деб атрофга олазарак қарардик. Қўлларимиз майда қилтириқли балиқларнинг ўткир қанотлари, чўртан балиқларнинг жабраларига тегавериб қонаб кетди. Лекин бунга эътибор бермасдик. Эҳ, битта чўртан балиқ илинибдики, қўяверасиз. Аранг қайиққа тортиб олдик. Худди бузоқдек келади! Узунлиги бир метрдан ошиқ. Анчагача унга бақрайиб қараб қолдик. Туғилганимиздан бери бунақа балиқни сира қўлимизга ушламагандик. Балки бундан буён ҳам ушламасмиз. Оғирлигидан инқиллаб-синқиллаб аранг кўтариб сувга қўйиб юбордик. Хайрлашиш олдидан у думи билан қайиқни шунақанги урдик, ағдарилиб кетишига оз қолди.

Балиқларни тўрдан ажратиб анча қийинлашди — биз чарчаган эдик. Бунинг устига ярминигина ажратгандик.

— Биласанми нима, — дедим мен бурнимни тортиб, — тўрни кес! Нега уни авайлаб ўтирибмиз? Бир браконьернинг тўри дабдала бўлсин!

— Тўғри! — деди Кукурузо ва чўнтагидан мен берган устарадек ўткир пичоқни олиб кеса бошлаган эди, иш бир оз илдамлашди...

Ниҳоят охирги балиқча ҳам тўрдан халос қилинди. Биз тўрни қайта жойига ташладик.

— Мана бўлди, энди кетдик!.. — деди Кукурузо.

Омадимиз келган экан. Биз қайғимизни энди қирғоққа олиб чиқиб, устини ёпган ҳам эдикки, ҳозиргина биз турган жойдан одамларнинг овози эшитилди. Аввалига биз гап нима ҳақда бораётганини эшитолмадик. Фақат бири эркак, иккинчиси аёл кишининг овози эканини билдик. Кейин қамишлар олдига бориб, ҳатто сувга тушиб, уларнинг гапига қулоқ солдик.

— Нима бу... ҳеч нарса йўқ, — дўриллади эркак овоз.

— Тўрни ўзинг шунақа қўйгандирсан-да! Лапашанг! — деди жаҳл билан аёл.

Ҳар галгидек қўйгандим! Уша жойда. Доим гиж-гиж балиқ бўларди, бу гал бўлса...

— Қара, тўр йиртиқ-ку!

— Ие! Бу ери ҳам... мана бу ери ҳам... Негача бунақа бўлди экан?

— Балки ўзинг йиртиб юборгандирсан, ярамас! Неча марта айтганман сенга эҳтиёт бўл деб! Қанча пулга келган эди бу тўр! Энди нима бўлди! Йиғлаб кетди пулларим! Вой, умримни эгови бўлди бу эр! Эй, худойим-ей! Қара, қаранг, нима бўлди тўр!

— Худо ҳаққи мен

айбдор эмасман. Тўрни мен йиртганим йўқ. Кеча-гина бут-бутун эди. Худо урсин!

Биз қамишлар орасида миқ этмай турардик.

— Кшишлар!—эшитилар-эшитилмас пичирлади Кукурузо.

Мен индамай бош ирғадим. Бу овозларни аллақачон танигандим, «худо урсин!» деганидан кейин шубҳа қолмади.

ХИ БОБ

Кутилмаган меҳмонлар. Игорь, Валька ва бошқалар

Мен, чегарачилар пистирмада ётиб шпионлар суҳбатини эшитганда ўзларини қандай тутишларини аниқ билмайман-у, лекин ҳар қалай биз ўзи-

мизни ана ўшалардай ҳис қилардик. Биз ҳамма нарсани унутгандик. Ҳазимизни сездириб қўймаслик учун чурқ этмасдик.

Книшнинг хотини қизишиб, жаҳл билан гапирарди:

— Айт-чи! Энди мен одамларга нима дейман?! Эртага кечқурун улар келишади. Киевдан мотоциклда келиш осонми? Энди пулдан ажраймиз... Йўқ, кечаси билан ўтириб бўлса ҳам тўрни ямайсан. Эртага кечқурун олиб келиб қўясан! Мен уларни амаллаб, ётиб қолишга кўндираман. Яримтага тушадиганга ўхшайман... Эй, худойим-ей! Ҳали тўхтаб тур! Буни эсдан чиқармайман! Бу яримта менинг кўз ёшим! Бурнингдан булоқи қилиб оламан, ярамас!

Книш фақат хўрсинди.

— Бўлди, бўлди, кетдик энди. Намунча имирсилайсан!

Бу биз эшитган охириги сўз эди. Қамишлар ортида Книшлар бизга кўринмасди. Шунинг учун улар кетишганига қаноат ҳосил қилгунча яна бир неча дақиқа диққат билан қулоқ солиб турдик.

— Ана! Ҳаммаси энди маълум бўлди,— деди ниҳоят Кукурузо.

— Сен уни шпион, деб уйлаб юрардинг.

— Нима бўпти! Балки шпион ҳамдир. Одам эмас, юмронқозиқ экан у. Узунтумшуқ.

— Ҳа, боғдаги савдо ҳам, мотоциклдаги бесўнақайлар ҳам, ҳаммаси энди тушунарли. Эҳ, аблаҳ! Шундай қилаверса ҳамма балиқларни тамомлайдику.

— Энди нима қиламиз? Эртага у яна тўр ташлайди. Агар...

Кукурузонинг гапи шу ерга келганда бўлинди. Чунки кўлдан қувноқ кўшиқ эшитилди:

Ҳар доим бўлсин қуёш,
Ҳар доим бўлсин осмон,
Ҳар доим бўлсин онам,
Ҳар доим бўлай мен!

Болалар шахдам қуйлашарди. Худди сув ва балчиқлардан қамишлар оралаб қувноқ пионер отряди одим ташлаётгандек эди. Ҳайратланиб бир-бировимизга қарадик. Ўзи нима гап? Кейин кўл кўринадиган қирғоққа югурдик. Лекин ҳеч нарса кўримади — қамишлар халақит берди.

— Юр , дарахтга чиқамиз! — бақирди Кукурузо.

Биз чайла олдидаги қари толга тирмашдик — оролдаги энг баланд дарахт шу эди. Кейин, зовурдан кўлга оқ қушлардек эшкакли оқ қайиқлар сузиб чиққанини кўрдик. Уларда оқ майка, оқ панамка кийган пионерлар ўтиришарди. Биринчи қайиқда майкачанг, оқ шим кийган баланд бўйли йигит тик туриб олганди. Бу афтидан вожатий бўлса керак. Унинг қорамтир баданидан кучли мушаклари кўриниб турарди. Худди у «ГТО значоги нормасини топширишга бўл таъёр!» деган физкультура плакатидан бу ёққа тушгандек кўринарди.

Қўшиқ тугаши билан вожатийнинг янгроқ овози эшитилди:

— Дўстлар, мана шу оролда қўнишни таклиф қиламан. Бунга нима дейсиз, ўртоқ штурман? — у қайиқнинг қуйруқ томонида ўтирган қошлари чимирилган ялпоқ юзли кичкина бола томон энгашди.

— Худди шундай! — ниҳоятда жиддийлик билан жавоб берди бола.

Негадир ҳамма кулиб юборди.

— Ундай бўлса, орол томон буринг, штурман,— унинг гапи оҳангида деди вожатий.

— Худди шундай!— қайтарди бола.

Яна ҳамма кулди. Лекин бу штурманга сира таъсир қилмади. У ҳатто чимирилган қошларини ҳам ёймади.

Қайиқлар олдинма-кетин қирғоққа келиб тўхтади. Орол бир зумда пионер лагерига айланди: атрофни кулги, қийқириқ босиб кетди. Бир хиллар тўп ўйнар, бир хиллар сувда чўмилар, бошқалар матрапчада капалак тутарди.

Биз бўлсак, нима қилишимизни билмай дарахтда ўтирардик. Уларга кўринишни ҳам, кўринмасликни ҳам билмасдик. Аммо узоқ иккиланиб туришнинг ҳожати қолмади. Қандайдир лайлакоёқ бир қиз чайлани кўриб:

— Эй, болалар, қаранглар! Бу ерда кимдир яшаркан!— деб бақирди.

Ҳамма унинг олдига югурди. Вожатий ҳам... Қорачадан келган елкасига фотоаппарат илган чаққон бола ўзини чайлага урди ва шу заҳоти мен Киевдан Кукурузога олиб келган фонарни кўтариб чиқиб келди.

— Фонарь — деди у, — механик фонарь. Магнетоли. Мана бу тутқични боссангиз ёнади.

У болаларга ёндириб кўрсатди. Кукурузо шода бесаранжом ўтирарди.

Лайлакоёқ қиз ҳам чайлага кириб, милтиқни олиб чиқди.

— Қаранглар, ҳақиқий ов милтиғи...

— Ҳой, эҳтиёт бўл, балки ўқлангандир. Яна отилиб кетмасин! — чинқирди қизлардан бири.

Кукурузо ўзини тутиб туролмади:

— Қани тегманглар!

Ҳамма шу заҳоти бошини юқори кўтарди. Яширинишнинг энди ҳожати қолмаганди. Биз дарахтдан тушдик. Бир зумда пионерлар бизни ўраб олишди.

— Сизлар кимсизлар?

— Бу ерда нима қилаяпсизлар?

— Бу сизларнинг чайлаларингми?

— Милтиқ ҳам сизларникими?

— Овчимисизлар?

— Шу ерда яшайсизларми?

Мен довдираб, Кукурузога қарадим.

У қоғоғини уюб жим турарди.

— Балки бу ерда балиқ овлаб юришгандир...

— Ёки уйларидан қочиб келишган.

— Балки Сетон-Томсоннинг «Митти ёввойилар» идагидек индеецлар ўйинини ўйнашаётгандир. Эсларингдами?

— Ёки робинзонлардир... Тўғри эмасми?

Мен нима қилишимни билмай, Кукурузога қарадим. Дўстим эса, қип-қизариб кетганди. Кейин бирдан:

— Биз ҳеч нарса ўйнаётганимиз йўқ...— деди. — Биз махсус топшириқни бажаряпмиз. Браконьерларни тутамиз.

— Э-э, шунақа денглар?!

— Вой, зўр-ку!

— Сизларга ким топширган?

— Нега бизга биров топшириши керак экан?— уларни писанд қилмай гап қотарди Кукурузо.— Биз ўзимиз унинг изига тушдик, ўзимиз ушлаймиз.

Кукурузо пионерларнинг диққат билан қараб турганларини сезиб, яна ҳам дадиллашди.

— Қани милтиқни жойига қўй-чи. Фонарни бу ёққа бер.

Фонарь билан милтиқ шу заҳоти жойига қўйилди.

— Ҳар ҳолда қандай қилиб браконьернинг изидан тушдинглар?— Уни қандай қилиб тутасизлар?— сўради фотоаппаратли қорача бола.

— Милтиқ ҳам браконьерни ушлаш учунми? — сўради лайлакоёқ қиз.

Мен гапни бошқа ёққа бурдим.

— Сизлар нима қилиб юрибсизлар — походга чиққанмисизлар?— сўрадим шошиб.— Ёки шунчаки сайр қилиб юрибсизларми? Ўзларинг қаердансизлар?

— Биз Киевдан. Қизил изтопарлармиз. Партизанлар бўлган жойлар бўйлаб походга чиққанмиз,— ҳафсала билан тушунтирарди фотоаппаратли бола.

— Худди шундай!— тасдиқлади штурман.

— Энди уйга қайтяпмиз. Уч ҳафта бўлди походга чиққанммизга, — қўшимча қилди лайлакоёқ қиз.

— Жуда ошириб юбординг, Валька! Уч ҳафта эмас, ўн тўққиз кун бўлди. Бугун йигирманчи кун,— гапга аралашди кўзойнак таққан қирра бурунли қиз.

— Бизнинг тўқайда адашиб қолишдан қўрқмайсизларми? Биласизларми у қанақа!

— Қўлимизда карта, компас бўлгандан кейин нега кўрқамиз!

— Менга қара, Игорь!— деди вожатий фотоаппаратли болага.— Агар ҳақиқатан ҳам болаларнинг браконьерни тутишилари аниқ бўлса, балки биз уларга халақит берармиз. Кўпчиликмиз, шовқин қилиб, браконьерни ҳуркитиб юбормайлик яна... Уялманглар, айтинглар, шу гап рост бўлса,

бошқа ёққа ўтишимиз мумкин. Бизга барибир қаерда тунасақ ҳам.

Биз Кукурузо билан бир-биримизга қарадик.

— Ҳеч нарса қилмайди, қолаверинглар, — деди Кукурузо. — У фақат кечаси келади, унда ҳам эртага. Эртага кечгача бизга халақит бермайсизлар.

— Ҳай майли, — деди вожатий ва пионерларга мурожаат қилди: — Шундай экан, озиқ-овқатларни олиб, гулхан ёқинглар — нонушта тайёрлаймиз.

— Худди шундай! — деди жиддий ялпоқ юзли штурман.

Пионерлар орасида яна ғала-ғовур бошланди ва қайиқлари томон югуришди.

— Игорь, сен гулханга тайёрлан, — деди вожатий. — Сен бунга устасан.

— Юр, мен сенга ўтин қаердалигини кўрсатаман, — бу ернинг эгасидек таклиф қилди Кукурузо.

Шундан кейин биз учовимиз орол ичкарисига кетдик. Янги таниш бўлганимиз учун, нима ҳақда гапиришни билмай жим борардик.

Бирдан Игорь оғзини ҳам очмай (биз уни кўриб турибмиз), баланд товушда бақиргандек бўлди. Кейин қаердандир музыка овози эшитилди. Ҳақиқий музыка — жаз. Биласизми, мана бундай, тря-ля-ля бам-бам... бам-бам... бум-бум... Биз тўхтаб, бу нима экан, деб Игорга бақрайиб қолдик.

У кулиб, елкасидаги биз фотоаппарат деб ўйлаган нарсани қорни томон сурди.

— Приёмник. Кичкина приёмник. Транзисторли... ярим ўтказгичда ишлайди. Мен уни фотоаппарат филофига ўрнатганман. Чунки бошқа қутича тополмадим. Қулай чиқди. Елкада олиб юриш мумкин.

Гап бу ёқда экан. Ажойиб радиоприёмник. Аввалроқ билолмаганлигимизни қаранг! Дунёда шунақа нарса борлигини билардик. Мен Киевда, ўзимизнинг қишлоқ магазинимизда ҳам сотилганини кўргандим — уни «Турист» деб аташарди.

— Ажойиб нарса экан, — деди ўзига келиб, ҳавас билан Кукурузо. — Қанча бердинг?

— Нимага қанча бераман?

— Неча сўм тўладинг, демоқчиман.

— Бир тийин ҳам. Узим ясаганман.

— Нима-нима? — Кукурузо эшитмагандек, кафтини пулоғига олиб борди.

Мен ҳирингладим.

— Ўзим ясадим, деяпман, — жиддий такрорлади Игорь.

Мен яна ҳирингладим.

— Аҳа, — юзини бужмайтирди Кукурузо. — Бекор айтибсан. Мен сендан неча сўм бердинг, деб сўраяпман? Бизнинг Сельмагда «Турист» дегани сотилганди. Ўттиз беш сўм эди. Садаф қадалган, жуда чиройлиси. Бу неча сўм туради?

— Вой тентаг-ей... ишонмайди-я... Ўзинг биласан...

Буталар орасидан вожатий чиқиб келди:

— Нима ҳақда баҳслашаяпсизлар, болалар?

— Ҳеч нарса, шунчаки... — Кукурузо қўл силтамоқчи бўлди-ю, лекин вожатийга ер остидан қаради-да, кутилмаганда заҳархандалик билан сўради: — Айтинг-чи, ҳамма пионерларингиз шунақами... ёки битта шунисими?

— Нима бўлди?

— Ҳеч нарса... У приёмникни ўзим ясадим, деяпти... Балки анави қиз ҳақиқий автомобиль ясагандир, ану штурман — «худди шундай» космосга учгандир?

— Космос билан автомобилни билмайман-у, лекин Игорь приёмникни ҳақиқатан ҳам ўзи ясаган. Бу аниқ. У зўр бола! Уч йилдан бери радио тўгаригига қатнашади. Академик бўлади.

Вожатий ҳеч қандай ҳазилсиз, жиддий гапирарди. Унга ишонмаслик мумкин эмасди. Кукурузо дами чиққан футбол тўпидек бўшашиб, пешанаси тиришди. Кўзларидаги заҳархандали табасум учқунлари сўнди, лаб-лунжи осилди. Мен ҳам ҳайратда эдим. Мен ўқитувчи ва ота-оналарни лол қолдирадиган ҳаракатланувчи кема ва самолёт моделлари, лобзик билан фанердан ясаладиган турли жимжимадор таёқчалар ва бошқа кўрғазмали буюмлар ижодкорлари бўлмиш намунали ўқувчилар, генийлар, албатта, рангпар, бурни сўппайган, кўзойнакли, довдирроқ бўлади, деб тасаввур қилардим. Лекин олдимизда туппа-тузук, бурни пучуқроқ, мускулдор — физкультурачига ўхшаш офтобда қорайган бола турарди. Уни сокин лабораторияда, ичак-чавоғи чиққан радиоприёмник олдида эмас, ола-ғовур спорт майдонидаги спортчилар орасида юргандек тасаввур қилиш мумкин эди.

Биз ҳайрон бўлиб, бошимиз ғовлаб кетганди.

Вожатий бизга диққат билан қараб турди-да, жаҳли чиққандек деди:

— Нима қилиб гап сотиб турибсизлар, ўтин олиб боришингиз керак эдику. Болалар оч ахир. Қани тез бўлинглар!

Бу гап эсимизни жойига келтирди. Биз шошилиб, қуруқ шох-шаббалар теришга тушдик.

Бир дақиқа ўтар-ўтмас майдонга қучоқда ўтин кўтариб борардик. Айниқса Кукурузо қаттиқ ки-

ришиб, шунақанги катта бир қучоқ ўтинни кўтариб олгандики, ҳатто мен ичаги узилиб кетмаса эди, деб қўрқардим.

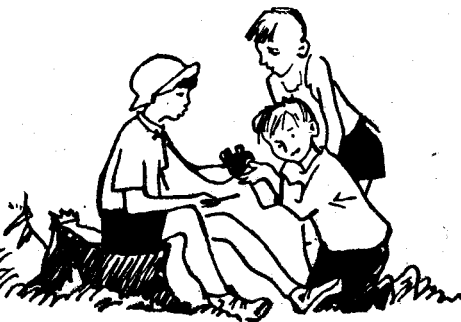
Лайлакоёқ қиз Валька бунни кўриб, ҳайратланганидан:

— Ўҳ-ҳў! — деб юборди.

Кукурузо эса қип-қизариб кетди. Мен бунни ўтиннинг оғирлигиданми ёки Вальканинг «ўҳ-ҳў» сиданми била олмадим. У негадир ана шу Валькага қўпроқ қараб қўярди. Топганини қаранг!

Бирам хунук! Озгин, укки кўз, узун оёқ! Гребенючкадан юз марта хунук!

Ҳамма ялангликда туриб, Игорнинг чаққонлик билан гулхан

ёқаётганини томоша қиларди. Ҳзи шаҳарлиг-у, гулхан ёқишини қаранг.

Қўп ўтмай яланглик ўртасида каттакон гулхан ўзининг ўтли тили билан ҳавони ялай бошлади.

— Бўтқа пишириш бугун кимнинг навбати? — сўради вожатий.

— Сашконинг! — деди Валька.

— Сашконинг! Тўғри Сашконинг! — бақирди атрофдагилар. Ҳамма штурманга қаради.

— Сенинг навбатингми? — сўради вожатий.

— Худди шундай! — деди у.

— Демак, бугун омадимиз келибди, — жилмайди вожатий.

— Ҳа! Ҳа! Балиқ шўрва! Сашко, албатта балиқ шўрва қилгин!

— Балиқ шўрва! — эшитилди ўнларча овоз.

— Худди шундай, — биринчи марта жилмайиб бош ирғади Сашко.

Ҳозир ҳамма гулхан атрофида бирга турганида Сашконинг улардан бўйи паст эканлиги айниқса сезилди. Шунинг учун савлатли кўринаман, деб ўзини жиддий тутиб, қовоғини солиб юрса керак. Бундан қаътий назар уни ҳамма яхши кўрарди. Унинг «худди шундай» дейишига қаттиқ ботмайдиган ҳазил қилишарди.

Сашко нонушта тайёрлашга киришди. Қизлар, шу жумладан, Валька ҳам унга ёрдамлаша бошладилар: бирлари картошка артса, бошқалари қайиқнинг қўйруғига боғлаб, сувга ташлаб қўйилган сеткадаги балиқни олиб келиб тозаларди. Қолган пионерлар эса оролнинг турли томонига тарқалиб кетишди. Биз негадир Игорнинг ёнида қолдик. Игорь тўнкага ўтириб, пичоқ билан ёғоч тарашлаб, нимадир ясашга киришганди. Биз Кукурузо

билан тўнка олдида чўнқайиб, иягимизни тиззаларимизга қўйиб, хаёл аралаш ер ўярдик. Кейин Кукурузо йўталиб олди-да, ҳижолат тортаётганини яшириш учун қовоғини солиб:

— Приёмнигингни бир кўрай... Майлими? — деди бўғиқ овозда.

Игорь дарров пичоқ ва ёғочни ёнига қўйди:

— «Майлими», деганинг нимаси. Албатта, мумкин. Марҳамат.

У филофни очди:

— Мана бу созлаш қулоғи, бу диапазонлар, бунда овози созланади, — деб кўрсатди у.

Кукурузо приёмник устига энгашди. Мен ҳам. У тирсаги билан мени туртиб:

— Унга қараб нафас олма, терлаб бузилади, — деди.

Игорь жилмайди:

— Ҳечқиси йўқ. Бу билан бузилмайди.

Кукурузо приёмникни узоқ буради. Биз олис мамлакатлар овозини индамай эшитдик.

— Ҳа-а... Қимматбаҳо нарса, — деди Кукурузо ва қўшимча қилди: — Албатта, физикадан «беш» олсанг керак?

— «Беш», — мақтанмай жавоб берди Игорь.

— Бирон марта «икки» олганмисан? — сўради Кукурузо умид билан. — Жуда бўлмаса ахлоқданми, ашуладанми? Расмданми? Ёки аълочимисан?

— Аълочиман, — деди худди узр сўрагандек Игорь. — Походимизнинг ҳамма қатнашчилари — аълочи. Шарти шунақа бўлган.

Кукурузо секин хўрсинди.

Шу пайт буталар орасидан Валька чиқиб келди. Демак, қизлар ўз ишларини тамомлашган бўлса керак. Мен Валькани кўриб турибман, орқасини ўгириб ўтирган Игорь уни кўрмасди. Валька секин унга яқинлашди, мен оғзимни очишга ҳам улгурмагандим, у Игорни тўнкадан итариб юборди. Ҳеч нарсадан хабари йўқ Игорь ўтлар устига чалқанча йиқилди.

— Аёлларга доим жой бериш керак, — деди Валька тўнкага ўтириб.

Игорь ўрнидан турди-да, жилмайиб қўйди.

Биз Кукурузо билан ҳайрон бўлиб бир-биримизга қарадик.

Қизиқ! Узи приёмник ясаган, талантли физкультурачи бўлса-ю, қандайдир ингичка оёқ қиз зарбидан худди бир қоп картошкадек ерга ағдарилиб тушса-ю, яна илжаяди-я...

Мени ҳатто Гребенючка шундай қилиб кўрсинчи, уни шунақанги савалардимки, ўмбалоқ ошиб тушарди!

Тўхтанг, Кукурузога нима бўлди?

— Қани менга бер-чи! — деди қўрслик билан Валька ва приёмникка қўлини узатди.

Кукурузо юввошгина бўлиб унга приёмникни берди. Вой жиннивой-ей. Нега у приёмникка хўжайинлик қиляпти, нима, уникмиди?

Лекин бу дадил гаплар фақат дилимда эди, холос. Узим эса, жим турардим. Приёмник мени-кимиди, мендан тортиб ҳам олаётгани йўқ.

Валька бошини қушлардек елкасига қисиб, осмонга қараганича приёмник қулоғини бурарди. У қандайдир музикани тутди-да!

— Ана! Ана! — деб қийқирди хушчақчақлик билан.

Биз нега бақиряпти, дегандек унга ҳайрон бўлиб қарадик.

Валька бўлса кўлга қараганича музикага қулоқ солиб:

— «Оққуш кўли»... Адажио... — деди секин.

Афтим буришиб кетди. Вой кеккаймахон-ей! Гапини қаранг, ҳеч нарсани тушуниб бўлмайди-я.

Кукурузо эса ўзини жиддий тутиб, қошларини чимирганича:

— Йўқ, бу оққуш кўли эмас, ўрдаклар кўли. Оққуш бизда топилмайди. Лекин ўрдак — гиж-гиж! — деди.

Валька бирдан хахолаб кулиб юборди:

— Вой, мени ушланглар! Вой, ўзимни тутолмайман! Вой, жинниво-ей! Мен бу кўл ҳақида эмас, композитор Чайковскийнинг «Оққуш кўли» балетига ёзган музикаси тўғрисида гапиряпман. Мана, шу музика ҳақида.

Кукурузонинг юзига кимдир қайноқ сув сепиб юборгандек, баданидаги бор қони юзига тепди.

— Нима, мени билмайди деб ўйлаянсанми, — жаҳл билан тўнғиллади у. — Бу машҳур балетни

жуда яхши биламан. Кўлимиз ҳақида эса, шунчаки айтяпман-да. Шунчаки... Кулги учун...

Мен юзимни тескари бурдим. Кўзини бақрай-тириб алдаётган одамга қарай олмайман. Кукурузо ҳеч қанақа «Оққуш кўли» ни билмайди. Чунки музыкага қобилияти йўқ. Фақат мен билан қўшиқ айта, оларди. Жўр бўлиб, унинг ашулалари бир хил оҳангда чиқаверарди. Мен дўстимни ёлгон гапиришга мажбур қилган Валькадан жаҳлим чиқди. Умуман, нега орамизга суқилиб кирди ўзи?..

Бирдан Валька менинг ўйларимни билгандек тез ҳаракат билан приёмникни ўчирди-да, деди:

— Ёнларингга келганим учун мендан жаҳллари чикяптими, болалар? Мен кета қолай... Жаҳллари чикмасин. Шунчаки сизлар билан танишмоқчи эдим...

У бу гапни шунчаки айтган бўлса ҳам, мен ўзимни ноқулай сездим. Мен ҳам, Кукурузо ҳам унга мос жавоб тополмадик.

Валька ўрнидан турди-да, приёмникни Кукурузонинг қўлига тутқазиб, гулхан томон югурди.

— Жинними ўзи? — деди ҳайрон бўлиб елкасини қисаркан Кукурузо.

— Яхши қиз, — деди кутилмаганда қизариб Игорь. — Ҳамма болаларимиз у билан жуда қадрдон... Нега приёмникни қўймайсан? Уялма, қўявер. Яқинда батареясини алмаштирганман.

Мен унга диққат билан қарадим, у; унинг Валька ҳақида бошқа гап бўлмасин, деган мақсадда атайин гапни бурганини пайқадим. Буни мен яхши билиб турибман. Агар бирор киши Гребенюк ҳақида гапирганда мен ҳам ўзимни шундай ноқулай сезган бўлардим...

Ҷирғоқда тўнка ёнида яна қанча ўтирганимизни билмайман, лекин вожатий чақириб қолди:

— Игорь, болалар, тезроқ келинглари! Балиқ шўрва тайёр бўлди!

— Кетдик! — деди Игорь.

Мен эрталаб ичган бир стакан сутдан бошқа туз тотганим йўқ. Албатта, Игорнинг таклифи менга жуда ёқди. Уйлайманки, Кукурузо ҳам мендан баттар оч эди.

Лекин кутилмаганда у Игорга:

— Сен боравер, биз шу ерда ўтириб турамыз. Сизларнинг келишингиздан олдин яхшилаб нонушта қилгандик, — деди.

Мен бу гапдан анграйиб қолдим, лекин чурқ этмадим.

— Бунақа гапни қўйинглари, юринглари! Бундай балиқ шўрвани тушингизда ҳам кўрмагансиз! — деди Игорь бизни қистаб.

Кукурузо ўжарлик қилар, мен эса, сўлакайимни ютиб, уни қўллардим.

Охири Игорь қўлини силтади.

— Сенларни қара-ю! Шошманглари, ҳозир олдингизга вожатийнинг ўзини юбораман! — деди у ва гулхан томон югурди.

Лекин бир минут ўтар-ўтмас вожатий ўрнига зуноёқ Валька келди-ю, бизга ёпиша кетди:

— Бу яна нимаси?! Қани туринглари-чи! Агар мени таклиф қилганларингда мен, йўқ, дермидим?! Айтларинг-чи, йўқ, дермидим? Қани тез бўлинглари!

Игорь қаршисида ўжарлик қилган Кукурузо бирдан шилқ этиб тушди-ю, итоаткорона Вальканинг орқасидан эргашди. Менинг ҳаёлимга нимагадир яна Гребенючка келди...

Билмадим: ё шунчаки қорним очлиги учунми

ёки ҳақиқатан Сашко тайёрлаган балиқ шўрва ширин бўлганми умримда бунақа шўрва ичма-гандим. Мен балиқ шўрвани яхши билардим. Бизда, «балиқчи» қишлоғимизда, уни яхши тайёрлашарди, ўзим ҳам бир неча марта пиширганман.

Лекин бу жуда мазали эди. Ҳамма ҳузур қилганидан лабини чўпиллатар, Сашко-штурманни мақтарди. У бўлса қўлида чўмич ушлаганича қозон олдида ҳар галдагидек қовоғини солиб ўтирар, кимга яна қуйиб берай, деб разм соларди.

Бугун нонуштани Сашко тайёрлашини билганда ҳамманинг хурсанд бўлгани сирини энди пайқадим. У болаларнинг энг зўр ошпази экан.

Тезда ҳамма овқатни еб бўлиб, дам олгани гулхан атрофидаги майсага ёнбошлашди. Кимдир аста украинча қўшиқ хиргойи қилди, кимдир жўр бўлди, кейин авжига чиқиб, бутун кўл бўйлаб учди, ҳатто қамишлар ҳам қулоқ солаётгандек эгилди...

Реве-е та сто-огне Дні-іпр широкий.

Сердитный ві-ітер за-авива-а...

Майса узра мана шундай ётиб, бепоён кўм-кўк осмон гумбазига тикилиб қўшиқ айтиш қандай маза. Бутун ер, бутун дунё уни тинглаётгандек туюларди.

Вожатий аста ўрнидан туриб, қайиқ олдига борди-да, аккордеон олиб қайтди. Қўшиқ яна ҳам баландроқ, яна ҳам ровонроқ янгради.

«Реве та стогна...» тамом бўлгач вожатий:

— Энди пионерлар қўшиғи: «Гулханлар ёқдик» ни айтамыз. Қани, бошла, Сашко, — деди.

— Худди шундай, — жавоб берди Сашко. Ке-

йин бир йўталиб олди-да, аккордеонда кириш қисми чалиниб бўлгунча кутиб турди.

Мен унинг овози бунчалик тиниқ, жарангдор ва баланд деб ўйламагандим. «Мана сенга довдир штурман Сашко — «худди шундай»! Машҳур ошпазлиги устига яхши қўшиқчи ҳам экан!»

Гулҳанлар ёқдик,
Порланг кечалар.
Фарзанд эрурмиз
Сизга ишчилар.
Келажагимиздир
Яшнаган баҳор.
Шиоримиздир —
«Доим бўл тайёр!» —

деган қўшиқ осмон бўйлаб янграрди.

Биз икки соатча ашула айтдик. Ҳар турли қўшиқ — украина халқ қўшиқларини ҳам, революцион, комсомол қўшиқларини ҳам, ҳозирги замон ва кинофильмлардан олинган қўшиқларни ҳам куйладик.

Кейин Игорь :

— Балки энди Валька ўйнаб берар... — деди.

«Ҳозир у ноз-карашма қилади, улар роса ялинишади» — деб ўйладим мен. Лекин у кўп ялинтирмай :

— Майли. Ўйнасам ўйнайвераман-да, — деди.

Шунда мен Кукурузонинг негадир қип-қизариб, ўтирган ўрнида беором ғимирлаётганлигини пайқадим. Айтгандек, илгарироқ, ашула айтаётганимизда ҳам дўстимнинг нуқул Валькага қараб турганлигини, унинг кўзи беихтиёр Кукурузога тушганида у, кўзини олиб қочганлигини кўргандим.

— Украинча рақс — казачок! — эълон қилди вожатий ва аккордеонда шу куйни чала бошлади.

Валька рақсни бошлади. Қулоғим остида худди ўзи рақсга тушаётгандек Кукурузонинг ҳарсиллаб нафас олаётгани эшитиларди.

Валька рақсни тугатиши билан ҳамма баравар чапак чалди. У чапак чалмай, негадир қовоғини солиб, тескари қаради.

Кейин кўзойнак таққан қиз Маяковский шеърини ёд айтди. Яхши айтаркан, фақат жуда қаттиқ бақриб айтдики, ҳатто қишлоққа ҳам эшитилаётгандир.

Умуман бу, худди бадий ҳаваскорларнинг концертига айланган эди. Кейин ҳамма чўмилишга тушди. Игорь қулочкашлаб сузар, Сашко-штурман қурбақа сузиш қиларди. Валька ҳам ёмон сузмас экан (тўғри, қиз болача — бошини юқори кўтариб, пихиллаб сузарди). Лекин толдан ҳеч ким сувга сакрай олмади. Дўстим Кукурузо васюковкалик болалар қандай эканлигини амалда кўрсатди. У дарахтнинг энг учига чиқиб, худди маймундек шохда тебраниб турди-да, шунақанги сакрадики, деярли бир минутча ҳавода учиб, кўлнинг тахминан ўртасига бориб тушди. Ҳамма қичқириб юборди.

Вожатий бўлса:

— Қойил! Сендан яхши спортчи чиқиши мумкин. Сен сувга сакраш секциясига ёзилишинг керак. Қойил! — деди.

Бу менга таъсир қилди, мен ҳам ўзимни қаҳрамон қилиб кўрсатмоқчи бўлдим. Кафтимга туфлаб толга чиқдим. Лекин омадим келмади. Шарманда бўлдим. Трусигим шохга илиндию сон томонидан шарр этиб йиртилди (ҳатто резинкаси ҳам узилиб кетди). Уят ва аламдан йиғлагудек бўлиб пастга тушдим. Лекин ҳеч ким масхара қилмади. Аксинча мени юпата бошлашди:

— Ҳечқиси йўқ, бунақаси ҳам бўлиб туради! — дейишди.

Қизлар трусигимни тикиб беришларини айтишди. Мен қатъиян рад қилдим. Тасаввур қилиб кўринг — сиз трусиксиз ўтиринг-да, қизлар уни тикишсин! Бундан кўра сувда оқиб кетган яхши-масми! Қизлар берган ип билан игнани олиб, чайлага кириб кетдим. У ерда, нимқоронғида игнани ишлатишни билмай, бармоқларимга санчиб, кўз ёшимни ютганимча узоқ ўтирдим. Кутилмаганда кўзим чайла бурчагида япроқлар тагида турган дафтар-китобга тушди. Унга қизиқиб, қўлимга олдим. Бу грамматика эди. Аввалига ҳайрон бўлдим, кейин Кукурузо китобни бобосини чалғитиш учун олганини эсладим.

Грамматика ичида дафтар бор эди. Уни очиб кўрдим. (Бунинг учун дўстим мени кечирсин!) Биринчи саҳифасида «Робинзон Кукурузонинг кундалиги» бошланганди. Унда ёзилган биринчи кундаги «саргузаштлар» ва «кўнгилсиз воқеалар» ни биласиз. «Кейин нима ёзилган экан?» — деб қизиқдим. Навбатдаги саҳифани очдим-у... бақрайиб қолдим. Деярли дафтарнинг ярми — феъл, от, сифат, ҳатто суффикслар (бир вақтлар бизни шарманда қилган ўша суффикслар) тўғрисидаги машқлар билан тўла.

Улар ҳам кундалик сингари қаламда ёзилганди.

Машқларнинг шу ерда — оролда ёзилганига шубҳа йўқ эди.

Ана гап қаёқда экан.

Демак, одам яшамайдиган оролда йигирма саккиз йил, икки ой-у, ўн тўққиз кун яшашга қарор қилган Робинзон Кукурузо кузги имтиҳонга тайёрланаётган экан.

Оббо муғамбир-ей! Оббо тулки-ей! Мағрурлинг, ишбоши атаманлик ғуруринг қайта имтиҳон топширишни тан олишга йўл қўймай, бу оролга қочиб келиб, шу ерда грамматикани эзиб ичаётган экансан-да. Мана энди бу оролингни нега «Қайтаимтиҳон» деб атаганинг маълум... Шошмай тур! Қараб тур сен ҳали! Мен сенга!..

Нега энди «шошмай тур», «қараб тур», деяпман? Унга бирор нарса дермидим? Унга душманманми? Унинг имтиҳондан йиқилиб, иккинчи йилга қолишини хоҳлармидим?

Йўқ! Албатта хоҳламайман! Мен унга ҳеч нарса, ҳатто ярим оғиз ҳам гапирмайман! Мени ҳеч нарсани билмапти, деб ўйлай қолсин! Майли!

Мен дафтар ва грамматикани секин жойига қўйиб, худди тегилмагандек устига япроқларни ташлаб қўйдим.

Бу янгиликдан сўнг ёмғирдан кейин қуёш чиққандагидек ўзимни хушчақчақ ва енгил ҳис қилдим. Ўзимнинг уялганимни бутунлай эсдан чиқардим. Трусигимни тез тикиб кийдим-да, бутунлай бошқа одамдек чайладан отилиб чиқдим. Кайфиятимдаги ўзгаришни кўрган болалар энди тортинмай жилмайшарди.

Кукурузо бўлса:

— Трусик яхши нарса! Трусиксиз — одам йўқ эди, трусик кийди — одам бўлди, яна кулиб турибди, — деб ҳиринглади-да, Валькага қараб қўйди. У ўзини бугун аскиячи қилиб кўрсатмоқчи эди.

Унинг бу аскияси бемаъни бўлса ҳам хафа бўлмадим. Мен уни олижаноблик билан кечирдим.

— Қани энди «Йўлга отлан», «Йўлга отлан», — деб қичқирди вожатий.

Пионерлар ҳовлиқиб югура бошлашди.

Биз буни кутмагандик, Кукурузо икковимиз гангиб қолдик.

— Нима, кетасизларми? — деб юбордим мен.

— Ҳа, кетамиз, — деди вожағий. — Шундай ҳам ушланиб қолдик. Чунки сизларнинг оролингизда тўхташ планимизда йўқ эди. Биз қирғоқда, яйловдаги ғарам олдида тунаган эдик. Эрта билан у ерга пода қайдашди. Қизларимиз жасур бўлишса ҳам, шохли қайвонларни хуш кўришмайди. Тезроқ қўзғалишга тўғри келди. Ҳатто нонушта қилишга ҳам улгурмадик... Биз бугун Андрюшовкагача етиб олишимиз керак. Қоронғи тушгунча етиб олармиз, а?

— Нима бўпти... Бунақа қайиқларда, албатта, етиб оласизлар, — дедим мен ишонч билан.

Кукурузо индамай, ғамгин турарди.

Игорь, Валька, Сашко-штурман ва бошқа пионерлар ёнимизга келишди:

— Хайр!

— Кўришгунча!

— Соғ-саломат бўлинглар!

Биз бир-бир қўл қисишдик. Шунда Валька Кукурузога қўл узата туриб деди:

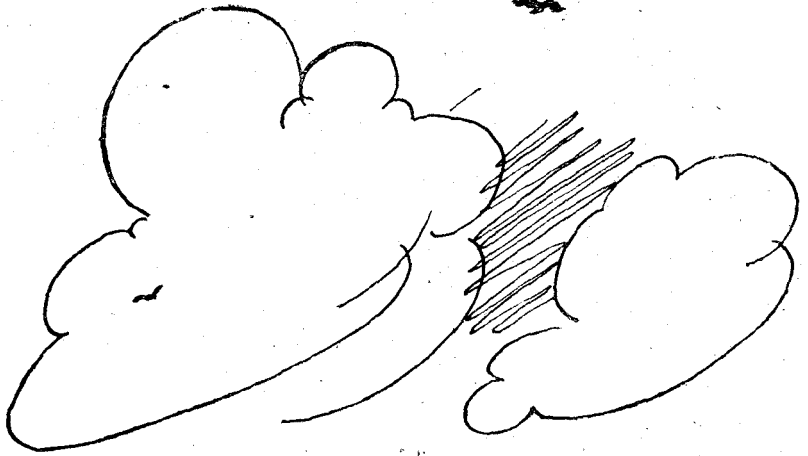
— Эҳ, эсиз, кетяпмиз-а... Браконьерларни қандай тутганингизни билолмаймиз ҳам. Шундай қизиқ нарсани ташлаб кетяпмиз!

У буни самимий, афсусланиб айтаётган эди, мен Кукурузонинг яна қизариб кетганини сездим.

— Биласизларми нима! Бизга хат ёзинглар! Адрес бераман, ёзинглар, майлими? — деди Валька.

— Ёзинглар!

— Албатта ёзинглар!

— Ёзинглар! Ёзинглар! — чувиллашди атрофдан.

— Худди шундай! — чўрт кесди Сашко-штурман.

Валька блокнот варағига шоша-пиша адресини ёзди.

— Ма, — деди у қоғозни Кукурузога узатаркан. — Фақат эҳтиёт бўл, яна йўқотиб қўйма!

Кукурузо ҳеч нарса демай, адресни қўйнига тикди.

Пионерлар қайиқларига ўтиришди.

— Келинлар, уларга хайрлашув қўшиғини айтамиз! — қичқирди Валька. — Бошла, Сашко!

Улар қўшиқ бошлашди.

Биз қирғоқда узоқ туриб қолдик. Улар аллақачон кўздан ғойиб бўлишган, лекин қўшиқ ҳамон кўл узра янграрди.

Дўстлик куйин янгратамиз биз ёшлар,

Биз ёшлар, биз ёшлар.

Бу қўшиқни бўғолмас ҳеч бир куч, сафга кир,
қардошлар.

Биз ёшларга жўр бўлади бутун бир дунё,

Бу қўшиқни бўғолмас ҳеч бир куч, сафга кир,
қардошлар.

...Кейин Кукурузо майсага ётиб, жимгина кўкка қаради.

Мен ҳам. Осмон шунақаки, унга соатлаб тикилиб, хаёл суриш мумкин. Кукурузо шу топда нима ҳақда ўйлаётганини билмайман-у, лекин у бирдан хўрсиниб, бундай деганига ҳайрон бўлмадим:

— Ҳа, ҳозир техника... албатта... — зўр бўлиб кетди... Айтишларича, тугмачадек приёмник, портсигардек телевизор бўлармиш. Фотоаппаратни эса тирноқ остига яшириш мумкин экан.

— Нима, транзистор ёки ярим ўтказгич ясамоқчимисан? — дедим мен ва қизариб кетдим.

Транзистор, ярим ўтказгич нималигини тасаввур қилсам ўлай агар. Кукурузо ҳам худди шундай. Биз ҳеч нарсани билмасдик. Биз билмасвойлар эдик. Игорь эса, биларди.

Ҳалиги... транзисторлик приёмник ясагандан кейин, албатта, билади-да...

Кукурузо яна бир марта хўрсиниб, деди:

— Эҳ, қани энди транзисторда бирор нарса қилинса... зўр бўларди-да. Бошқача бир нарса бўлса. Ажойиб ғалати... Масалан... Масалан, узоқдан туриб радио орқали сизирни бошқарадиган

бўлса. Масалан, шохлари оралиғига антенна тортиб, қулоғига кичкина приёмник (албатта, транзисторлик) қўйилса... Сигирни шунақа боқсанг маза бўлади-да. Саливон бобонинг полизида ўтириб, ажойиб тарвузларни еяверасан. Шунда чўнтак телевизорга қарайсан, Маньканг колхоз экинзорида юрипти. Вой ярамас! Лекин ваҳима кўтармайсан, оёқни қўлга олиб югурмайсан ҳам. Шошилмай кнопокани босасан-да, микрофонга: «Манька! Орқага қайт, эси паст! «Чў, чў!» дейсан. Биров савалагандек Манька орқага қайтади. Сен бўлсанг, қимирламай тарвузингни еяверасан. Қўйил-а! Тўғрими?

— Бўлмаса-чи! Агар шундай қилинса, умуман!.. — дедим мен қувончимдан сўз тополмай.

Курукузо ғамгин хўрсинди:

— Бу оролда бирон нарсани... транзисторли нарсани... ясаб бўлармиди.

Мен ҳам уни қувватладим:

— Тўғри! Сен ҳақ гапни айтдинг! Кимга керак бу ярамас орол. Кетдик уйга. Бўптими? Кетдик!

Бирдан Кукурузо қовоғини солиб менга тикилди:

— Мени ожиз деб ўйлаяпсанми?! Шундайми? Йўлдан урмоқчимисан? Қайтаролмайсан!

— Ўзинг айтдинг-ку, — дедим мен хафа бўлиб.

— Мен ҳеч нарса деганим йўқ... Мен оролда яшашга қарор қилдимми — бўлди! Менга бошқа гапирма...

Икки дўст орасида қинғир гап бордек, ўртага сукунат чўкди...

Ниҳоят Кукурузо:

— Ундан кўра, Ёнишни қандай қўлга туширишимизни ўйла, — деди.

Мен ажабланиб унга қарадим.

Унинг ёш изтопарларга браконьерни ушлаш ҳақида айтган гаплари маъқул эди: чунки, «Қайтаимтиҳон» ороли тўғрисида бор гапларни айтиб бўлмасди-да.

Бироқ, ҳозир... наҳотки у жиддий айтаётган бўлса?

— Нима деяпсан — ҳақиқатан уни ушламоқчимисан?

— Нима, бўлмаса у — узунбурун билганини қилсинми?

— Жинни бўлдингми? Ахир у бизни кучук боласидек чўктириб юбордику. Чурқ этолмай қоламиз.

— Чўктириб юборади? Милтиқ-чи? Уни ушлаш учун бир взвод солдат керак деб ўйлайсанми? Милтиқ — ўйинчоқмас, акаси. Ўз оти билан милтиқ деб қўйипти бунни, акаси. Ростакаси гумбур дейиши билан йўталишга ҳам улгурмайди у! Тундундингми?

— Нима деяпсан, уни отмоқчимисан? — сўрадим қўрқиб.

— Гапингни қара-ю, дарров отаверадими! Отмайман, лекин... агар умуман олганда милтиқдан ким қўрқмайди, дейсан. Уни кўрганда ҳамма ҳам мулойим бўлиб қолади...

— Албатта, албатта, — шошиб унга қўшилдим мен ва шу заҳоти: — Лекин мен ҳозир уйга кетишим керак, — дедим. — Кўряпсанми, қуёш ботяпти. Ойим яна уришмасинлар, деб қўрқаман.

— Нима мен сени ушлаб ўтирибманми? Кетавер, — деди Кукурузо норози оҳангда. — Фақат эртага Ёниш келади-да. Билмадим... ўзинг била-

сан... сен қўрқсанг... албатта, ўзим... Марҳамат, кетавер.

— Э қўйсанг-чи, — дедим гапни буриб, — эртага келаман.

— Кечга яқин келиб, шу ерда ётсанг яхши бўларди, — деди энди муросасозлик билан Кукурузо. — Ахир у эртага тўр ташлаб, тонгда йиғиштириб олади.

— Келиб ётишим қийин. Лекин бирон нарса ўйлаб кўраман. Жуда бўлмаса эрта билан азонда етиб келаман. Ишқилиб ухлаб қолмасам бўлгани.

— Бошингга саржин ёки қўйлагинг тагига қичитқи ўт солиб ёт.

— Кўнглинг тўқ бўлсин, ҳаммаси жойида бўлади.

Ана шундай далда бериб, қайиғимга ўтирдим.

Кукурузонинг чеҳрасида ғам ва маъюслик сезиларди. Оролда яна якка ўзи қолишни истамаётгани кўриниб турибди.

У тиззасигача сув кечиб қайиқ атрофида юрди. Кейин устини тимирскилаб:

— Мана бу ерини ямаш керак, мана бу ерини мумламаса бўлмайди, мана бу тахтани бутунлай алмаштириш керак... — деди.

У яна нималар демоқчи бўлди, қулоғини қасиб, бурнини тортди, ниҳоят:

— Биласанми... — деб гап бошлади. — Биттагина бўлса ҳам қатир-қутир олиб келсанг эди... Жуда кўнглим кетяпти ўшанга... Биласан-ку, бу ерда нуқул балиқ, бошқа нарса йўқ...

Қишлоқ магазинида сотиладиган пряникни биз «қатир-қутир» деб атардик. У худди ёғочга ўхшаб, қотиб ётар, тишласанг қатир-қутир қиларди.

Битта қатир-қутирни эрталабдан кечгача ейиш

мумкин эди. Шунинг учун бўлса керак, биз уни жуда хуш кўрардик.

— Нима бўпти, олиб келаман, — дедим мен ва қирғоқдан узоқлашдим.

ХШ БОБ

Тушим ва ўнгимда

— Ҳеч нарса емай уззукун қаерларда санғиб юрибсан? — таънали сўзлар билан кутиб олди ойим. — Қара, кўзларинг ич-ичига тушиб кетибди.

— Нималар деяпсиз, ойи! Роса балиқ шўрвага тўйдим. Эҳа, роса мазали бўлган экан. Сашко деган бола бор экан, ман-ман деган ошпазларни ҳам ортда қолдираркан... — Бу сўзлар оғзимдан чиқиб кетди-ю, сирни очиб қўймаслик учун аранг ўзимни тийдим.

Ойим буни сезиб, шубҳа билан қараб, сўради:

— Қайси Сашкони айтяпсан?

— Ҳалиги... Юрчишин, — ноқулай аҳволдан қутулиш учун ҳаракат қила бошладим мен. — Анови-чи, тегирмон олдидаги, Михайло амакининг ўғли.

Шундай дедим-у: «Агар ойим уни бугун қишлоқда кўрган бўлса-чи. Унда тамом!..» деб ўйладим. Йўқ, омадид бор экан. Ойим ҳеч нарса демади. Демак, уни кўрмаган экан.

— Бундан чиқди, балиқ яхши илинибдида?.. — сўради ойим майин жилмайиб.

— У-ў-ў! Нимасини айтасиз! Мана шундайлари илинди, — қизармай ёлғон гапирдим мен. — Сизга ҳам олиб келмоқчи эдим-у, ҳаммасини қай-

натиб қўйган эдик. Албатта олиб келаман... Эртага кечаси бормоқчимиз. Кўлга борамиз, қайиқда. Юборасизми?

— Кўрамиз. Аввал менга ўтин ёриб бер, тамом бўпти.

Ҳаммаси ўйлаганимдан ҳам яхши кўчди. Мен ўтин ёришга югурдим.

Қоронғи тушгунча онам атрофида парвона бўлдим: сув олиб келдим, ҳовли супирдим... Чарчаш ҳам кўзимга кўринмади. Нима ҳам қилардим, ишқилиб эртага рухсат беришса бўлди-да. Ахир мени Кукурузо кутади...

Роса чарчаган эканман, бошимни ёстиққа қўйишим билан донг қотиб қолибман.

Кечаси сира ақлга тўғри келмайдиган туш кўрибман. Туш эмас, кино, дейсиз. У бир умрга ёдимда қолади.

«Қайтаимтиҳон» ороли қирғоғида турибман. Қарасам, кўлда уч палубали, ўртада ҳовузи, ресторани, волейбол майдони бўлган улкан оппоқ океан кемаси (бунақасини фақат кинода кўрганман) сузиб келяпти. Трубаси бизнинг уйча келади. Мен, шундай катта кема қамишлар орасидаги тор йўлдан қандай ўтди экан, деб ҳайрон бўламан. Хаёлимни бир ерга йиғишга улгурмасимдан кемадан қирғоққа трап қўйилди-ю, ундан... Гребенючка туша бошлади.

У ёнимга келди-да:

«Сизга саломлар. Оролга немис пионерлари делегацияси ташриф буюрди. Сиз таржимон бўласиз», — деди.

Мен ҳайрон бўлиб унга қарадим. Кейин: «Вой, хомкалла-ей, нега мени «сиз» сирайсан», демоқчи бўлдим-у, бунинг ўрнига негадир майингина жавоб қайтардим:

«Зўр мамнуният билан қабул қиламан. Лекин сизга маълумдирким, мен мактабда инглизча ўқийман. Шу сабабли немис тилида эркин сўзломмайман. Немисча учта сўзни: дер Тиш (яъни стол), дер Штуль (яъни стул) ва дер Бляйштифт (яъни қалам) сўзларинигина биламан, холос!

— Ҳечқиси йўқ, — дейди Гребенючка, — шунинг ўзи етади. Меҳмонларни қабул қилинг. Ана улар, марҳамат».

Қарасам Трапдан Игорь, Сашко-штурман ва Валька тушиб келаяпти.

«Уни қаранг! Демак, улар ўзимизникилар десам немис пионерлари экан-да...»

Биз оролда юриб, чайла ёнига бордик. У ерда Кукурузо турарди.

«Танишинглар. «Қайтаимтиҳон» губернатори Робинзон Васильевич Кукурузо, — дейман назаримда соф немис тилида, лекин ўзимча «Нега мен уни губернатор деб атадим? Нима, у капиталистмиди? Ахир у ўзимизнинг совет Робензонимизку. Балки: «Қишлоқ совети раиси», десам бўлармиди. Лекин бу ерда қишлоқ совети нима қилсин. Бу одам яшамайдиган оролда Кукурузонинг якка ўзи яшайдику!» — деб ўйлайман.

Ҳудди шу вақт Кукурузо:

«Марҳамат!» — деди.

Биз чайлага кирдик.

Чайлага киришимиз билан ўзимизни касалхонадагидек ҳаммаёғи оппоқ, катта, ёруғ хонада кўрамиз. Ўртадаги оппоқ столда никелланган ялтироқ кастрюлька турарди.

«Кастрюлька, — тушунтиради Кукурузо, — транзисторли. Оловсиз, ўзи қайнатади».

Уни қара. Вой тентак Кукурузо-ей. Ахир ҳа-

лиги... транзисторлини ўйлаб топибди-да. Оролда ўйлаб топиб бўлмайти девдику.

«Дер Штуль?» — сўрайди тўсатдан Валька.

«Дер бляйштифт», — деб жавоб бераман-у, ўзимча ҳаммаси кўнгилдагидек чиқяпти, деб ўйлайман. У: «Менга қаранглар, браконьерингизни тутдингларми?» — деб сўрайди. Мен бўлсам: «Албатта ушладик. Ҳаммаси жойида. Ташвишланманглар», — деб жавоб бераман.

Немис тили қандай яхши-я: битта сўз айтсанг, ҳаммаси тушунилади. Келаси йили, мактабда немис тили группасига ёзилишни илтимос қилиш керак. Албатта шундай қилиш керак. Унда аълочи бўлиш осон экан. Валька, Игорь ва Сашколар шунинг учун аълочи бўлишгандир-да.

Шу пайт Гребенючка ёнимга келиб:

«Аёлларга доим жой бўшатиш керак!» — деб бор кучи билан кўкрагимдан итарди.

«Худди шундай!» — Сашко-штурманнинг овози эшитилади.

Мен учиб бориб-бориб ерга гуп этиб тушдим-у, уйғониб кетдим. Қарасам полда ётибман. Елкам зирқираб оғрийди. Уйқимда каравотдан йиқилиб тушган эканман.

Мана шунақа бемаъни туш кўрибман.

Турсам анча кеч бўлиб қолипти. Ойим билан дадам ишга кетиштипти. Столда устига сочиқ ёпилган нонушта, унинг ёнида эса уйдаги у-бу ишларни қилиб қўйишим кераклиги ҳақида ёзилган хат турарди. Ойим кечаги ҳаракатларимни кўриб, яна иш топширибди. Менинг пешанам тиришди. Яхши одам бўлиш осон эмас экан.

Хатда ёзилган ишларни бажариш учун тушгача овора бўлдим. Кейин браконьерлар нима иш

билан машғул эканликларини кўриш учун «буюк хитой девори» даги кузатиш пунктига бордим.

Книшлар ҳовлиси жимжит. Хотини бозорда бўлса керак, Книш-чи... Книш нок дарахти тагида ухлаб ётарди. Туни билан тўр ямаб, энди ухлаб ётган бўлса керак.

У қўли билан юзини қўёшдан яшириб, чалқанча ётарди. Мен унинг очиқ бармоқлари, жундор қўлига қараганимда ана шу бармоқларда узун-узун турноқлари бордек туюлди. Ана шундай узун, жундор, қўрқинчли одамни қандай қўлга олишимизга сира ақлим етмасди. Девордан тушиб ўйнагани кўчага чиқиб кетдим. Йўлда Реньлар ҳовлисига қарадим. Варава бобо супачада ўтириб, чалғи чархларди.

«Эҳ, бува, ҳозир неварангизнинг қаердалигини билмайсиз, — деб ўйладим ўзимча. — Агар билганингизда бундай бамайлихотир ўтирмасдингиз. Бугун кечаси уни нима кутяпти, номаълум! Ҳақиқий ҳарбий операция. Балки ўқ узишга тўғри келар!»

Лекин Варава бобо ҳатто бошини ҳам кўтармади. У мени кўрмасин деб (бирон нарса сўраб қолиши ҳам мумкин) очиқ эшик олдидан пусиб ўтиб кетдим. Кўнглим нотинч эди. Браконьерни ушлаш осон эмас-да. Бу шунчаки болаларнинг ўйини ҳам эмас, ҳақиқий жиддий иш. Балки катталарга айтиб, улар билан бирга... Йўқ, бу сирни очиш, Кукурузога хиёнат қилиш бўлади. Сира хиёнат қилишга ҳаққим йўқ. Асло! Ҳар қандай хавф-хатарга йўлиқсам ҳам хиёнат қилмайман.

— Нега яна қовоғинг осилиб қолипти? Бирон иш қилиб, ойингдан калтак еганга ўхшайсанми? — деган гапни эшитдим-у, бошимни кўтардим. Қудуқ ёнида челақ билан обкаш кўтарган Гребенюч-

ка менга жилмайиб қараб турарди. — Нега бир ўзингсан? Кузги имтиҳонга қолган ўртоғинг қани? Уришиб қолдингларми?

Эҳтимол, унга: «Нима ишинг бор, тумшуғингни тиқиб», деб қўрс жавоб қилиш керак эди-ю, ундай қилмадим. Бунинг ўрнига оддийгина қилиб:

— У Пескида, холасиникида, — деб қўя қолдим.

— Сен бечора шунга йиғлаб юрибсанми?

Мен яна: «Ўзинг йиғлоқисан. Бурнингни артиб ол», дейиш ўрнига:

— Йиғлаётганим йўқ, зерикяпман, — деб тан олдим.

Одатдан ташқари берган жавобларим Гребенючкани ҳайратга солди шекилли, менга ажабланиб қаради-да:

— Нега мактабга, спорт майдонига келмайсан? Биз у ерда ҳар куни волейбол ўйнаяпмиз, — деди ачиниб.

— Ростданми... — ноаниқ қилиб сўрадим мен.

Шу пайт орол ҳақида, браконьер Кшиш тўғрисида, ёш изтопарлару ҳатто бугунги кўрган тушларим ҳақида унга ҳикоя қилиб бергим келди. Лекин ўзимни аранг ушладим. Агар бу фақат менинг сирим бўлганида балки айтиб берармидим. Лекин Кукурузо!.. У бунинг учун кечирмасди мени. Содиқ дўст бўлиш гоҳо осон эмас экан!

Мен яна: «Гребенючка казачокка ўйнашни билармикин?» деб ўйладим. Лекин негадир, биледи, деган қарорга келдим...

Биз гаплашиб турганимизда у челақни қудуқча тушириб, энди чиғирни икки қўллаб айлантира бошлаган эди. Аввалига унга қараб турдим, кейин

қўл силтаб: «Ҳа! Кукурузо бари бир кўрмайди!»
деб хаёлимдан ўтказиб:

— Ке, ёрдамлашиб юборай! — дедим.

У ҳеч нима демади, биз чиғир тутқичидан айлантириб челақни торта бошладик. Уни тез айлантирганимиздан челақ қудуқ четига урилиб, шовиллаш эшитиларди. Тортиб олганимизда ярим челақкина сув бор эди. Бир-бировимизга қараб хахолаб кулиб юбордик.

— Ке, бошқатдан.

Чиғирни мана шундай икки кишилашиб айлан-тириш менга ёқарди. Чиғирни ҳар айлантиргани-мизда бир-бировимизга тегиб, бир марта пешана-мизни ҳам уриб олдик. Биз нуқул кулардик. Че-лак сувга тўлиб чиққанида, афсусландик ҳам.

У челақларни обкашга илиб елкасига олди-да, у ёқ-бу ёққа чайқалиб уйига кетди. Қалбимнинг қаеридадир унинг эшигигача кўтаришиб борсам бўлар эди, деган хаёл бор эди. Лекин бунга журъа-тим етмади. Орқасидан фақат кузатиб қолдим. Менга агар «Орлёнок» велосипеди совға қилганла-рида ҳам одам яшамаган оролда туришга рози бўлмасдим, деб ўйладим...

«Эҳ! — эсладим бирдан мен. — Кукурузо мен-га қатир-қутир олиб келгин, деганди-я. Тез орада магазин бекилиб қоладику».

Бирдан нимадир бошимга урилгандек: «Ие! Ёнимда бир тийин ҳам пулим йўқ! Қатир-қутир-нинг юз грамма тўққиз тийин туради. Энди нима қилдим? Дадам ёки ойим келгунларича магазин бекилиб бўлади».

Бу вақтда Гребенючка уйи эшиги олдига бориб қолганди.

— Гр... Ганя! — бақирдим мен биринчи марта уни ўз исми билан атаб.

Гребенючка кутилмаган бу гапдан чайқалиб, сувни тўкиб юборди.

— Ганя, — унинг ёнига югуриб бордим мен. — Тўхтаб тур!... Биласанми нима, менга тўққиз тийин қарз бериб тур. Ойим фермадан келишлари билан бераман.

— Нимага! — у айёрона қаради менга. — Папирос олмоқчимисан?

— Нега папирос бўларкан! Жуда керак эди... Кечқурун балиқ овига бормоқчиман. Қармоқ олмоқчи эдим. Ойим келгунларича магазин бекилиб қолади. Чин сўзим. Бериб тур.

— Тўққиз тийиним йўқ, эллик тийинлик. Ойим китобга берган эдилар. Жуда ажойиб китоб: «Кон-Тики»да саёҳат». Сол билан океанда сузганлар ҳақида...

— Қайтимини олиб келиб бераман. Бир зумда олиб келиб бераман.

— Шу ерда туриб тур, ҳозир олиб чиқаман.

Қисқаси, қатир-қутир ҳам сотиб олдим, қайтимини Гребенючкага олиб келиб ҳам бердим, ойим келганларидан кейин қарзимдан ҳам қутулдим. Ҳаммаси осон кўчди. Ойимдан тўққиз тийин олиш ҳам унча қийин бўлмади. Тезда бердилар. Кечасига балиқ овига боришимга ҳам рухсат тегди. Яхши бўлиш, онанинг айтганларини беками кўст бажарсанг шунақа зўр бўларкан! Худди бир ой саёҳатга кетаётганимдек бир тўрва егулик ҳам бердилар.

Қуёш ботиши билан кўлга отландим. Кетаётиб, даҳлиздан бир вақтлар ойим бузоқ бойлаган узун, йўғон арқонни ҳам оливолдим. «Ким билсин, балки қўлларини бойлашга тўғри келар...» — деб ўйладим-у, юрагим шувиллаб кетди.

«Кўлингни кўтар!»

Кукурузо қўлида қармоқ билан қирғоқ яқинида белигача сувга ботиб турарди. Сувга тушганига анча бўлган шекилли лабларигача гезариб, тиши-тишига тегмай қалтирарди.

— Мен сени бутунлай келмайсан, деб ўйлагандим; — жаҳл билан пўнғиллади Кукурузо, лекин ўзи севинганидан кулиб юборай, деб турарди. Мени келмайди, деб қўрққан бўлса керак.

Кукурузо сувдан чиқиб, совуқда қотгандек қўллари чалиштириб елкасига шапатилар, ўтириб-турарди. Бир оз исигач:

— У ёқда нима гап?.. Қандай янгиликлар бор?.. Бувам қалай? Ҳали милицияга хабар бермаптими? — деб сўради.

— Йўғ-е! Бемалол ўтириб, чалғи чархляпти. Сени ўйлаётгани ҳам йўқ.

Кукурузонинг қоғоғи солинди, чунки бу гап унга ёқмаганди. Гўё оролда анчадан бери яшайпти-ю, унинг қаёққа кетгани билан ҳеч кимнинг иши йўқдек туюлди унга.

— Жуда яхши. Тез орада умуман менинг бор-йўғимни ҳамма эсдан чиқариб юборади... Ҳаммаси жойида бўлади, — деди у ўзини тетик кўрсатишга ҳаракат қилиб, лекин овозидан алам ва соғиниш сезилиб турарди. Ахир ким одамларнинг эсидан чиқишни хоҳларди!

Мен чўнтагимдан қоғозга ўроғлиқ қатир-қутирни олиб унга узатдим.

— Ие, олиб келдингми!? Яша, раҳмат! Эҳ қандай соғингандим-а, буни! — деди-ю, дарров оғзига солди.

— Сен нима қилдинг бу ерда? Кеча, бугун, уззукун? — сўрадим мен.

— Нима қилардим — балиқ тутдим, юрдим...

— Жуда бўлмаса, кундалигингни ёзипсанми?

— Йў-ўқ, ёзмайпман, — ҳафсаласизлик билан жавоб берди у қатир-қутирни тишлаб. — Йиғиш-тирдим. Кундалик ёзиш нима-ю, дарс тайёрлаш нима, бари бир эмасми. Нима, одам яшамайдиган оролга шунинг учун келганмидим.

Мен ҳеч нарса демадим: ахир кундалик дафтар ичида нима борлигини мен яхши билардим-да.

— Менга қара, ке, чиллак ўйнаймиз. Мен анчадан бери ўйнаганим йўқ! — таклиф қилди бирдан Кукурузо.

— Ўйнасак-ўйнайверамиз-да, — унинг таклифига қўшилдим мен.

Кўлдаги ўрдаклар-у, бақрайган қурбақалар, югурдак лойхўрақлару бошқа жонворлар бунақанги: «Ҳақкалакам дуккалакам ҳай зууу...» — деган шовқин-суронни сира эшитмаган бўлса керак...

Биз қоронғи тушиб, на чиллагу на чиллакболани кўриб бўлмайдиган вақтгача ўйнадик.

Ҳали ўйнаётганимизда қоронғи туша бошлаганидаёқ ташвишга тушдим. Албатта буни Кукурузога билинтирмасликка ҳаракат қилардим, лекин ҳар дақиқа сайин юрагимга нимадир ғулғула соларди. Бутунлай қоронғи тушганда эса, тишларимнинг такиллашидан аранг ўзимни тутиб турардим.

— Энди жим, товушингни чиқарма. У ҳали замон келиб, тўр ташлайди, унда... — пичирлади Кукурузо. Мана шу «унда» сўзи мени кўпроқ қўрқувга солаётганди...

Худди ўчакишгандек ҳаво булутли, юлдуз кўринмасди.

— Демак, гап мана бундай, — шивирлади Кукурузо. — Биз қайиқда бўламиз. Мен қайиқ қуйруғида милтиқни шайлаб ўтираман. Сен фонарь билан қайиқнинг бурнида турасан. Мен: «Қулингни кўтар!» — дейман, сен шу заҳоти фонарни ёқасану: «Ўртоқ Валигура, ўнгдан боринг, Сиз, Николай Павлович, чапдан», деб бақирасан. У бизни кўпчилик экан, деб ўйласин. Ҳатто ҳақиқий чегарачилар ҳам шпионни ушлаётганда мана шундай қилишади...

— А... уни ушлаганимиздан кейин нима қиламиз? — сўрадим мен.

— Нима қилардик?... Милицияга топширамиз, ўртоқ Валигурага.

— Демак, сен оролингни ташлаб, Робинзон бўлмайсан, шундайми? Ахир, сир очилади-ку...

Нега ҳам бундай дедим!

— Йўқ! Сира ҳам! — қатъий пичирлади Кукурузо. — Мен оролда қоламан. Уни милицияга сен олиб борасан.

Менинг эсим оғиб қолди.

— Нега... қандай қилиб... қўйсанг-чи... — гўлдирдим мен.

— Нима бўпти! Милиционер ўртоқ Валигурага топширасан, тамом.

— Ахир Валигура бу пайтда ухлаб ётадику, — йиғлаб юборишимга оз қолди. — Кечаси якка ўзим бу бандит билан қандай юраман? У мени ўлдиради-қўяди.

— Қўрқма. Милтиқни сенга бераман. Кейин олиб келасан.

— К-керак э-эмас! Б-бермай қ-қўя қол! — энди қатъий рад қилдим мен. — Мен қ-қўрқаман. Мен

Книшдан кўра милтиқдан кўпроқ қўрқаман. Билмай отиб қўйсам, мени ҳам отиб юборишади...

Мен Кукурузонинг аниқ мўлжали йўқлигига бутунлай тушундим. У «Қўлингни кўтар!» деганда, Книш қайиқда қўлларини кўтариб туришинигина тасаввур қилган. Қолганини мен бажаришим керак эди. Бекорларни айтибди!

— Йўқ! Бунақаси кетмайди! Хоҳлаганингни қил, бир ўзим Книшни олиб бормайман...

— Бўпти! Ҳадеб кўз ёши қилаверма! Қишлоқча иккаламиз олиб борамиз, кейин мен қайтиб келаман. Сени бунчалик қўрқоқлигингни билмагандим!

Жуда уялиб кетдим. Кукурузо мендан жасурроқ эди. Қаранг ўзини дадил тутишини! Ўзимни тетик тутмоқчи бўлдим.

Биз бир неча дақиқа жим турдик. Бирдан сувнинг секин шўлўплагани эшитилди. Кейин шап этди. Сўнгра чўлп-чўлп-чўлп қилди. Биз қотиб қолдик. Книшнинг тўр ташлаганлигига шубҳа қолмаганди.

Биз диққат қилиб кутдик. Ниҳоят атрофни бутунлай жимлик қоплади. Книш кетган эди. Биз яна бир оз кутдик. Жимжитлик. Ҳеч қандай товуш эшитилмасди. Книш ғойиб бўлганди.

— Қани энди қайиққа ўтириб пистирмага борамиз, — шивирлади Кукурузо.

У милтиқни, ўқлади, менга фонарни тутқазди. Кейин қайиққа ўтириб, қирғоқ бўйлаб суза кетдик.

— Эҳ! Мана! — шивирладим. Мен қайиқнинг бурун томонида ўтирганим учун биринчи бўлиб сувда қалқиб турган тўрнинг пўкакларини кўргандим.

Биз пўкакларнинг шундоқ қаршисидаги қа-

мишлар орасига қайиғимизни ҳайдадик-да, кейин яшириндик. Энди фақат кутиш керак эди. Лекин қанча кутишимизни билмасдик. Балки кечаси билан кутармиз, балки тонг отгунча ўтирармиз. Ҳар қалай тўрни Книш кўтаргунича кутишимиз аниқ.

— Ухлаш мумкин эмас. Бир минут ҳам. Мудрадикми, тамом, сувга пишилган товуқдек шалаббо бўламиз, кейин оғзимизни очиб қолаверамиз, — деди Кукурузо.

Мен қамишлар элас-элас кўриниб турган қоронғиликка кўзимни катта очиб қарардим. Лекин кўзларим ўзидан-ўзи юмиларди. Уйқуни қочириш учун дам-бадам кафтимда сув олиб юзларимни ювардим.

Ухлагинг келганида ухламасликдан қийини бўлмаса керак дунёда. Кечаси уйқусираб кутганда вақтнинг ўтиши ҳам қийин бўларкан.

— Ухлама, қочириб юборамиз, — дейди қоронғида пичирлаб Кукурузо.

Книшни кўрмай қолгим келаётганини у билса эди! Бу шаддод бола билан кўрмай қолиб бўлармиди! Чиндан ҳам ўзи қўрқмаётганмикин?

Мени хаёл олиб қочди: Книш ваҳшиёна тиржайиб, эшкак билан бошимга уради, мен қайиқдан йиқиламан-у, бўғизимга сув тиқилади, бўғила бошлайман, сув остидаги бақатўнилар эса, оёққўлимга ўралашади. Кейин... Чиндан ҳам нафас олишим қийинлашди. Нега энди биз бу ишга бурнимизни суқдик ўзи! Ҳақиқатан ким билади нима бўлишини! Ҳозиргина ўйлаганим содир бўлса-чи... Жасадимизни топишса яхши-я. Унда бизни музика билан, нутқ сўзлаб, тантанали вазиятда дафн қилишади. Унга бутун мактаб, бутун қишлоқ иштирок этади. Ҳамма йиғлайди. Гребенючка эса кўзидан ёшини оқизиб: «Мен кечагина кўргандим.

У шунақанги яхши, шунақанги хушмуомала эдики, ҳатто қудуқдан сув олишда менга кўмаклашганди ҳам. Мени Гана деб атаганди. Мен унга яна тўққиз тийин қарз ҳам бергандим. Бунақа бўлишини билганимда эллик тийинни шундоқ берардим. Қандай бола эди-я!» — дейди.

Ўзимга ўзимнинг шунақанги раҳмим келиб кетдики, ҳатто томоғимга бир нима тиқилгандек бўлди.

Кукурузонинг бундан хабари йўқ. У орқадан яна:

— Ухлама! — дейди.

Мен унга ғамгин овозда:

— Нима деяпсан, ухлаётганим йўқ! — дейман.

Вақт ўтиб борарди.

Қоронғиликка кўзимиз ўрганиб қолдими ёки бир оз ёришдими, ҳар қалай қамишлар яхшироқ кўрина бошлади, сув ялтиради, ҳатто паға-паға булутлар кўзга ташланди. Балки кун ёришаётганмикин?.. Менга худди шу ерда кўп замонлардан бери ўтиргандек туюлиб кетди.

Бирдан кимдир кўкрагимга ўткир бир нарсани суққандек туюлди. Қоронғиликда қайиқ келаётганди. У тўппа-тўғри биз томон сузар, борган сари яқинлашар, унда баҳайбат бир киши эшкак эшарди. Книш!

Юрагим ингичка ишга боғланган-у, ҳозир узилиб кетадигандек типирчилайди. Мен қайиқ тумшуғини ушлаб, қимирламай ўтирардим.

Шу пайт орқада ўтирган Кукурузо милтиқни шарақ-шуруқ қилди-да, бўғиқ товушда бор кучи билан қичқирди.

— Қ-қўлингни кўтар!

Мен фонарни ҳам, нима дейишимни ҳам унутиб, саросимада бақирдим:

— Милиционер амаки, бу ёққа!.. Милиционер амаки у ёққа! — дедим-у, ўз товушимдан ўзим қўрқиб, қотиб қолдим.

— Қўлингни кўтар! Қўлингни кўтар! — худди тез айтиш ўйнаётгандек дўриллаганроқ овозда такрорлади Кукурузо. Кейин у ҳам ўзини йўқотгандек жим бўлди.

Бир оз ҳамма ёқни сукунат қоплади. Кейин..

— Нима? — худди эшитмагандек сўради «баҳайбат гавда».

Кейин... нимадир қайиғимиз тагига тақ этиб урилди. — Кукурузонинг қўлидан милтиқ тушиб кетган эди. Мен эса, бу кутилмаган воқеадан оғзим очилиб қолди. Шу пайт фонарь эсимга тушди-ю, жон ҳолатда ричагини босдим.

Қаршимизда... Варава бобо турарди.

— Бува, сизми? — сўради ниҳоят Кукурузо ҳазин товушда.

— Мен, мен, — деди бобо биз томон сузаркан. — Танимадингларми? Бу нима қилганларинг? Қароқчиликка ўтдиларингми? Одамларга милтиқ ўқталадиган бўлибсан-да? Уқишни ўйламай, қароқчи бўлдингми?

— Нега ундай дейсиз, бува? — қичқирди Кукурузо. — Қанақа қароқчилик! Ана қаранг! Фонарни ёқ, Павлуша.

Фонарни ёқдим. Шу пайтда кечаси билан фонарни вижиллатишга тайёр эдим. Варава бобони кўриб, севиниб кетгандим. Шу топда уни ўпиб олишга ҳам тайёр эдим. Қўрқидан асар қолмаганди. Ёнимизда Варава бобо бўлгач, энди дунёда ҳеч нарсадан қўрқмасдим. Фонарь ёруғини пўкакларга қаратдим.

— Э-ҳа, — деди бобо, — кўрдим. Тўр. Демак, қароқчи эмас, браконьер экансизлар-да... Хурсанд қилмоқчи бўлдингми бу билан...

— Нималар деяпсиз, бува! Ахир биз эмас, биз қўйганимиз йўқ буни. Книш қўйган. Биз уни пойлаяпмиз, ушламоқчимиз.

— Книш? Шунақа дегин! Янглишмаяпсизми?

— Ўз кўзимиз билан кўрдик! — энди ўзимни тутолмадим мен. — Бир гал қўйиб, олиб кетишолмади. Унда хотини билан келганди.

— Унда бошқа гап. Ундай бўлса, баракалла! Лекин ҳозир вақт эрта. У эрталабга яқин — учтўртларда келади. Ҳали ўн икки ҳам бўлгани йўқ.

— Қўйсангиз-чи! — таажжубландим мен.

— Нима, сизлар тонг ёришиб қолди, деб ўйлаяпсизларми? Анчадан бери кутаяпсизларми?

— Қош қорайгандан бери.

— Вой, бечоралар-ей. Ухлаб ҳам қолмапсизлар. Қани ётинглар, мен қоровуллик қилиб тураман ундай бўлса. Кейин уйғотаман.

— Қўйсангиз-чи, мени уйқум келмаяпти, — пўнғиллади Кукурузо.

— Мени ҳам, — дедим ноилож.

— Ўзларинг биласанлар, — деди бобо бепарволик билан ва қайиқчасини эҳтиёткорлик билан бизнинг қайиғимиз ёнига — қамишлар орасига ҳайдади.

Биз жим эдик. Кўриниб турибди, Кукурузо бобосининг сўроққа тутишини кутяпти. Лекин бобо ўз қайиқчасини қамишлар билан беркитиш билан овора. Бундай пайтларда ўзинг нимадир сўраганинг маъқул. Ниҳоят Кукурузо тортиниб сўради:

— Бу ерга қандай келиб қолдингиз, бува?

— Неварамнинг дастидан, саёқлигидан ўзимни сувга ташлагани келдим.

— Ҳазил қилманг, бува.

— Нега сен билан ҳазиллашарканман!

— Айта қолинг, бува, — деди Кукурузо.

— Ўзинг мени алдадингку, нега энди мен тўғриси айтарканман.

— Мен... — Кукурузо дудуқланди. Бундай кезларда нима дейиш мумкин?

— Э ҳа-а, — маъюс хўрсинди бобо. — Қаёққа борардим!.. Сен тентакни қидириб юрибман... Бугун милтиғимни тозаламоқчи эдим. Ахир якшанба куни ов мавсуми бошланади. Сеникини ҳам тозалаб қўяй, дедим. Иккичи бўлсанг ҳам, ачиндим — бари бир овчи бўлишинг керак-да. Қарасам — милтиғинг йўқ. У ёқни қарадим, бу ёқни қарадим, бутун уйни тити-пити қилиб юбордим —

тополмадим. Наҳотки бирор киши ўғирлаган бўлса! деб ўйладим. Кейин патронларни қарасам, ярми йўқ (тентак, мен уни санаб қўйганман). Фаҳмлаб қолдим. Бунинг устига мен билан овга кийиб борадиган пахталигинг ҳам кўринмади... Шундай қилиб текшириб кўришга аҳд қилдим. Пескига, Ганна холангникига йўл олдим... Эҳ, сени қара-ю, мен қарига раҳминг ҳам келмабди-я. У ёққа етти километр, бу ёққа етти километр йўл босдим. У ерда сени кўрмадим... Ганнага, хавотирланмасин, деб ҳеч нарса демадим. Балки, кўл томон жуфтакни ростлаган бу бола, деб ўйладим. Ўзим ҳам болалигимда шу томонларга қочиб келгандим бир марта... Пескидан келганимда қоронғи тушиб қолганди. Қидиришни эртага қолдирсам ҳам бўларди-ю, лекин кўнглим тинчимасди. Ҳар қолда кўл билан ҳазиллашиб бўлмайди. Бу ерда қанча фашист гумдон бўлмаган дейсан. Кел, уйда ўтиргандан кўра қидирай, деб ўйладим-у, йўлга тушдим. Мана шунақа...

Бобо қаттиқ сўкиши, қулоғимиздан чўзиши ҳам мумкин эди. Лекин унинг бунақа очиқ-ойдин сўзлашини хаёлимизга келтирмагандик.

Биз жим ўтирардик.

— Наҳотки сенинг одам бўлганингни кўрмай ўлиб кетсам? — деди бобо ачиниб.

— Бунақа деманг бува, ўлмайсиз, — деди қўрқиб Кукурузо.

— Нима, бобом ўлмайди, деб ўйлаганмидинг?.. Тўқсонга қараб кетдим! Яна озгина яшаб, лаҳатга равона бўламан. Кўпга бормайман...

— Балки мен олдинроқ ўларман. Эсингиздами, оёғимга яра чиқиб иситмам қирққа етгани... Бунақа деманг.

— Э, ўғлим, ёшлар ўлиши мумкин, қарилар-

нинг ўлиши ҳақ... Буни инкор қилиб бўлмайди. Баҳслашиб ўтиришнинг ҳам ҳожати йўқ. Яхсиси бошқа нарсдан гаплашайлик.

Орага жимлик чўкди. Бобонинг гапи дўстимнинг кўнглини бузиб, ҳаяжонга солганлиги кўришиб турарди. Мен ҳам ундан қолишмасдим. Мен Варава бобони бу кайфиятда сира кўрмагандим. У доим ўшқирар, сўкар, ҳатто гарданга мушт туширарди, ҳозир бўлса... Бундан кўра қулоғимиздан чўзгани маъқул эди...

— Бува, — деди Кукурузо зорланиб, — ойимга айтманг. Ўтиниб сўрайман. Майлими, бува?

— Нима ҳам дердим. Хурсанд қиладиган жойи йўқ-ку.

— Грамматикани ўқияпман, чин сўзим, ўқияпман. Имтиҳонни қайта топшираман.

— Кўрамиз... Ётиб озгина ухлаб олинглар. Чунки керак вақтда бошингизни кўтаролмай қоласизлар. Ҳали анча кутиш керак.

— Сиз-чи? Сиз ухлай қолинг, биз қоровуллик қилиб турамыз.

— Бўлди, бўлди! — тўнғиллади бобо... Бобонинг одатдаги «бўлди, бўлди» сидан енгил тортдик.

Кукурузо бошқа тортишиб ўтирмади, итоаткорона ёнбошлади. Мен ҳам.

Бошимни қўйишим билан уйқу элитди.

Хаёлимда бир минут ҳам ухлаганим йўқ эди, кимдир елкамдан туртди. Кўзимни очгандим, бобонинг қадоқ бармоқларини лаблари устида кўрдим. Дарров сездим, гапирмаслигим керак.

Кун ёриша бошлаган, ғира-ширада Кукурузони уйқули кўзини сузиб, қайиқ қуйруғида ўтирганини кўрдим. Секин ўрнимдан туриб, кўлга қардим. Книш қайиқда ўтириб, тўрдан балиқларни

оларди. Хотини йўқ. Катта-катта чўртан, товон балиқлар ялтираб қайиқ ичига тушарди. Ови яхши эди!

— Қани, кетдик, болалар, — шивирлади бобо ва «ўҳў-ўҳў!» деб қаттиқ йўталди.

Книш чўчиб тушди-да, бошини елкасига қисиб олди.

Бобо аста, шошилмай, қайиқчасини қамишлар орасидан олиб чиқди. Биз унинг кетидан суздик.

— Омадингни берсин, яхши одам, — деди бобо Книш томон сузаркан, бамайлихотирлик билан.

— Ҳи-ҳи... Ас-ассаломуалайкум, — телбалардек тиржайди Книш. — Қўрқитиб юбордингизку, бобо. Худо шоҳид, хаёлимга нималар келмади. Ҳи-ҳи.

— Балиқ тутяпсанми? — шошилмай сўради бобо.

— Ҳа, ҳа... — жойида типирчилади Книш. — Қаранг, қанча! Жуда омадим келди! Ўзим ҳам буни кутмагандим... Буни қаранг-а, ҳозиргина сизни ўйлаб ўтирган эдим. Бобога албатта энг яхшисини совға қиламан, дегандим. Жуда вақтида учрашдик-да. Хоҳлаганингизни олинг. Мана чўртан, мана буниси товон балиқ... Қаерга қўяй?

Книш энг катта чўртан балиқни олиб, энди бобонинг қайиқчасига ташламоқчи бўлиб турган ҳам эдики, Варава бобо тезлик билан унинг қўлини итариб юборди, балиқ шўлўп этиб сувга тушди.

— Йиғиштир, кетдик, — деди кескин суратда бобо.

— Қаёққа? Нима? Ҳазиллашманг... Ҳи-ҳи, — яна тиржайди Книш.

— Йиғиштир, деяпман сенга! — такрорлади бобо.

— Нима деяпсиз? Нега энди? Чиндан айтяпсизми? Тўхтанг ахир... Хоҳласангиз балиқнинг ярмини бераман. Яримта қуйиб бераман. Болаларга конфет ҳам олиб бераман.

— Эҳ, дунёда одам бўлиб яшаб юрибсан-да сен ҳам. Фақат ҳавони заҳарлайсан-у, озиқ-овқатни бузасан холос... Йиғиштир.

Биз ўз қайиғимизда индамай қараб ўтирардик. Бобо қандай қилиб қуролсиз, ҳеч нарсасиз қўрқмаяптийкин?! Книшни қаранг қандай гавдали! Бир итарса бобо сувга фарқ бўлади. Лекин Книш калтакланган итдек писиб турарди. Ҳатто унинг думи бор-у, тагига босиб олгандек эди. Кўзлари ҳам итларникидек мўлтирарди. У шошилиб тўрни йиғиштирар ва нуқул бобога қўрқоқ кучук бола-сидек қараб қўярди.

Лекин бобонинг кўнгли бўшашмасди. Книш тўрни йиғиштириб бўлганидан кейин:

— Ҳайда қайиғингни! — деб буюрди.

Книш итоаткорлик билан қайиғини ҳайдади, унинг кетидан бобо, кейин биз эшкак эшдик.

Биз эндигина оролдан нари кетгандик ҳамки Книш ғингший бошлади.

— Қўйиб юборинг, бобо! Қўйиб юбора қолинг.

Унинг товуши шунақанги ҳазин эшитилдики, ҳатто буни бир ютум билан ярим литр денатуратни отиб оладиган одам гапираётганига ишониб бўлмасди. Мен таажжубланиб унга қарадим. Эҳ, бандит, эҳ, йиртқич! Мен яна ундан қўрқиб юрибман-а!

Книш йўл-йўлакай ғингшиб борарди:

— Бува, сизга кўп нарса керак эмас-ку? Қўйиб юборинг... Нима — мен сизнинг бирор нарсангизни ўғирладимми? Нега бундай қиялпсиз?..

Қўйиб юборинг... Утиниб сўрайман... Қўйиб юборинг.

Бобо ҳеч нарса эшитмагандек миқ этмади.

Биз шу куйи қишлоққача етиб бордик.

— Энди балиқларни тўрга солиб елкангга ол, кетдик! — буюрди бобо.

Книш яна бўйсунди. Мен ҳеч қандай ўқ узмай, муштлашмай, ҳаммаси сип-силлиқ ўтаётганлигидан ҳайрон эдим. Қўллари бойлашнинг ҳам кераги бўлмади. Бобода Книшнинг кучи етмайдиган қандайдир қудрат бордек эди.

Кейингилари ҳам осон кўчди. Биз милиционер ўртоқ Валигуранинг уйига бориб, уни уйғотдик. У бошида фурашка, эгнида китель ва галифе шим билан шиппақда уйқусираган ҳолда чиқиб келди.

У бизни кўриб:

— Аҳа, тушунарли. Уйга киринглар, — деди.

Биз уйга кирдик. Ўртоқ Валигура столга ўтириб, қарор ёза бошлади. У бошини бир томонга қийшайтириб, ёзганларини қайта-қайта ўқиб, узоқ қалам тебратди. Ниҳоят бошини кўтарди-да:

— Гuvoҳлар, марҳамат, қўл қўйинглар. Мана бу ерига, — деб қоғозга бармоғини ниқтаб кўрсатди бизга.

Кукурузо икковимиз қизариб кетдик. Умримизда қўл қўймагандик.

— Қани, қани, — деди бобо ўзи қўл қўйиб бўлиб ручкани бизга узатаркан.

Мен қийшиқ ҳарфлар билан ўз фамилиямни ёзиб, ручкани Кукурузога бердим. У жуда олифта қилиб имзо чекди, ҳатто катта кишилардек охирига қандайдир думча ҳам қўйди. Мен бунга кўриб шундай имзо қўймаганим учун алам қилди, ўзимнинг болаларча ёзган имзоимга қараб уялиб ҳам кетдим.

Ўртоқ Валигура кулимсираб, Кукурузонинг елкасига уриб мақтади:

— Баракалла. Яхши қўл қўяркансан...

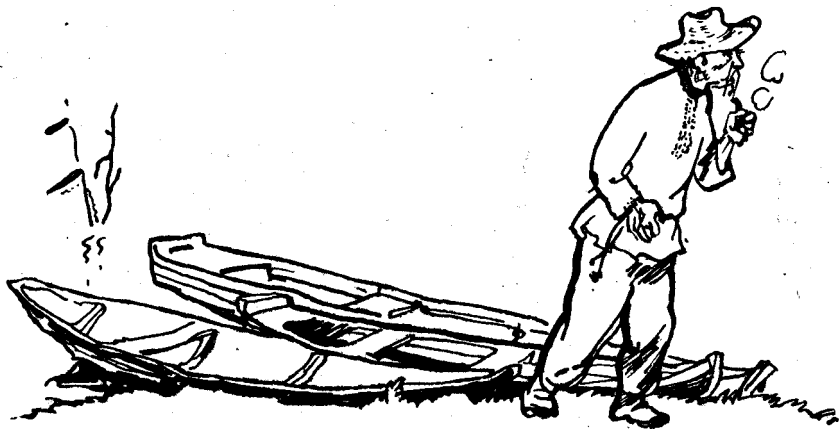
Кейин:

— Раҳмат сизларга, ўртоқлар, — деди ва ҳар биримизнинг қўлимизни қаттиқ қисди.

Биз чиқиб кетдик. Книш шу ерда қолди...

Мен кетяпман-у, ўйлардим:

«Мана, ҳаммаси тамом бўлди. Ҳар қалай қаҳрамонлик қилдик! Ҳақиқий браконьерни ушладик. Тўғри, фақат ўзимиз эмас, лекин биз бўлмаганимизда ҳеч нарса чиқмасди. Бу аниқ. Мана ниҳоят узоқ қилган орзумиз ушалди. Биз бутун қишлоқда, балки ҳатто районда, областда қаҳрамондирмиз. Бизнинг ҳақимизда газетада ёзишлари, радиода, телевизорда гапиришлари ҳам мумкин. Гребенючка ҳам мен билан таниш бўлганидан қувониб, менга кулиб қарайди. Карафолька эса, «беш» лари билан нафаси ичига тушиб бурчакда аламидан йиғлайди... Одамлар бўлса, бир-бировлари билан: «Ана қаҳрамон болалар кетишяпти», деб шивир-шивир қилишади.

Лекин... афсуски бу гаплар бўлмайди. Чунки Кукурузо бирон кишининг орол ҳақида, унинг Робинзон бўлганлиги тўғрисида билишини хоҳламайди. Демак, ҳеч нарсани айтиб бўлмайди. Бунинг устига у ҳам, бобоси ҳам Валигурадан ҳамма гап шу ерда қолишини илтимос қилишди.

Шундай қилиб, яна бояги бояги — Бойхўжанинг таёғи бўлиб қолаверишга тўғри келади.

— Эҳ-ҳе-ҳе!

Шу кун и кечқурун Робинзон Кукурузо «Қайтаимтиҳон» номли одам яшамайдиган оролдан «Катта ер»га батамом қайтиб келди.

Қаҳрамонни кутиб олиш учун минглаб одамлар гул кўтариб қирғоққа чиқишгани ҳам, журналистлар расмга олишгани ҳам йўқ.

Ҳаммаёқ сув қуйгандек жимжит эди.

Фақат ўхтин-ўхтин қишлоқдан итларнинг акиллагани-ю, қамишлар орасидан қурбақаларнинг вақирлашигина эшитиларди, холос.

Охирги, якунловчи боб

Ёз ҳам ўтди, кўнгилли каникул ортда қолди, мана яна парта, ҳар қирқ беш минутда яна қўнғироқ жиринглайди, яна одатдаги: «Ким уй вазифасини тайёрламади, қўлини кўтарсин!», «Доскага чиқ!», «Синфдан чиқиб кет!» деган гаплар! Собиқ бешинчи, ҳозирги олтинчи «Б» синфнинг оддий мактаб ҳаёти бошланди.

Мен ҳар галдагидек ойна олдидаги партада ўтириб, мактаб ҳовлисида юрадиган ит Собакевичга қараб, ўтган ёздаги воқеаларни: орол, Книш, ёш изтопарларни... ўйлайман.

Доим ҳаёлимдан: «Наҳотки Кукурузо Книш браконьерлик қилган ўша оролга тасодифан тушиб қолган бўлса? Ҳар қалай жуда қизиқ ва бахтли тасодиф», деган фикр сира кетмайди.

Мен бу ҳақда сўраб ҳам кўрдим. У бўлса тан олмай, нуқул кулади. Лекин мен негадир бу тасодифан эмаслигига ишонардим. Ҳар қалай мен Киевдалигимда у Книшнинг изига тушгану оролга «қочишни» ўйлаб чиқарган. Вой Кукуруз-ей! Вой айёр-ей!

Кутилмаганда ҳаёлимни Галина Сидоровнанинг:

— Рень, доскага! — дегани бўлди.

Мен ўнг тирсагимнинг кўтарилганини сездим, бу пайтда ёнимда ўтирган шеригим парта қопқоғини кўтариб ўрнидан тураётган эди. Шеригим, бу — дўстим Кукурузо. Ҳа-ҳа, у қайта имтиҳонни муваффақиятли топшириб (сиз нима деб ўтирибсиз!), олтинчи синфга кўчди.

Эҳ, оролдан келганидан кейинги кунлар жуда жиддий ўтди.

Аввалига мен Ренлар хонадонининг деразаси олдидан кетмадим, нуқул «жим» дан нари ўтмадим. Полкан деган итига: «Жим акиллама!» дейман. Контрибуцияга: «Жим, маърама!», она чўчқа Манюнага: «Хур-хуриллама!» дейман. Хуллас, дўстимнинг дарс тайёрлаши учун бирор нарсанинг халақит беришига йўл қўймадим.

Кейин унга икковлашиб тайёрлаганимиз маъқуллигини, чунки мен ҳам яхши ўрганиб олишим кераклигини тушунтирдим.

Аввалига у: «Менга ёрдаминг керак эмас!» деб кўнмади. Лекин мен унга: «Нима, мendan ўзиб кетмоқчимисан? Сен ҳамма нарсани билиб олу мен итнинг кейинги оёғи бўлиб қолаверайми? Бу инсофдан эмас, бу дўстнинг иши эмас!» деганимдан кейин розилик беришга мажбур бўлди.

Бутун август ойи икковимиз дарс тайёрладик. Бу футбол, чиллак ўйнашдан, балиқ овлашдан қизиқарли деёлмайман. Лекин дўстинг учун фақат қизиқарли ишнигина қил, деб ҳеч ким айтмаган-ку.

Қайта имтиҳон топширишга ҳам Кукурузо билан бирга бордим. Диктантни ҳам икковимиз бирга ёздик. Галина Сидоровна менинг нима учун келганимни дарров сезиб: «Сен ҳам ўтир, ёз, бу фойдадан ҳоли эмас», — деди. Биласизми, мен Кукурузога нисбатан ёмон ёздим. У иккита хато қилибди, мен эса, учта. Унинг одам яшамайдиган оролга грамматикани олиб кетиши бежиз эмас. экан. Мен Киевдалик вақтимда ҳам у фақат лавлаги билан картошка тозаламаган...

Мана ҳозир ҳам доска олдида ишонч билан туриб, қийин сўзларни ёзаяпти. Биронта ҳам хато қилмади.

Ҳа, айтгандай, ундаги «Робинзон Крузо» ки-

тоби ичида адрес ёзилган қоғоз борлигини ҳам биламан.

Уни керак қилмаса, бунчалик авайлаб асрамасди.

Шундай экан, грамматика дўстимнинг ўзи учун ҳам керак. Аълочи қизга саводсизларча хат ёзмайди-ку. Ундан кўра қудуққа калла ташлаган маъқул...

— Баракалла, Рень, ўтир! — деди Галина Сидорона.

Дўстим шошилмай, мағрур ўз жойига келди.

Кукурузо ўқитувчидан эшитган мақтовдан кейин ўзини босиб олгунича бирмунча жим ўтирди.

Кейин мен томон энгашиб, пичирлади:

— Хўш, текшириб кўрамизми?

— Бўпти, — дедим мен.

Биз парта тагига энгашамиз. Кукурузо қўйнидан турли винт ва симлар чиқиб турган конфетдан бўшаган ясси тунука қутича олди. Бу тугмачани ечишга мослаштирилган механик кашфиётимиз эди.

Ҳали унга расмий ном берилгани йўқ, шунчаки «Матаҳиддин» («Матаҳ» эмас, «Матаҳиддин», ахир ҳар бир кашфиёт ўзига яраша ном билан юритилиши керак-да), деб атай бошладик. «Матаҳиддин» жуда оддий ишлайди: уни тугмачага теккизиб кнопкаси босилса, тамом. Фақат аввал пружинани бураш керак. Мана ҳозир Кукурузо қўлига олиб, уни бурай бошлади.

Албатта, ҳали бу сизга транзистор ҳам, ярим ўтказгич ҳам эмас, лекин...

Тўсатдан қутичадаги пружина «тар-рақ!» этиб отилиб чиқиб кетди-ю, олдимизда ўтирган Карафольканинг орқасига урилди.

— Ввой! — деб бақриб юборди Карафолька.

— Эҳ, лапашанг! — дедим мен ўртоғимга секин.

Лекин кеч эди. Тепамизда Галина Сидоровнанинг момақалди роқдек кескин овози янгради:

— Завгородний, Рень, синфдан чиқиб кетинглар!

Биз парта тагидан шолғомдек қизариб чиқдикда, эшик томон юрдик.

Янги ўқув йили шундай бошланди...

МУНДАРИЖА

<i>I Боб.</i> Чўчқахона остидаги метро	3
<i>II боб.</i> Буюк Хитой девори ортида. Кънишлар ким?	16
<i>III боб.</i> «Чик» ва «Шик» муаммоси	28
<i>IV боб.</i> Имтиҳон	34
<i>V боб.</i> Ява қандай қилиб Робинзон Кукуру- зо бўлиб қолди	43
<i>VI боб.</i> Маккажўхоризорда нима бўлганди	49
<i>VII боб.</i> Орол қидирганимиз	65
<i>VIII боб.</i> Робинзон Кукурузо одам яшамай- диган оролга кўчиб ўтади	79
<i>IX Боб.</i> «Қайтаимтиҳон» оролида биринчи кун Робинзон Кукурузонинг ўз дўсти ва синфдоши Павлушага ҳикоя қилган боб	86
<i>X боб.</i> Ўша кун ва ўша кеча у нима иш би- лан шуғулланганлиги ҳақида Павлуша ҳикоя қилган боб	94
<i>XI боб.</i> Ҳақиқий қароқчи	104
<i>XII боб.</i> Кутилмаган меҳмонлар. Игорь, Валька ва бошқалар	111
<i>XIII боб.</i> Тушим ва ўнгимда	138
<i>XIV боб.</i> «Қўлингни кўтар!»	146
Охирги, якунловчи боб	162

С (Укр)
Н 48

Нестайко Всеволод.

Робинзон Кукурузо ва унинг содиқ дўсти,
синфдоши Павлуша Завгороднийнинг мактабдаги,
уйдаги ҳамда кимсасиз оролдаги ғаройиб саргу-
заштлари. Русчадан Х. Жалолов таржимаси. Т.,
«Ёш гвардия», 1977.

168 б.

Нестайко В. Приключения Робинзона Кукурузо.

С (Укр)

На узбекском языке

Всеволод Зиновьевич Нестайко

ПРИКЛЮЧЕНИЯ РОБИНЗОНА КУКУРУЗО

(Повесть)

Издательство «Еш гвардия», Ташкент — 1977
«Детская литература» нашриётининг 1969 йил
нашридан таржима қилинди.

Кичик ёшдаги болалар учун

Редактор С. Юнусов
Рассом Р. Мальт.
Бадий редактор Э. Валиев
Техн. редактор Г. Аҳмаджонова
Корректор М. Ортиқова

ИБ № 183

Теришга берилди 24/III-1977. Босишга рухсат
этилди 12/XII-1977 й. Формати 60×84^{1/16}. Қо-
ғоз № 3. Босма листи 10,5+0,4 форзац. Шарт-
ли босма листи 9,8+0,37 форзац. Нашр. листи
6,91+0,37 форзац. Тиражи 30.000.

Ўзбекистон ЛКСМ Марказий Комитети «Еш
гвардия» нашриёти, Тошкент, 700129 Навоий
кўчаси, 30. Шартнома № 4-77. Баҳоси 35 т.

ЎзССР Министлар Советининг нашриётлар, по-
лиграфия ва китоб савдоси ишлари бўйича
Давлат Комитетининг 2-босмақонаси. Янгийўл,
Самарқанд кўчаси, 44. Заказ № 164.